

HAASTE

Haastateltavana Maija Kukkonen **s.4**

Miten rikosjuttujen peruutuksia voitaisiin ehkäistä **s.7**

Rikosilmoituksen teon ja tutkinnan ongelmia uhrin kannalta **s.16**

ASIAANTUNTEVASTI RIKOKSENTORJUNNASTA JA KRIMINAALIPOLITIIKASTA

Teemana rikosprosessi

4 KRIMINAALIPOLITIIKAN VAIKUTTAJIA Kriminaalihuollon pakka uusiksi Riikka Kostainen

Haasteltavana on Kriminaalihuoltolaitoksen ylivohtaja **Maija Kukkonen**. Hän on huolestunut siitä, jos kaikki suunnitellut, kriminaalihuoltoa koskettavat uudistukset tulevat voimaan samoihin aikoihin. Suunnitelmassa on mm. vakinaistaa nuorisorangaistus koko maahan ja kokeilla sopimushoitoa alueellisesti.

7 Rikosjuttujen peruutuksia voitaisiin ehkäistä Jyrki Virolainen

Laissa on riittävän laaja ja joustava keinovalikoima pakoilevien vastaajien haastamiseksi ja oikeuteen saamiseksi sekä pääkäsittelyjen peruuntumisen ehkäisemiseksi. Jos näitä keinoja vain osattaisiin hyödyntää, saataisiin pääkäsittelyjen peruutukset väheneään tuntuvasti.

10 Sovittelua käytännössä Henrik Elonheimo

Sovittelusta on Suomessakin tulossa rikosprosessin legitiimi osa. Kun sovittelua halutaan kehittää ja levittää, on keskusteltava paitsi sovittelun ideologiasta myös sovittelukäytännöissä. Turussa sovittelujuttuja on havainnoinut parin vuoden ajan. Sovittelussa on monia etuja tuomioistuinprosessiin verrattuna.

12 Todistajansuojelua tarvitaan Suomessakin Robin Lardot & Minna Ketola

Toimiva ja luotettava oikeusjärjestelmä edellyttää, että kansalaiset luottaa siihen, että viranomaiset puuttuvat heihin mahdollisesti kohdistuviin uhkauksiin. Kirjoituksessa pohditaan käytännön mahdollisuuksia todistajien suojeluun.

14 Peitetoiminnan ja valeoston oikeusturvakysymyksiä Pasi Pölönen

Poliisi sai oikeuden peitetoimintaan ja valeostoihin maaliskuussa 2001. Kyse on ns. epäkonventionaalista rikostutkimusmenetelmästä – mikä tarkoittaa, että poliisi saa rikkoa joitain rikosoikeudellisia kieltoja ilman rikosoikeudellista vastuuta.

16 Rikosilmoituksen teon ja tutkinnan kompastuskiviä Petra Kjällman

Rikosilmoitusten vastaanoton ja esitutkinnan ongelmat rikoksen uhrin kannalta liittyvät hyvään tahtoon eli asenteisiin, tiedottamiseen ja ihmisuuhdetaitoihin uhrin kohtaamisessa.

18 Lapsi rikoksen kohteena Valpuri Salonen-Sorri

Kirjoituksessa pohditaan, milloin lastensuojelun on pyydettävä poliisia selvittämään, onko lapsi joutunut rikoksen kohteeksi.

20 Perheväkivaltaan puututtu yhteistyössä Espoossa Jari Hautamäki

Lyömätön Espoossa, Espoon poliisi ja kihlakunnan syyttäjäosasto aloittivat vuoden 2001 alussa kokeilun, jossa perheväkivaltaan on puututtu yhteisesti kehitettyjen toimintamallien mukaisesti. Tähän mennessä saadut kokemukset ovat pääosin myönteisiä.

22 Nuoren rikokseen puututtava nopeasti ja vaikuttavasti Janne Kanerva

Nuorten rikosseuraamusjärjestelmän uudistamista pohtineen toimikunnan mielestä nuoren tekemään rikokseen

on puututtava nopeasti ja vaikuttavasti. Sekä asian käsittelyssä että rangaistuksen määräämisessä on kiinnitettävä huomiota nuoren olosuhteisiin ja niihin tekijöihin, jotka hänen kohdallaan ovat johtaneet rikokseen.

25 Nuorisorangaistukseen haettu monipuolista sisältöä Riikka Kostainen

Kriminaalihuoltolaitoksen Turun aluetoimistossa nykymuotoista nuorisorangaistusta on kokeiltu vuodesta 1997 lähtien. Kokemusten mukaan nuorisorangaistus on sisällöltään kovin vaativa rangaistus. Sen laajentamisen koko maahan arvioidaan vaativan huomattavia lisäresursseja.

28 NÄKÖKULMA Rikosprosessi on yhtä vahva kuin sen heikoin lenkki Markku Fredman

Asianajajan näkökulmasta rikosprosessista löytyy kipukohtia.

30 KRIMINOLOGIA Arkiritiinit ja rikollisuus Matti Laine

Suurin osa rikoksista edellyttää kolmea välttämätöntä tekijää: todennäköistä rikoksentehtävää, sopivaa rikoksen kohdetta ja kyvykkään valvojan poissaoloa.

32 JLKKAISUJA Pojat ovat poikia, mutta miksi? Jukka Savolainen

Esittelyssä on kaksi amerikkalaista kirjaa väkivallan sukupuolisuudesta.

Lastesuojeluilmoitus Tapio Rätty

Kirjoittaja esittelee Sami Mahkosen uuden kirjan.

35 AJASSA

39 HISTORIAA

HAASTE

ASIAN TUNTEVASTI
RIKOKSENTORJUNNASTA
JA KRIMINAALIPOLITIIKASTA

Julkaisijat

Oikeusministeriö
Rikoksentorjuntaneuvosto

Päätoimittaja

Risto Jaakkola
puh. (09) 1606 7853

Toimittaja

Riikka Kostiainen
puh. (09) 1606 8289

Käyntiosoite

Uudenmaankatu 37, Helsinki

Postiosoite

PL 25, 00023 Valtioneuvosto
Faksi (09) 1606 7518
Sähköposti: haaste@om.fi
Internet: www.om.fi/haaste
Lehteen tarkoitetut kirjoitukset
tulee osoittaa toimitukseen
mieluiten sähköisessä muodossa.

Toimitusneuvosto

Ari-Matti Nuutila (pj.)
Turun yliopisto

Hannu Takala (varapj.)
Rikoksentorjuntaneuvosto

Tapio Huttunen
Helsingin poliisilaitos

Aulikki Kananoja
Helsingin sosiaalivirasto

Maija-Liisa Kukkonen
Rikosseuraamusvirasto

Kirsti Lahtinen
Tampereen kaupunki

Tapio Lappi-Seppälä
Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos

Ulla Mohell
Oikeusministeriö

Sirkka Perttu
Kuntaliitto

Jarmo Rautakoski
Valtakunnansyyttäjänvirasto

Ulkoasu

Eerikki Soininen

Taitto

Riikka Kostiainen

Kansikuva

Martti Kainulainen / Lehtikuva

Tilaushinta

Vuosikerta 25 euroa
Irttonumero 6,50 euroa

Tilaukset ja osoitteen- muutokset

Faksi: (09) 1606 7518
Sähköposti: haaste@om.fi

Painopaikka

Uusimaa Oy, Porvoo

3. vuosikerta
Ilmestyy neljä kertaa vuodessa.
ISSN 1458-0314 (Painettu)
ISSN 1458-2759 (Verkkolehti)

Lehden kirjoitukset ovat
kirjoittajiensa kannanottoja.

P Ä Ä K I R J O I T U S

Hiostusta kansan parhaaksi

Anneli Jäätteenmäen hallituksen ohjelmasta näkyy, että rikoslain uudistus on lopussa. Kriminalisoinneilla ei enää päästä eteenpäin. Nyt turvallisuutta tavoitellaan rikosprosessilla, jota myös tässä numerossa laajasti käsitellään.

Uusia avauksia hallitus ei juuri lupaa, vaan se aikoo panna lisää tehoa ja vauhtia nykyjärjestelmiin. Suuri linja on "tehostaminen ja yhteistoiminta", eikä rahasta puhuta.

Kansallisen rikostorjuntaohjelman toteuttamista ja kansainvälistä yhteistyötä, laaja-alaista työtä rikollisuuden syiden ehkäisemisessä, rikosvahinkojen korvaamista, todistajien suojelua, talousrikosten ja harmaan talouden torjuntaa, konkurssipesien valvontaa, täyskieltoon perustuvaa huumausainepolitiikkaa ja perheväkivaltaan puuttumista tehostetaan.

Poliisiorganisaation palvelutasoa ja poliisin rikostutkintaa ja rikostorjuntaa tehostetaan. Hovioikeuksien käsittelyaikoja lyhennetään seulontamenettelyä ja työmenetelmiä tehostamalla.

Alueellisia eroja tasataan: Sovittelu vakainaistetaan ja ulotetaan koko maahan, samoin rikosuhripäivystys.

Kansalaisten turvallisuuden lisäämiseksi ja erityisesti huumausaine-, väkivalta- ja uusintarikollisuuden vähentämiseksi laaditaan sektorirajat ylittävä, kattava ohjelma. Siinä määritellään tavoiteltava turvallisuustaso ja selvitetään tarvittavat toimenpiteet ja resurssit.

Lainsäädäntötoimiakin on tulossa: Vankeusrangaistusta koskeva lainsäädäntö uudistetaan, rangaistusmääräysmenettelyä laajennetaan yksinkertaisissa rikoksissa, sakon muuntorangaistuksen täytäntöönpanoa selvitetään, sopimushoitorangaistus ja mahdollisesti arestirangaistus otetaan käyttöön.

Hallitusohjelmassa kannetaan erityistä huolta yhtäältä nuorista rikoksentekijöistä ja toisaalta uusintarikollisuudesta. Nuorisorikosprosessia ja nuorten seuraamusjärjestelmää kehitetään, vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa uudistetaan ja vapautuvien vankien elämänhallintaa tukeva jälkihuolto järjestetään.

Luvassa on hikisiä vuosia sekä lain rikkojille että sen vartijoille.

Risto Jaakkola

Kriminaalihuollon pakka uusiksi

Pari vuotta sitten toteutetun organisaatiouudistuksen lisäksi kriminaalihuollon toimintaa voivat myllertää mm. uudet yhdyskuntaseuraamukset ja myös vankeuslaki. Kriminaalihuolto- laitoksen ylijohtaja **Maija Kukkonen ennustaa ongelmia, jos nuorisorangaistuksen vakinaistaminen ja sopimushoitokeilu tulevat suunnitellussa muodossa.**

Kriminaalipolitiikan yleiseksi ongelmaksi Maija Kukkonen arvioi yleisön ja poliitikkojen vahvan uskon ankarien rangaistusten vaikutukseen. Ehkä asiantuntijat eivät ole kyenneet kertomaan riittävän hyvin sitä, ettei niillä ongelmia ratkaista.

– Yhteiskunnallisen ilmapiirin koventumisesta kertoo vankiluvun nousu viime vuosina ja erityisesti se, että myös lyhyet vankeusrangaistukset, joissa voisi käyttää yhdyskuntapalvelua, ovat lisääntyneet. Usein tätä selitetään yhdyskuntapalvelulain muutoksella, mutta enemmän kyse on tuomioistuinten tulkinnasta ja sen takana olevista asenteista, Kukkonen arvioi.

Yhteiskunnallisen ilmapiirin kovenemista hän selittää osittain uusilla ilmiöillä: lisääntyvällä huumekaupalla ja kansainvälisellä rikollisuudella. – Uskon kuitenkin, että siihen vaikuttaa myös rikos-

ten lisääntynyt käyttö sekä uutisten että viihdeteollisuuden aiheina. Onneksi rikollisuus ei kuitenkaan viime vaaleissa noussut vaaliteemaksi. Se herättää toivoa siitä, että yhteiskunta suhtautuu asioihin kuitenkin järkevästi.

Vankiluvun nousu ei vielä näy juurikaan kriminaalihuollossa. Ehdonalaisessa vapaudessa valvottavien määrä ei ole lisääntynyt lainkaan, koska lisääntyneet lyhyet rangaistukset ovat niin lyhyitä, ettei niistä jäävästä ns. jäännösrangaistuksesta määrätä valvontaan; pitkään rangaistukseen tuomitut taas ovat vielä vuosia vankilassa.

Toisena kriminaalipolitiikan yleisenä ongelmana Kukkonen pitää saatavissa olevan tiedon vähäistä analysointia. Esimerkiksi yhdyskuntaseuraamuksista ja vankeinhoidosta on olemassa runsaasti tilastotietoa, mutta sitä on analysoitu vähän ja vielä vähemmän on mietitty ympäröivän yhteiskunnan

muutosten vaikutuksia. Siinä mielessä oikeuspolitiikan strategia ilahdutti. Yleensä toiminnan suunnittelu on hänestä melko heppoisen tiedon varassa – tehdään lähinnä niin kuin on ennenkin tehty.

SOSIAALISTA TURVALLISUUTTA TARVITAAN

Kukkonen kertoo, että kriminaalihuollossa on yritetty miettiä tulevaisuutta laajemmin kuin yhdyskuntapalveluun tuomittujen määrän pohjalta.

– Omassa visiossamme näyttää aika väistämättömältä, että väestö keskittyy kasvukeskuksiin yhä enemmän, joten meidänkin voimavaroja pitäisi keskittää niihin. Toisaalta emme kuitenkaan voi tyhjentää puolta maata toiminnasta, koska yhdyskuntaseuraamukset pitää panna täytäntöön rikoksenteikijän kotipaikkakunnalla. Organisaation kehittäminen on siis melkoista taiteilua, hän toteaa.

– Toinen ajatussuunta läh-

tee turvallisuuden arvon noususta yhteiskunnallisessa keskustelussa. Tosin yleensä turvallisuutta ajatellaan saatavan suojautumisella ja ankarammilla rangaistuksilla. Yhdyskuntaseuraamustyön näkökulmasta viehättää toisenlainen ajatus turvallisuudesta, ns. sosiaalinen turvallisuus, jota rikoksenteikijäkin pitäisi voida tuntea. Se taas edellyttää yhteiskunnallisten verkostojen yhteensovittamista.

Kukkonen toivoo, että yhdyskuntaseuraamustyötä saisi kehittää sen omista lähtökohdista käsin ilman että kulloinenkin vankeinhoidon resurssitilanne vaikuttaa asiaan. Eli tietysti visioon kuuluu myös, että yhdyskuntaseuraamukset resurssoitaisiin riittävästi. Se edellyttää, että ne hyväksyttäisiin tavalisiksi seuraamuksiksi.

– Vieläkin pitää puolustaa – jopa oman viraston ja ministeriön sisällä – ja selittää, että yhdyskuntaseuraamuk-

Ajatus siitä, että ongelmaan nimeltä rikos puututaan ja että rikosentekijälle voitaisiin opettaa rikoksettoman elämän malleja, ei ole kovin hyväksyttävä.

RIIKKA KOSTAINEN

Maija Kukkosen mielestä rikosentekijällikin pitäisi olla sosiaalista turvallisuutta.

set eivät ole pään silytystä vaan vaativia, oikeita rangaistuksia. Rangaistuksen tehoa mitataan yhä aika paljon eristämisen pituudella ja ankaruudella. Mielestäni sitä pitäisi mitata sillä, mitä rangaistuksella saadaan aikaan. Ajatus siitä, että ongelmaan nimeltä rikos puututaan ja että rikosentekijälle voitaisiin opettaa rikoksettoman elämän malleja, ei ole kovin hyväksyttävä. Sen sijaan esimerkiksi päihdeongelmaan puuttuminen ja velvoittaminen hoitoon hyväksytään laajasti, Kukkonen vertaa.

– Jos seuraamusjärjestelmältä edellytetään uusintarikollisuuden vähentämistä, keinoja pitää löytää lisää ja

onhan niitä maailmalla kehitetty. Mutta vaikka pään sisäiselle maailmalle tehtäisiin mitä, tarvitaan silti sosiaalista turvallisuutta ja sen luomiseksi kumppaneita.

MONIAMMATILLISUUS VIELÄ KAUKANA

Sekä rikosentorjunnan puolella että Yhdessä rikosentomaan elämään -hankkeessa yritetään parhaillaan luoda näitä verkostoja. Käytännössä se on osoittautunut kovin työlääksi, vaikka periaatteessa varmaan kaikki pitävät verkostoitumista hyvänä asiana, Kukkonen sanoo.

– Verkosto pitäisi osata luoda niin, että kaikki toimijat löytävät siitä itseään hyö-

dyttävän näkökulman. Toinen ongelma on, että muiden asiantuntemusta tuntuu olevan kovin vaikea hyväksyä tasavertaiseksi: ”yhteistyötä kyllä, mutta niin kuin minä sanon”. Niin hullulta kuin se kuulostaakin, tuntuu seuraamusjärjestelmässäkin – niin kriminaalihuollossa kuin vankeinhoidossa – olevan vaikea päästää irti omista asiakkaista.

– Iso ongelma verkostojen luomisessa on myös sektorikohtaisiksi ja kapeiksi tehdyt hallinnon rakenteet. Paikallisella tasolla poikkiallinnollisia verkostoja on yritetty rakentaa jo kauan, mutta kokemuksen mukaan ne toimivat vain niin kauan kuin toisiinsa luottamaan oppineet ihmiset pysyvät viroissaan. En enää usko, että pysyviä verkostoja saadaan aikaiseksi, jollei organisaatioiden sisälle ja välille luoda niitä varten pysyviä rakenteita. Edellytyksenä tälle työlle tarvittaisiin poliittisen päätöksenteon tasolla tahdonilmauksia. Muuten suoritustasolla puurtaminen on kovin rankkaa, jopa turhauttavaa.

ORGANISAATIOUUDISTUS LIIAN KIIREELLÄ

Yksi esimerkki yhteistyön rakentamisen vaikeuksista on kriminaalihuollon ja vankeinhoidon organisaatioiden yhdistäminen saman katon, rikosseuraamusviraston, alle elokuussa 2001.

Maija Kukkosen mukaan kuluneet vajaa pari vuotta ovat osoittaneet, että orga-

nisaatiouudistus tehtiin liian kiireellä. Kaksi vanhaa, hyvin erilaista ja erikokoista organisaatiota pantiin yhteen ilman siirtymävaihetta, kun valmiina olivat vain laki, asetukset ja kiireellä kyhätty työjärjestykset. Tosin toimintakulttuurit ovat niin erilaiset, että olisiko etukäteen ollut edes mahdollista ajatella kaikkia uudistuksen seurauksia.

– Suurin muutos uudistuksessa kriminaalihuollon kannalta oli se, että Kriminaalihuoltoyhdistyksen työntekijöistä tuli valtion virkamiehiä siihen liittyvine byrokratiakuvioineen. En usko, että uudistus on juurikaan vaikuttanut substanssitoimintaan kentällä. On tullut sellaista viestiä, että virka on tuonut lisää arvovaltaa ja yhteistyötä on ollut helpompi rakentaa. Nimenomaan vankiloista on tullut tässä suhteessa positiivista palautetta, Kukkonen kertoo.

– Iso ongelma on kuitenkin ollut, että uudistuksen yhteydessä jäi hoitamatta Kriminaalihuoltolaitoksen henkilöstön asema ja palkkaus. Se on heijastunut meille niin, että väkeä on siirtynyt pois ja erityisesti pääkaupunkiseudulla henkilöstön vaihtuvuus on ollut suurta.

Rikosseuraamusviraston toiminnan kehittämisen kannalta puolestaan on ollut hankalaa, että organisaatiouudistus ja vankiluvun käännyminen kasvuun sattuvat samaan aikaan. Vankeinhoidon ongelmien pohtiminen on vienyt paljon aikaa ja

→ energiaa, ja organisaation trimmaaminen toimivaksi on yhä kesken. Vasta nyt on koottu työryhmiä miettimään, miten saataisiin aikaan yhteistä toimintakulttuuria.

Hyvää uudistuksessa on Kukkosen mielestä ollut se, että monia asioita, kuten hallintoa, on ollut järkevä yhdistää. Varmaan fyysisen läheisyyskin on lisännyt ymmärrystä molemmin puolin. Kriminaalihuollon kannalta uudistus on myös helpottanut ja yksinkertaistanut suhdetta oikeusministeriöön.

UUSISSA SEURAAMUKSISSA ONGELMAKOHTIA

Organisaatiouudistuksen lisäksi haasteita kriminaalihuollolle voivat tuoda suunnitellut uudet seuraamukset. Maija Kukkonen ennustaa ongelmia, jos nuorisorangaistuksen vakinaistaminen ja sopimushoitokoikeilu tulevat suunnitellussa muodossa.

– Pitkien välimatkojen olosuhteissa on hankalaa ja kallista panna toimeen seuraamus, jonka sisältönä on ohjelmia tai toimintamalli, joka edellyttää tiivistä yhteistyötä kriminaalihuollon virkamiesten ja tuomitun välillä. Sen on nuorisorangaistuskokeilu esimerkiksi Joensuun alueella tuonut esiin. Sopimushoidossa ongelmia tulee vielä lisää, koska hoitopaikat jakautuvat maassa epätasaisesti. On suuri vaara, että uudet hienot seuraamukset kutistuvat sisällöltään kapeammiksi syrjäseuduilla kuin asutuskeskuksissa.

– Epäilen vähän ongelmia aiheutuvan siitäkin, jos nuorisorangaistukseen lisätään yli 18-vuotiaat, koska monilla heistä on takanaan jo varsin mittava rikosura. Onhan totta, että monet yli 18-vuo-

tiaat eivät ole vielä aikuisia ja onhan nuorisorikostoimikunnan esityksessä ajateltu hievan erilaisia sisältöjä alle- ja yli 18-vuotiaille. Siltikään en ole oikein vakuuttunut siitä, onko viisautta sisällyttää molemmat ryhmät samaan rangaistukseen. Ainakin olisi monessa suhteessa yksinkertaisempaa, jos nuorisorangaistus koskisi vain alaikäisiä ja muille nuorille olisi jokin muu vaihtoehtoinen seuraamus, Kukkonen pohtii.

– Perinteinen ja paljon arvostelua osakseen saanut ehdollinen vankeusrangaistus toimii mielestäni hyvin useimpien nuorten kohdalla eikä suinkaan johda ehdollisten kasautumiseen ja täytännönpanoon vankeutena. Ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonnan kehittämisellä, vaikkapa kriminaalihuollolle annettavana veloitteena raportoida tuomioistuimelle, voitaisiin päästä askel eteenpäin. Silti kyseessä on vankeusrangaistus, jota edeltämään olisi ehkä odottanut lievempiin tapauksiin toimenpiteistä luopumisen puolelle jotain uutta tai vaikkapa syyttämisen tai tuomitsemisen lykkäämistä erilaisin veloittein – hyviä kokeilutuloksiahan löytyy Iisalmi–Kajaani-suunnasta.

Uusien seuraamusten tulo ajatteluttaa Maija Kukkosta siinäkin mielessä, että varsinkin haja-asutusalueilla on jo nykyään vaikea saada yhdyskuntapalvelupaikkoja. Suurimman osan palvelupaikoista tarjoavat kunnat, ja niitä kuormittavat mm. kuntouttavat työkokeilut ja siviilipalvelusta suorittavat. Jos vielä nuorisorangaistusta laajennetaan työpalveluun, hänestä jollekin viranomaiselle pitäisi melkein säätää velvollisuus ottaa tuomittuja

palvelemaan. Kentällä on myös pitkään puhuttu siitä, pitäisikö palvelupaikoille ruveta maksamaan jotain. Palveluajathan ovat keskimäärin joitakin kuukausia ja palvelupaikan aika kuluu jatkuvaan työtehtäviin perehdyttämiseen.

Nuorisorikostoimikunnan ehdotuksessa hyvää puolestaan on mm. se, että oikeudelle laadittaviin selvityksiin tulee selkeä työnjako sosiaalitoimen ja kriminaalihuollon välille.

SOPIMUSHOITOA HYVÄ KOKEILLA ENSIN

Sopimushoitoa Kukkonen pitää ajatuksena hyvänä, mutta hänen on vaikea löytää siihen sopivaa kohderyhmää, ainakaan kovin laajassa mitassa. Monesta muustakin syystä on hyvä, jos siitä tulee ensin alueellinen määräaikainen kokeilu.

– Kun seuraamus pitäisi panna viipymättä toimeen, miten hoitopaikkojen tarjonta siihen vastaa? Entä minkälaisen viestin yhteiskunnalle antaa korvaushoitolaisten hyväksyminen siihen? Joka tapauksessa seuraamukseen täytyy sisältyä muutakin kuin lääkehoito ja vastuu tästä muusta tulee kriminaalihuollolle, jollei kyse ole laitoshoidosta. Tai kun hoitopaikoista on kuitenkin pulaa, pitääkö tehdä rikos, että pääsee hoitoon? Ja joka tapauksessa sopimushoidosta tulee kallis, hän pohtii.

– Tuomioistuimille sopimushoito on tietysti haaste, ja tarvitaan hyvät lainperustelut ohjeeksi. Perusproblematiikkahan on, miten sovittaa yhteen rangaistuksen ja hoidon pituus. Rangaistuksen pituus riippuu teon törkeydestä, kun taas hoidon pituuden pitäisi määräytyä

ongelman vakavuuden perusteella. Ei varmaankaan mene yksi yhteen, että törkeisiin rikoksiin syllistyvillä olisi syvin päihdeongelma.

– Eli minulla on sopimushoidosta enemmän kysymyksiä kuin vastauksia – erityisesti tässä ilmapiirissä, jossa vaaditaan yhä kovempia rangaistuksia. Yhdyskuntapalveluhan on kuitenkin sopinut hyvin suomalaisiin arvoihin: kun olet tehnyt vääriin, työlläsi korvaat sen – ja kun se ei kuitenkaan koske kovin vakavia rikoksia. Mutten ole ollenkaan varma, onko yhteiskunnassamme ymmärrystä päihdeongelman hoitamiseksi rangaistuksena. Siihen voi liittyä paljon arvolatausta. Euroopan Neuvoston suosituskkin on, että yhdyskuntaseuraamusten toimeenpano edellyttää yhteisön myönteisyyttä. Ja jos se puuttuu, toimeenpano on hankalaa ellei mahdotonta.

Myös vankeuslakiehdotuksessa on paljon sellaista, mikä ainakin epäsuorasti tulee vaikuttamaan kriminaalihuollon toimenkuvaan. Esimerkiksi uusintarikollisuuden ehkäisyssä ja suunnitelmallisuuden toteutumisessa tarvitaan kriminaalihuollon panosta.

– Iso ongelma tuleeekin, jos kaikki nämä muutokset tulevat voimaan suurin piirtein samaan aikaan. Ihmisten vastaanottokyky ei ole rajaton, vaikka muutokset sinälään toisivat hyvää mukanaan, Kukkonen epäilee. ■

Neljä viidestä rikosjutun peruutuksesta liittyi vastaajan (syytetyn) poissaoloon.

■ JYRKI VIROLAINEN

Rikosjuttujen peruutuksia voitaisiin ehkäistä

Laissa on riittävän laaja ja joustava keinovalikoima pakoilevien vastaajien haastamiseksi ja oikeuteen saamiseksi sekä pääkäsittelyjen peruuntumisen ehkäisemiseksi. Jos niitä vain osattaisiin hyödyntää, saataisiin pääkäsittelyjen peruutusten määrä laskemaan tuntuvasti.

Uusi rikosprosessilaki (ROL) tuli voimaan lokakuussa 1997. Kokemukset uuden lain toivuudesta ovat olleet yleensä aika positiivisia. Suurimpana ongelmana on pidetty rikosjuttujen pääkäsittelyjen peruuntumisia käräjäoikeuksissa. Peruutukset hidastavat rikosjuttujen läpivirtausnopeutta, jolloin käsittely viivästyy.

Virve-Maria de Godzinskyn tutkimuksessa (Optulan tutkimus 47/2000) seurattiin rikosjuttujen käsittelyä marraskuussa 1999 erikokoisissa käräjäoikeuksissa eri puolilla maata. Tutkimusaineistossa oli mukana noin 5 000 juttua ja niistä peruutettiin lähes joka kolmas. Peruutusten määrä oli suurissa käräjäoikeuksissa kes-

kimääräisesti korkeampi kuin pienissä. Peruutukset olivat yleisimpiä omaisuus-, väkivalta- ja huumerikosjutuissa.

Neljä viidestä peruutuksesta liittyi vastaajan (syytetyn) poissaoloon. Siihen selvästi yleisin syy oli se, ettei syytettyä ollut saatu edes haastetuksi pääkäsittelyyn (52 % kaikista tapauksista). Toiseksi yleisin syy oli haastetun syytetyn poissaolo (27 %). Keskitynkin jäljempänä vain siihen, mitä voitaisiin tehdä syytetyn haastamiseksi ja saamiseksi pääkäsittelyyn.

Useimmiten syytetyn poissaolo johtui siitä, että häntä ei oltu saatu haastetuksi normaalissa haastemenettelyssä (44 %). Näistä muutamaan tapaukseen oli epäonnistu-

neen haastamisen lisäksi liittynyt tulokseton noudon yritys. Joka viidennessä poissaolotapauksessa syytetyn haastaminen ei ollut onnistunut etsintäkuulutuksellakaan. Siten pääsyy syytetystä johtuviin pääkäsittelyjen peruuntumisiin oli selvästi se, ettei syytettyä ollut saatu haastetuksi (66 %). Noin kolmanneksessa tapauksista oli haastetuksi saatu syytetty jäänyt pois istunnosta. Näistä kolmeen prosenttiin liittyi tulokseton noudon yritys.

Ongelmaa käsittelevissä lehtikirjoituksissa haastatellut tuomarit, syyttäjät, poliisit ja haastemiehet ovat yleensä vierrittäneet rikosjuttujen peruutusten syyt lainsäädännön viaksi. Itse olen (Helsingin Sa-

nomat 11.7.2002) pohtinut, olisiko epäkohtaan syytä paitsi ”sysissä myös sepissä” eli lainsäädännön ohella myös lainkäyttäjissä, ja mitä asiantilan parantamiseksi voitaisiin tehdä nykylainsäädännön puitteissa.

Omat kokemukseni tuomarin tehtävistä ovat peräisin ennen ROL:n voimaantuloa. Olen sen vuoksi tätä kirjoitusta varten haastatellut muutamaa alioikeustuomaria, mm. laamanni **Hannu Rajalahtea** Jämsän käräjäoikeudesta ja käräjätuomari **Satu Seppästä** Espoon käräjäoikeudesta. Hoivioikeudenneuvos **Seppo Karvonen**, joka on toiminut käräjätuomarina Rovaniemen ja Vantaan käräjäoikeuksissa, on äskettäin kirjoittanut pääkäsittelyjen peruuntumisesta seik-

→ kaperäisen ja selkeän artikkelin (teoksessa Matkalla pohjoiseen, juhlaKirja professori Jyrki Virolainen, 2003).

HAASTEEN TIEDOKSI-ANNON TEHOSTAMINEN

Laki tuntee useita keinoja haastamisen tehostamiseen. Esitutkinnaassa on selvitettävä syytetyn haastamiseen tarvittavat osoite-, oleskelu-, puhelinnumero- ja muut yhteystiedot. Haastemiehille on annettu vuodesta 2000 lähtien oikeus saada salassapitosäännösten estämättä eri viranomaisilta sekä tele- tai posti-toimintaa harjoittavilta laitoksilta tai yhtiöiltä haastettavan henkilön tai yhteisön yhteystiedot. Tämäkään uudistus ei näytä tuoneen riittävää tehoa haastamisiin. Se johtune osaksi siitä, että rikoksesta epäillyt eivät aina välitä ilmoittaa uusia osoitetietojaan. Poliisilla on kuitenkin usein hallussaan muutakin kuin virallisista rekistereistä ilmenevää tietoa, ja myös tämä tieto tulisi välittää haastamisesta huolehtivalle tuomioistuimelle.

Pakkokeinolain mukaan mm. rikosasiassa haastettavan vastaajan tavoittamiseksi saadaan toimittaa kotietsintä hänen luonaan tai muussakin paikassa (rakennus, huone, suljettu säilytyspaikka tai kuluneuvo), jossa erittäin painavin perustein hänen voidaan olettaa olevan. Kotietsinnästä päättää tällöin pidättämiseen oikeuttava virkamies (esim. komisario tai syyttäjä).

Jos syytetyn epäillään pakoilevan haasteen tiedoksianto tai jos sen anto on epäonnistunut, voidaan haastamisessa turvautua etsintäkuulutukseen. Se on käytännössä kuitenkin usein tehoton (Karvonen 2003). Haastamista varten poliisilta pyydetty toi-

menpide ei aiheuta varsinaista etsintää ja johtaa tulokseen vain, jos haastettava sattuu tavattaessa jäämään poliisiin tai rajavartiolaitoksen ”haaviin.”

Haasteen tiedoksiantoa voidaan tehostaa myös ”tien päältä” tapahtuvan eli lähinnä juuri tapaamisen yhteydessä toimitettavan haastamisen avulla, jos etsintäkuulutetun normaali haastaminen ei onnistuisi haastehakemuksen puuttumisen takia. Vastaajalle annetaan tällöin tiedoksi ainoastaan haaste ja ilmoitetaan lyhyesti yksilöity syytteen alainen teko, rikosnimike ja rangistusvaatimus; haastehakemus ja asianomistajan mahdollinen korvausvaatimus lähetetään vastaajalle postitse hyvissä ajoin ennen pääkäsittelyä.

Syyttäjä saa kärjäoikeuden määräyksen perusteella antaa haasteen itse, mikä mahdollistaa vastaajan haastamisen ja haasteen tiedoksianto välittömästi esitutkinnaan päätyttyä. Tämä ns. syyttäjätutkimalli tulee kuitenkin käytännössä kysymykseen lähinnä tavanomaisissa tunnus-tetuissa tai muuten selvissä rikosasioissa. Sitä voitaisiin kuitenkin käyttää myös silloin, kun on pelättävissä, että haasteen tiedoksianto olisi myöhemmin hankalaa tai kun syyteoikeus uhkaa muuten vanhentua.

Kärjäoikeuden ei pitäisi jäädä passiiviseksi, jos tiedoksianto ei onnistu haastetiedoksiannolla tai etsintäkuulutuksen avulla. Eri rekistereistä (SAKARI-järjestelmä, rikosrekisteri, vankirekisteri) voidaan hakea ja tarkistaa vastajia koskevia tietoja. Poliisin kanssa voidaan sopia menettelytavoista, joilla tiedot eri syistä kiinni otettavista henkilöistä saadaan kärjäoikeuden käyttöön. Tiedoksianto-ongelmia esiintyy yleensä enem-

män suurissa kuin pienissä kärjäoikeuksissa. Jälkimmäisissä haastemiehillä ja poliiseilla on usein tieto, mistä haastettavat voidaan tavoittaa. Myös suuremmissa kärjäoikeuksissa olisi kuitenkin jatkuvasti syytä miettiä keinoja, joilla tiedoksiantoa voidaan kehittää. Esimerkiksi Oulussa kärjäoikeus ja poliisilaitos ovat sopineet toimenpiteistä haastamisen, etsintäkuulutuksen ja noudon tehostamiseksi (Karvonen 2003).

NOUDON JA VANGITSEMISEN KÄYTTÖ

Rikosprosessilaki ja pakkokeinolaki tarjoavat mahdollisuuksia noudon ja vangitsemisen laajamittaiseen käyttämiseen useissa eri tilanteissa. Niissä kärjäoikeuksissa, joissa noutoa käytetään tehokkaasti, pääkäsittelyn peruuttamiset ovat jääneet suhteellisen vähäisiksi.

Haastetun ennakkonouto: Syytetty, joka on onnistuttu haastamaan, voidaan määrätä tuotavaksi haasteessa mainittuun istuntoon. Edellytyksenä on, että syytetyn käyttäytymisen perusteella on aiheutta olettaa, ettei hän saavu istuntoon henkilökohtaisesti. Ennakkonoutoon saattaa olla aiheutta esimerkiksi silloin, kun syytetty ilmoittaa haastemiehelle, ettei hän aio tulla paikalle tai kun syyttäjän ilmoituksen mukaan syytetty on aiemminkin jäänyt pois istunnosta tai jo hänen saamisessaan esitutkintaan on ollut vaikeuksia.

Poisjääneen syytetyn pikanouto: Istuntoon laillisesti haastettu mutta siitä ilman etukäteisilmoitusta poisjäänyt syytetty voidaan määrätä aina tuotavaksi samaan istuntoon. Pääkäsittelyä ei siis kannata poisjäännin takia automaattisesti peruuttaa, vaan tuomarin

tulisi yrittää yhteistyössä syyttäjän ja poliisin kanssa selvittää, saadaanko syytetty tuoduksi oikeuteen myöhemmin samana päivänä. Pikanoudosta useilla kärjätuomareilla on myönteisiä kokemuksia. Havaitessaan poisjäännin tuomari voi pyytää poliisia noutamaan syytetty oikeuteen. Poliisimies saadaan usein välittömästi liikkeelle, jos vain syytetyn senhetkisetä olinpaikasta (koti, kapakka, tyttöystävän asunto) on jonkinlaista tietoa. Poliisi voi tuomioistuimeen noudettavan tavoittamiseksi toimittaa kotietsinnän ilman pidättämiseen oikeuttavan viranomaisen määräystä.

Mikään ei estä tuomaria otamasta puhelua suoraan poisjääneelle vastaajalle ja yrittämästä taivutella tätä saapumaan välittömästi oikeuteen. ”Puhelinnouto” on osoittautunut toimivaksi; laamanni Hannu Rajalahti kertoo haettaneensa vastaajan joskus istuntopäivän aamuna suoraan sängystä oikeuteen ja selostaneensa käsittelyn aluksi, minkä takia haastetta on noudatettava. Rajalahti toteaa, että jos tuomarit lepsuilevat tässä, välittyy helposti sellainen viesti, ettei haasteen noudattaminen ole kovin tärkeää.

Uhkakakon tuomitsemisen ja nouto uuteen istuntoon: Poissa oleva haastettu syytetty on tuomittava asetettuun uhkasakkoon ja asetettava korkeampi uhkasakko tai määrättävä hänet tuotavaksi samaan tai määrättyyn myöhempään istuntoon. Jos vastaaja saadaan pikanoudolla tuoduksi jo samaan istuntoon, ei uhkasakkoa tuomita. Käytännössä uhkakakon tuomitseminen jätetään myöhempään istuntoon siltä varalta, että syytetyllä olisi ollut laillinen este. Näin olisi kuitenkin me-

neteltävä vain silloin, kun on todellista aihetta epäillä lailista estettä. Uhkasakkoa ei voida jättää tuomitsematta, jos syytetty määrätään tuotavaksi uuteen istuntoon tai vangittavaksi.

Syytetyn kutsuminen uuteen istuntoon korkeamman sakan uhalla ei ole käytännössä osoittautunut toimivaksi keinoksi, vaikka siihen käytännössä osittain ehkä mukavuussyistä usein turvaudutaan. Myöskään nouto tietynä päivänä pidettävään uuteen pääkäsittelyyn, jota käräjäoikeudet käyttävät usein, ei toimi käytännössä hyvin. (Karvonen 2003) Syytetty voidaan tällöin ottaa säilöön kolme päivää ennen pääkäsittelyä, mutta hän osaa vältellä noutajiaan eikä poliisi puolestaan tästä tietoisena pyri useinkaan häntä etsimään.

Etsintäkuulutus ja avoin ennakkonouto: Tehokkaaksi pakkokeinoksi on käytännössä osoittautunut tiedoksiannon ja ennakkonoudon yhdistäminen. Etsintäkuulutuksella pyydetään sekä haasteen tiedoksiantoa että vastaajan kiinniotamisesta kolmen päivän kuluessa pidettävään pääkäsittelyyn. Tavoittaessaan etsintäkuulutetun poliisi antaa tälle ensin haasteen tiedoksi ja ottaa vastaajan kiinni oikeuteen tuomista varten. Vapaudenmenetyks voi kestää enintään kolme päivää. Ennakkonoudon käyttö edellyttää, että käräjäoikeudessa varaudutaan pääkäsittelyn pitämiseen lyhyen ajan kuluessa ja että henkilökohtaisesti kuultavat asianomistajat ja todistajat saadaan puhelinkutsulla paikalle. Syytetylle tulee varata kuitenkin myös tässä tapauksessa riittävästi aikaa ja edellytykset valmistella puolustustaan ja hankkia sitä varten itselleen avustaja. Käräjäoikeus ei saa

painostaa syytettyä nopeutettuun käsittelyyn, mutta käytännössä oikeuteen noudetut vastaajat suostuvat asian käsittelyyn lyhyestä valmistautumisajasta huolimatta.

Poisjääneen tai istuntoon noudetun syytetyn vangitsemisen: Oikeudenkäyntiä karttava syytetty on mahdollista määrätä pakkokeinolin nojalla vangittavaksi. Esitutinnan päätyttyä syyttäjä on oikeutettu tekemään vangitsemisvaatimuksen. Käytännössä vangitsemista vaaditaan mainitulla perusteella vain harvoin, vaikka edellytykset olisivat olemassa (Karvonen 2003).

Jos oikeuteen noudetun syytetyn pääkäsittelyä ei kyetä järjestämään 72 tunnin kuluessa kiinniottamisesta, voi syyttäjä kuitenkin vaatia syytetyn vangitsemista oikeudenkäynnin turvaamiseksi. Vangitsemisen kesto voidaan tällöin rajoittaa muutama päivään, jos pääkäsittely saadaan siinä ajassa pidetyksi (ks. Karvonen 2003).

POISSAOLOKÄSITTELY HARVINAISIA

Vähäisemmissä rikosasioissa, joiden selvittäminen ei edellytä syytetyn henkilökohtaisesta läsnäolosta, syytetty voidaan haastaa istuntoon ratkaisun uhalla eli hänen poissaolonsa ei estä asian ratkaisemista. Syytetty voidaan tällöin tuomita paitsi sakkoon tai enintään kolmeksi kuukaudeksi vankeuteen ja enintään 10 000 euron suuruiseen menettämisseuraamukseen. Asia voidaan tutkia ja ratkaista syytetyn suostumuksella hänen poissaolostaan huolimatta, jos hänet on sellaisella uhalla kutsuttu oikeuteen ja jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen. Rangaistukseksi voidaan nyt tuomita sakkoo tai enintään kuu-

si kuukautta vankeutta.

Useimmat käräjäoikeudet eivät kuitenkaan käytä poissaolokäsittelyä juuri lainkaan, vaan kutsuvat syytetyt henkilökohtaisesti istuntoon, vaikka se ei olisi asian selvittämiseksi tarpeen ja syytetyt suostuisivat mieliihyvin poissaolokäsittelyyn. Rattijuopumusten yms. pienten rikosjuttujen kärjäkäsittelyä pidetään näköjään edelleen jonkinlaisena kansanhuvina, johon syytetty on saatava mukaan. Tuomari ja lautamiehet saavat myös tilaisuuden osoittaa tuomitulle paheksuntaansa ja varoittaa häntä uusimasta rikostaan. Selvää kuitenkin on, ettei tämä ole syytetyn henkilökohtaisen läsnäolon tarkoitus.

JUTTUJEN PILKKOMINEN JA MUUT KEINOT

Jutuissa, joissa on useita syytettyjä, pääkäsittelyä ei tarvitse usein kokonaan peruuttaa, vaan käräjäoikeuden tulisi käyttää lain suomaa mahdollisuuksia juttujen erottamiseen (pilkkomiseen) ja osatuomion antamiseen. Kun syytetty on tullut tai tuotu istuntoon, voidaan pääkäsittely aloittaa syytetyn kuulemiseksi, vaikka sitä joudutaan lykkäämään poisjääneen asianomistajan tai todistajan kuulemiseksi (ks. Karvonen 2003). Lisäksi tulisi muistaa mahdollisuus ottaa vastaan todistelua pääkäsittelyn ulkopuolella, vaikka pääkäsittely jouduttaisiinkin peruuttamaan. Tätäkin mahdollisuutta käytetään liian harvoin hyväksi.

TUNNUSTETUT JUTUT KANSLIAKÄSITTELYYN?

Rikosprosessilain säätämisen keskeisenä tavoitteena oli päästä eroon juttujen lykkäyksestä, koska niiden takia oikeudenkäynnin keskitys ja sen myötä välittömyys ei onnistu.

Selvää on, että paluuta aiempaan lykkäysjärjestelmään ei ole, vaikka lykkäysten torjumiseksi pääkäsittelyjä joudutaankin peruuttamaan.

Laissa voitaisiin antaa rikosjutun vastaajalle nykyistä useammin mahdollisuus ratkaista, haluaako hän tulla oikeudessa henkilökohtaisesti kuulluksi vai ei. Miksi oikeuteen pitää yrittää puoliväkisin ”raahata” syytettyjä, jotka eivät kerta kaikkiaan halua tulla kuulluksi, vaan suostuisivat siihen, että juttu voidaan ratkaista ilman heidän kuulemistaan asiakirjojen perusteella?

OM:n rikosprosessin tarkistustyöryhmä on lehtitietojen mukaan kaavaillut uudistusta, jonka mukaan rikoksen tunnistaneella olisi oikeus valita juttunsa käsittelytapa. Rikosasioissa, joissa enimmäisrangaistus on kaksi vuotta vankeutta, tiedusteltaisiin syytetyltä haastamisen yhteydessä suostumusta siihen, että tuomari ratkaisee asian kirjallisessa menettelyssä. Rangaistukseksi voitaisiin tuomita vankeutta enimmillään ainakin kuusi kuukautta, mahdollisesti jopa vuosi. Tällöin vältyttäisiin istutokäsittelyltä ja sen myötä myös noudoilta ja muilta pakokeinoilta sekä istuntojen peruutuksilta. Työryhmän alustavien arvioiden mukaan lähes puolet käräjäoikeuden vuosittain käsittelemistä noin 50 000 rikosasiasta, joista kolmannes on rattijuopumuksia, voitaisiin käsitellä kirjallisessa menettelyssä. – Uudistushanke on mielestäni kannatettava. ■

Jyrki Virolainen on lainkäytön professori Lapin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa.

Toimituksesta (haaste@om.fi) voi pyytää version, josta löytyy tarkemmat lähde- ja pykäläviittaukset.

Sovittelua käytännössä

Sovittelusta on Suomessakin tulossa rikosprosessin legitiimi osa. Kun sovittelua halutaan kehittää ja levittää, on keskusteltava paitsi sovittelun ideologiasta myös sovittelukäytännöistä. Tässä kerrotaan kokemuksista Turusta.

Sovittelun ihannetapauksessa osapuolet käyvät vapaamuotoisessa keskustelussa läpi, mitä rikos on heille merkinnyt. Ensin keskustellaan rikoksesta ja sen seurauksista ja sen jälkeen siitä, miten vahingot voitaisiin korvata, pitäisikö teosta lisäksi rangaista ja miten uudet rikokset voitaisiin ehkäistä. Tekijä myöntää tekonsa, katu, pyytää anteeksi ja korjaa aiheuttamansa vahingot. Molempia osapuolia kunnioitetaan ja kuunnellaan. Rikos tuomitaan moraalisesti, mutta tekijää ei hylätä.

Osapuolet ovat aktiivisia; sovittelija vain mahdollistaa heidän rauhanomaisen kohtaamisensa ja valvoo, että sopimukset ovat kohtuullisia. Koska osapuolet ovat aktiivisesti osallistuneet sopimuksen tekemiseen, he ovat myös sitoutuneita sitä noudattamaan.

Sovittelun tavoitteena ei ole pelkästään ratkaista riitoja vaan käsitellä myös rikok-

sen aiheuttamia tunteita. Tunteilla on merkittävä osuus paitsi rikoksen tekemiseen myös siitä toipumiseen. Tunteiden “tuulettamisen” avulla sekä uhri että tekijä saavat mahdollisuuden päästä tapahtuman yli.

TURUN TAPAUKSIA

Turun yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa vetämäni sovittelukurssin opiskelijat ovat havainnoineet rikosjuttujen sovittelua Turussa kahden viime lukuvuoden aikana. Yhteensä on seurattu 14 juttua, joista tosin kaksi peruuntui jo valmisteluvaiheessa. Juttuissa on havainnoitu useita sovittelijoita.

Jutuista puolet oli väkivalta- ja puolet omaisuusrikoksia. Mukana oli mm. kaksi alaikäisten tekemää pahoinpitelyä, murtautumisen autoon ja kellarikomeroon, myymälävarkaus, auto- ja mopovarkaus sekä aikuisten välisiä tappeleita ravintolassa. Keskeytyneet sovittelut koskivat vahin-

gontekoa ja koirakaupasta aiheutunutta riitaa. Teot olivat enimmäkseen melko lieviä.

Suurin sovittu korvaus oli 1200 euroa, ja korvausten mediaani oli 250 euroa. Tekijät olivat alaikäisiä kahdeksassa jutussa ja kuudessa aikuisia. Osa tekijöistä oli alle 15-vuotiaita. Tekijöinä oli sekä poikia ja miehiä että tyttöjä ja naisia. Useimmat uhrit olivat aikuisia. Aloiteita sovitteluun oli tullut melko tasaisesti niin syyttäjä-, poliisi- kuin sosiaaliviranomaiseltakin sekä muutamassa tapauksessa asiaosaisilta itseltään.

SOVITTELUN ETUJA

Havainnoitujen juttujen perusteella sovittelussa on monia etuja. Yleensä asiaosaiset tulivat paikalle, ja tekijä oli halukas korvaamaan aiheuttamansa vahingot. Osapuolet saivat ilmaista itseään vapaasti, ja asioista puhuttiin heille tutuin käsittein. Sopimukseen päästiin kaikissa käynnistyneissä sovitteluissa. Konfliktit

ratkaistiin nopeasti ja edullisesti. Oikeushallinnon resursseja säästettiin, eikä lakimiehiäkään tarvittu. Sopimukset olivat kohtuullisia ja asianosaiset lopputulokseen tyytyväisiä.

Yleinen havainto oli myös, ettei rikoksentekijää tuomittu ihmisenä, vaan hän sai osallistua sovitteluun tasavertaisena keskustelukumppanina. Tämä mahdollisti realistiset sopimukset ja motivoi tekijää täyttämään velvoitteensa. Myös uhrista pidettiin huolta: hän sai määritellä vahingot ja vaikuttaa sopimukseen ja prosessin kulkuun. Keskeistä sovittelussa oli vahinkojen korvaaminen, ei rankaiseminen.

Monessa tapauksessa saavutettiin myös kirjallisuudesta tuttu “draaman kaari”: kun väärinkäsityksiä selvitettiin, ennakkoluulot rikkoutuivat, osapuolet alkoivat ymmärtää toisiaan paremmin ja poistui-
vat sovittelusta vähemmän vihamielisinä. Tämä on sellaista oikeutta, jota on vaikea saa-

Sovitteluun ohjataan liian vähän ja liian vähäpätöisiä juttuja, mikä valitettavasti mahdollistaa sen kehäpäätelmän, ettei sovittelun kehittämiseen tarvitse panostaa.

vuttaa muodollisessa tuomioistuinmenettelyssä.

PUHETTA SOPIMUKSESTA JA RAHASTA

Aivan kaikkia restoratiivisia tavoitteita ei kuitenkaan saavutettu: Osapuolet olivat usein hyvin passiivisia, ja varsinkin nuoria rikoksentekejiä oli vaikea saada osallistumaan tosissaan ja avautumaan. Vilpittöntä ja spontaania anteeksipyyntöä ei juuri esiintynyt. Toisaalta tekijä usein selvästi katui ja häpesi tekoaan, vaikka tunteista ei suoraan puhuttukaan.

Useimmiten sovittelua hallitsikin sopimuksesta puhuminen. Itse rikosta, moraalialia tai tunteita ei sovitteluissa juurikaan käsitelty. Vaarana onkin rikoksen ja siviiliriidan eron hämärtäminen ja samanlainen pragmaattinen ”liukuhihnaoikeus” kuin tuomioistuimessa. Toisaalta muutamassa tapauksessa esiintyi myös moraalipuhetta ja teko tuomittiin selvästi, ja muissakin tapauksissa teon vääräys saattoi olla implisiittisesti selvää. Tällöin on kuitenkin se vaara, että tekijän häpeäntunteet jäävät käsittelemättä eikä sovittelussa saavuteta avoimen puheen puhdistavaa vaikutusta.

Täytyy kuitenkin muistaa myös, että sovitteluun tulevat jutut ovat aika lieviä ja noloja, eikä niissä välttämättä ole sellaista moraalista ongelmaa, joka vaatisi kovin paljon keskustelua. Jos sovitteluun kuitenkin halutaan vakavampia tapauksia kuten perheväkivaltaa, pitää moraalija tunne-

keskustelun tärkeys tiedostaa.

Sovittelua hallitsi myös puhe rahasta. Sopimukset eivät olleet kovin luovia, vaan lähinnä täytettiin sopimuslomakkeesta puuttuvat kohdat. Työkorvauksia ei sovittu lainkaan. Käytännössä sovittelussa turvauduttiin standardisopimuksiin, vaikka restoratiivinen oikeus mahdollistaisi juuri yksilölliset ratkaisut.

TUKIHENKILÖITÄ MUKAAN?

Kansainvälisessä keskustelussa on alettu painottaa uhrin ja tekijän välisen konfliktin ratkaisemisen sijasta laajempaa ja yhteisöllisempää sovittelunäkemyksiä. Ulkomailta sovitteluun saattavat osallistua esimerkiksi yhteisön edustajat ja asianosaisten tukihenkilöt. Lähiyhteisön mukanaolo mahdollistaa kestävä ja toteuttamiskelpoisen ratkaisun. Interventiosta tulee tehokkaampi, kun rikoksentekeijän perhe tai ystävät ovat paikalla.

Toisaalta jos asiaosaiset ovat alaikäisiä, aikuiset saattavat dominoida keskustelua ja estää varsinaisten asianosaisten suoran osallistumisen. Tällöin nuoren sitoutuminen sovitteluun ja sen lopputulokseen voi jäädä vajaaksi.

Havainnoiduista sovitteluista viidessä oli mukana vanhempia tai muita tukihenkilöitä (kuten edunvalvoja tai omahoitaja). Näissä tapauksissa kävi juuri niin, että aikuiset hallitsivat keskustelua. He saattoivat jopa estää alaikäistä esittämästä itse kantansa ja päättää asian tämän

puolesta. Kuitenkin näissäkin jutuissa alaikäisten osallistuminen oli sovittelussa varmasti aktiivisempaa kuin se olisi ollut tuomioistuimessa.

ETUKÄTEISTAPAAMISIA?

Ulkomailta tiedetään, että yleensä kun sovittelu ovat epäonnistuneet, tilaisuuden valmistelut ovat yleensä olleet puutteellisia. Sovittelijan voisi olla hyvä tavata osapuolia etukäteen erikseen, jotta hän saisi luotua luottavaisen ja avoimen keskusteluilmapiirin, ja asianosaiset tietäisivät mitä on odotettavissa. Ennakolta voisi keskustella myös mahdollisista tukihenkilöistä, jolloin sovittelu voisi lähentyä ns. läheisneuvonpitoa. Havainnoiduissa jutuissa varsinaiset ennakkotapaamiset olivat kuitenkin harvinaisia, ja sovittelijat olivat olleet yhteydessä asiaosaisiin lähinnä puhelimitse.

HOITOA?

Restoratiivisen oikeuden tehoa lisää myös, jos siihen lisätään tarvittaessa rehabilitatiivinen elementti: esimerkiksi hoidetaan tekijän psyykkisiä ongelmia, oppimisvaikeuksia tai päihdeongelmaa. Tekijän kanssa voidaan miettiä erilaisia hoitokeinoja, joita asiantuntijat voivat esitellä. Tekijän hoitomotiivaatio kasvaa, kun hän saa tietoa eri vaihtoehtoista ja on mukana niistä päättämässä. Havainnoiduissa sovitteluissa ei kuitenkaan rehabilitaatiota käsitelty – vaikka syytä olisi voinut olla jo sen perusteella,

että useimmat rikokset oli tehty humalassa.

MUITA HAVAINTOJA

Havainnoiduista sovitteluista tuli esiin toiminnan henkilösidonaisuus. Eri sovittelijat sovittelevat eri tavalla. Toiset korostavat tunteiden käsitteilyä, toiset keskittyvät sopimukseen. Lyhyt sovitte-lijakurssi ei yksinään riitä antamaan tarpeeksi tietoa restoratiivisesta oikeudesta eikä valmiuksia kovin intensiivisiin sovitteluprosesseihin. Vapaaehtoistyöntekijöiden aika ei myöskään välttämättä riitä perusteelliseen taustatyöhön.

Virkamiesten tiedoista ja asenteista riippuu, ohjataanko juttuja ylipäätään sovitteluun. Suomessa virallinen linja on, etteivät vakavat rikokset soveltu sovitteluun. Sovitteluun ohjataan liian vähän ja liian vähäpätöisiä juttuja, mikä valitettavasti mahdollistaa sen kehäpäätelmän, ettei sovittelun kehittämiseen tarvitse panostaa. Silti nykyisillään resursseilla sovittelussa on monia etuja tuomioistuinprosessiin verrattuna. Kriminaalipoliitikkojen tulisi muistaa, että hyvin toteutettu restoratiivinen menettely vähentää uusintarikollisuutta, ja se on kaikkien etu. ■

Henrik Elonheimo on tutkija Turun yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa ja toimii vastaavana opettajana Rikosten sovittelu –kurssilla. Hän on kirjoittanut restoratiivisesta oikeudesta Haasteissa 3/2002.

Todistajansuojelua tarvitaan Suomessakin

Toimiva ja luotettava oikeusjärjestelmä edellyttää, että kansalaiset voivat todistajina esiintyessään luottaa siihen, että viranomaiset puuttuvat heihin mahdollisesti kohdistuviin uhkauksiin. Vain näin voidaan turvata todistamishalukkuus ja mahdollistaa rikosvastuun toteutuminen tehokkaasti ja oikeudenmukaisesti.

Todistajien uhkailua esiintyy niin massarikollisuuden kuin vakavan ja järjestäytyneen rikollisuuden piirissä. Järjestäytyneeseen rikollisuuden parissa tapahtuu usein myös väkivaltaanteikoja. Niihin syyksi mielletään monesti rikollisten keskinäiset välienselvittelyt. Kyse saattaa olla varsin pienestäkin asiasta syntyneestä riidasta tai ns. reviiiritaistelusta. Usein kysymys on myös rikollisryhmien sisäisen kurin ylläpidosta; vasikointia pidetään alhaisimpana mahdollisena tekona ryhmää kohtaan.

Euroopan unionin neuvoston päätöslauselman mukaan viranomaisten tulee turvata sellaisten henkilöiden asema, jotka tekevät yhteistyötä oikeusviranomaisten kanssa kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa. Yhteistyöllä tarkoitetaan ennen muuta hyödyllisten tietojen antamista rikollisjärjestön

koostumuksesta, rakenteesta ja toiminnasta sekä yhteyksistä muihin rikollisryhmiin. Euroopan unionin neuvosto on antanut myös päätöslauselman, joka koskee todistajien suojelua kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa, ja Euroopan neuvoston ministerikomitea suosituksen, joka koskee todistajien pelottelua ja puolustuksen oikeuksia.

TODISTAJIEN UHKAILUSTA VÄHÄN TIETOA

Suomessa on vain vähän tutkittu todistajiin kohdistuvaa uhkailua. Keskusrikospoliisin tutkimuksessa vuodelta 2002 on selvitetty todistajansuojelun tarvetta ja sitä, vastaako suomalainen todistajansuojelukäytäntö kansainvälisesti asetettuja velvoitteita. Tutkimuksessa todetaan, että kuulutuksiin henkilöihin kohdistuvaa uhkaamista esiintyy lähinnä kansarikollisten kes-

kuudessa mutta myös todistajina kuultuja täysin ulkopuolisia henkilöitä on uhkailtu.

Täsmällisiä lukumäärätietoja on vaikea esittää, mutta kehityssuuntaa kuvaa, että oikeudenkäytössä kuultavan uhkaamista koskevan rikoslain 15 luvun 9 §:n nojalla tehtiin vuonna 2001 lähes kaksinkertainen määrä rikosilmoituksia vuoteen 2000 verrattuna. Vuonna 2002 ilmoituksia kirjattiin 73.

Yleisemmin todistajia pelotellaan väkivallan käytöllä. Massarikoksissa kysymys on monesti jonkinlaisesta uhoamista ja suunsoitosta, mutta varsinkin järjestäytyneen rikollisuuden piirissä esiintyy myös esimerkiksi törkeän kirstyksen ja pahoinpitelyrikkoksen tunnusmerkistön täyttäviä tekoja. On tärkeää huomata, vaikka uhkailu ei ulkopuolisesta vaikuttaisikaan sellaiselta, että uhkaaja todella myös toteuttaa uhkauksensa,

saattaa uhkailun kohteeksi joutunut kuitenkin kokea asian niin, että se lopulta vaikuttaa hänen halukkuuteensa todistaa.

Väkivallalla uhkaamalla pyritään vaikuttamaan siihen, että todistaja joko vaikenee tietyistä asioista tai että hän antaa virheellisiä tietoja. Tästä syystä uhkaamista esiintyy varsinkin tietyissä asian käsittelyn vaiheissa. Tällaisia ovat kuulustelut, asian lähettäminen loppulausunnolle ja haastehakemuksen toimittaminen, koska näissä tilanteissa epäilty saa tiedon häntä vastaan puhuvista todistajista. Myös varsinaisessa oikeudenkäynnissä saatetaan pyrkiä vaikuttamaan todistajiin. Nykyinen oikeusjärjestelmä edellyttää myös valitusasteessa tapahtuvaa näytön uudelleen vastaanottamista kokonaisuudessaan, ja näin ollen todistajat saattavat joutua varsin pitkiksi ajoiksi epäasiallisten vaikutta-

Kuultaviin henkilöihin kohdistuvaa uhkaamista esiintyy lähinnä kanssarikollisten keskuudessa.

mispyrkimysten kohteiksi.

Lisäksi vielä lainvoimaisten päätösten jälkeenkin todistajat voivat joutua kostotoimenpiteiden ja uhkausten kohteeksi. Varsinkin järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyvissä tapauksissa esiintyy kostotoimia ryhmäkurin ylläpitämiseksi ja tulevaisuudessa tapahtuvan vasikoinnin estämiseksi.

LAISTA LÖYTYY JOTAIN KEINOJA

Suomessa ei ole varsinaista todistajansuojeluohjelmaa, mutta lainsäädännössä on lukuisia yksittäisiä säännöksiä, joiden avulla todistajaa voidaan suojella. Esimerkiksi lähestymiskieltoa voidaan hyödyntää, ja poliisilaki, esitutkinta- ja pakkokeinolaki sekä julkisuuslainsäädäntö tarjoavat mahdollisuuksia todistajien suojaamiseen. Muun muassa pakkokeinolain pidättämistä ja vangitsemista koskevia säännöksiä voidaan soveltaa, jos on todennäköistä, että epäilty vaikeuttaisi asian selvittämistä vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumpaniin. Tuomioistuinkäsittelyn aikana puolestaan korostuvat oikeudenkäymiskaareen sisältyvien todistajan suojelua koskevat säännökset.

Usein käytännön todistajansuojelusta puhuttaessa esiin nousevat mielikuvat amerikkalaistyyllistä suojelumenetelmistä, joissa todistajalle luodaan kokonaan uusi henkilöllisyys ja hänet sijoitetaan toiselle paikkakunnalle. Suomessa uuden henkilölli-

syden luominen ei ole mahdollista, eikä pelkästään henkilön nimen ja asuinpaikkakunnan vaihtamisella välttämättä saavuteta vastaavia tuloksia kuin suurissa maissa. Todennäköisyys henkilön löytämiseen väkiluvultaan pienessä Suomessa on varsin suuri, vaikka todistaja sijoitettiin maantieteellisesti mahdollisimman etäälle, esimerkiksi Helsingistä Pohjois-Suomeen. Lisäksi lähes kaikki yhteiskunnalliset toiminnot edellyttävät luotettavaa ja varmistettavissa olevaa henkilöhistoriaa ja viranomaisten rekisterit ovat varsin avoimia.

TODISTAJANSUOJELU- TYÖRYHMÄN EHDOTUS

Oikeusministeriön ja sisäasiainministeriön asettaman rikosasioiden käsittelyketjua selvittävän työryhmän (ns. Ketjutyöryhmä) alaisuudessa toiminut todistajansuojelutyöryhmä jätti vuoden alussa mietintönsä ensiksi mainitun ryhmän käyttöön. Mietinnössään työryhmä piti tärkeänä, että jo varsin varhaisessa vaiheessa tiedostetaan todistajaan mahdollisesti kohdistuvat uhkaukset, ja se millaisia toimenpiteitä ne prosessin eri vaiheissa toimivilta viranomaisilta vaativat (ns. riskianalyysi). Huomiota tulee kiinnittää myös todistajan informointiin niin, että tämä saa riittävän aikaisessa vaiheessa tietää asemastaan, oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan sekä niistä suojakeinoista, joita hänellä on käytettävissään. Tuomioistuinvaiheen

osalta pidettiin tärkeänä, että esimerkiksi istuntopaikkojen valintaan, käsittelyaikatauluun, todistajien käytettävissä oleviin odotustiloihin sekä ylipäätään todistajan kohteluun kiinnitetään huomiota.

Työryhmän mielestä ns. valtakunnallisen tukiryhmän perustamista tulisi pohtia. Ryhmä voisi koostua pääasiassa rikosasioiden käsittelyyn osallistuvien viranomaisten edustajista (poliisi, syyttäjä, tuomioistuineläinlaitos ja rikosseuraamusvirasto) ja sen tehtävänä olisi kartoittaa todistajien asemaan ja uhkailuun liittyvää tietoa sekä mahdollisia käytännössä toteutettuja ratkaisumalleja.

Tukiryhmä voisi myös itse toimia suojelutoimia vaativissa tilanteissa ja sillä voisi olla käytössään erilaista laitteistoa ja esimerkiksi turvasuojeluun todistajien tilapäistä sijoittamista varten. Tukiryhmä seuraisi todistajansuojelullisten tarpeiden ja menetelmien kansainvälistä kehitystä. Täten se voisi osaltaan auttaa Suomen todistajansuojelua koskevan lainsäädännön ja käytäntöjen kehittämisessä.

Ketjutyöryhmä käsittelee todistajansuojelutyöryhmän ehdotuksia kesäkuun aikana.

Todennäköisesti todistajansuojelun kehittäminen pelkästään edellä mainittujen suositusten perusteella ei riitä. Jo nyt Suomessa toimii noin 70-80 vakaviin rikoksiin keskittyvää rikollisjärjestöä, joissa toimii vajaa 800 henkilöä. Noin 30 näistä ryhmistä täyttää EU:n järjestäytyntä ri-

kollisryhmää koskevat kriteerit. Suomessa toimivalle järjestäytyneelle rikollisuudelle on tunnusomaista ulkomaa-laisten kasvava osuus ja rikollisen toiminnan keskittyminen lähes yksinomaan huumausainerikollisuuteen. Edellä mainitut seikat asettavat erityisiä haasteita todistajien suojelemiselle, varsinkin mikäli järjestäytyneen rikollisuuden kasvua halutaan torjua tehokkaasti ja kokonaisvaltaisesti.

Tehokkaan suojaamisen mahdollistamiseksi on arvioitava, millainen merkitys ns. anonymitodistelun sallimisella olisi olla. Vaikka siihen liittyy tiettyjä riskejä esimerkiksi todistajan luotettavuuden arvioinnin ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisen osalta, eivät tällaiset seikat muodosta estettä anonymitodistelun sallimiselle myöskään Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön mukaan. Jos vastaaja saa edelleenkin esittää todistajalle kysymyksiä ja jos asiassa on myös muuta varteenotettavaa näyttöä, on anonymitodistelu katsottu sallituksi todistelukeinoksi rikosprosessissa. ■

Robin Lardot on ylitarkastaja sisäasiainministeriön poliisiosastolla ja Minna Ketola rikostarkastaja keskusrikospoliisissa.

Peitetoiminnan ja valeoston oikeusturvakysymyksiä

Poliisi sai oikeuden peitetoimintaan ja valeostoihin maaliskuussa 2001. Kyse on ns. epäsovinnaisista rikostutkimusmenetelmistä, mikä tarkoittaa, että poliisi saa rikkoa joitain rikosoikeudellisia kieltoja ilman rikosoikeudellista vastuuta, mm. esiintyä vääranä henkilönä, soluttautua tai tehdä laittomien aineiden ostotarjouksia.

Epäsovinnaisien pakkokeinojen tarkoituksena on auttaa poliisia vakan, järjestäytyneen rikollisuuden, erityisesti huumausainerikollisuuden torjunnassa ja selvittämisessä.

Toistaiseksi näitä menetelmiä on käytetty vain vähän. Peitetoimintaa käytettiin vuonna 2002 hyvin rajallisesti törkeiden huumausainerikosten paljastamiseksi ja selvittämiseksi. Valeostopäätöksiä tehtiin samana vuonna toistakymmentä kappaletta, joista kaikki eivät lopulta johdaneet valeosto-operaatioon.

ONKO KOTIRAUHAN SUOJAA KAVENNETTU?

Peitetoiminnassa puututaan useiden perusoikeuksien suojaan osin jo ennen varsinaisen esitutkintavaiheen käynnistymistä. Uusien pakkokeinojen luonteeseen kuuluukin, että niitä käytetään yhtä lailla ns. tiedustelutoiminnassa kuin myös rikoksen johdosta suoritettavassa esitutkinnassa.

Tämä on lainsäätäjän tietoinen valinta, mutta lähtökohtana silti vaikea: Perinteisesti pakkokeinoja on katsottu voitavan käyttää vasta esitutkintavaiheessa rikoksen jo tapahtuttua. Eduskunnan perustuslakivaliokunta ei ole kuitenkaan pitänyt ainakaan kotirauhan tai yksityiselämän perustuslainsäätösuojaa yleisenä esteenä epäsovinnaisien pakkokeinojen käytölle.

Epäsovinnaisilla pakkokeinoilla ei ole tarkoitettu laajennettavan muiden pakkokeinojen käyttöedellytyksiä. Niinpä valtuus peitetoimintaan ei oikeuta salaiseen kotietsintään, vaikka peitetoimintaa suorittavalla henkilöllä on oikeus mennä toisen asuntoon käyttämällä hyväksien luotua peitettä.

Kysymys takavarikosta on hankalampi. Poliisilla lienee kuitenkin oikeus takavarikon suorittamiseen pakkokeinoina edellytysten täyttyessä, jos esimerkiksi peitetoimintaa suorittavalle poliisille on va-

paahtoisesti luovutettu jokin rikostutkinnallisesti relevantti esine tai asiakirja.

Hankalia ongelmia syntyy, kun poliisimies peitetoiminnassa varustetaan teknisellä kuuntelu-, katselu- tai seurantalaitteella. Peitetoiminnan yhteydessä tapahtuva tekninen kuuntelu ja -katselu voidaan nähdä oikeutettuna poliisimiehen turvallisuuden takaamiseksi. Poliisilaki on kuitenkin vanhastaan oikeuttanut poliisin tekniseen tarkkailuun kotirauhan suojaamassa tilassa vain pakottavissa kiiretilanteissa. Muutoin teknistä tarkkailua kotirauhan piirissä ei ole toistaiseksi nähty hyväksyttävänä.

Jos poliisilla tulkitaan olevan peitetoiminnassa oikeus kuljettaa tekninen tarkkailulaite poliisin mukana myös vakituiseen asuntoon, merkitsisi se kotirauhan suojan kaventamista nykyisestä. Koska valeoston käyttö on mahdollista huomattavasti vähäisempienkin rikosten selvittämi-

sessä kuin peitetoiminta, on kysymys teknisen tarkkailun hyväksyttävyydestä ja saatujen tietojen käytöstä erityisen vaikea juuri valeoston kohdalla.

On lisäksi epäselvää, ovatko turvaamistarkoituksessa hankittavat tekniset tarkkailutiedot tarkoitettu lainkaan nauhoitettaviksi, ja jos on, voidaanko tallennetta käyttää näyttönä. Poliisilain sääntely kuuntelukielloista näyttäisi sallivan nauhoittamisen. Mutta vaikuttaisi kyllä oudolta, jos poliisi voisi itsenäisesti laajentaa teknisen kuuntelun soveltamisalaa esimerkiksi valeoston yhteydessä tapahtuvan teknisen kuuntelun avulla.

Erityisen kyseenalaista on menettelyyn liittyvä mahdollisuus kotirauhan suojan kaventamiseen peitetoiminnassa ja valeostossa. Tästä näkökulmasta nauhoittamisen kieltäminen ainakin ”puhtaissa” valeosto-operaatioissa ja vakituksessa asuintilassa voisi olla perusteltua. Perusoikeus-

Peitetoiminnassa puututaan useiden perusoikeuksien suojaan osin jo ennen varsinaisen esitutkintavaiheen käynnistymistä.

rajoituksista tulisi muutenkin aina säätää selvästi laissa.

Kaiken kaikkiaan teknisen tarkkailulaitteen käyttö turvaamistarkoituksessa tulisi säännellä nykyistä tarkemmin. Jos poliisi tallentaa saadun datan, ei ongelmia nähdäkseni voi selittää yksinomaan sillä, että turvaamistarkoituksessa tapahtuva kuuntelu tai katselu ei olisi määritelmällisesti teknistä tarkkailua.

TODISTEPROVOKAATIO JA YLIMÄÄRÄISET TIEDOT

Epäsovinnaiset pakkokeinot ovat yleisesti ottaen hyväksyttäviä. Menettelyyn liittyvät salassapitotarpeet ja mahdollisuus saada todisteita muistakin kuin pakkokeinoihin oikeuttaneista rikoksista voivat kuitenkin luoda vaikeita tilanteita, joissa syyttäjän ja viime kädessä tuomioistuimen tulee tarkasti pohtia, millä tavoin oikeudenmukainen oikeudenkäynti voidaan turvata.

Epäsovinnaiset pakkokeinot sallivat ns. todisteprovokaation. Todisteprovokaatio on poliisin toimintaa, jolla hankitaan todisteita täytetyn tai rangaistavan yrityksen tai rangaistavan valmistelun asteella olevasta rikoksesta. Rajanveto kiellettyyn rikosprovokaatioon, jolla tarkoitetaan yllyttämistä sellaisen rikoksen tekemiseen, jota henkilö ei muuten olisi tehnyt, on joka tapauksessa vaikea. Epäsolvissa rajanvetotilanteissa hallituksen esityksessä pidetään mahdollisena provosoidun teon lievempää seuraamusarvostelua.

Todisteprovokaatio mahdollistaa todistelun kaikkien rangaistavien tekojen osalta siitä riippumatta, liittyykö saatu tieto juuri siihen rikokseen, jonka torjumiseksi tai selvittämiseksi esimerkiksi peitetoimintaan ryhdyttiin. Viime kädessä tuomioistuimen asiana on varmistautua siitä, ettei epäsovinnaisen menetelmien käyttäminen vaaranna oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Nähdäkseni tuomioistuimen on kiellettävä todistaminen ylimääräisinä esille tulleista tiedoista, jos todistaminen loukkaisi suhteettomasti syytetyn perusoikeuksia rikoksen selvittämistä varten.

OIKEUDENKÄYNNIN OIKEUDENMUKAISUUS

Yleisenä ongelmana on peitetoimintaan osallistuneen poliisin kuuleminen todistajana oikeudenkäynnissä. Ongelmia voi syntyä, jos poliisi vetoaa poliisilain mukaiseen vaitiolo-oikeuteensa, jonka mukaan poliisi voi tietyin edellytyksin jättää ilmaisematta peitetoiminnassa tai valeostossa mukana olleen henkilön henkilöllisyyden sekä mm. salassa pidettävät taktiset ja tekniset menetelmät.

Eduskunnan hallintovaliokunta lähti siitä, että syyte tulisi hylätä epäselvissä tilanteissa, joissa poliisi ei todista kaikista peitetoimintaan tai valeostoon liittyvistä seikoista. Hallintovaliokunta piti toisaalta myös mahdollisena, että todistajana kuultava poliisi salaa oikeudessa täysin

epäsovinnaisen tutkintakeinojen käytön, jos tiedoilla ei ole lainkaan relevanssia asiassa.

Jos sitä vastoin syyteasiaan vaikuttavia tietoja on saatu ja todistajana esiintyvä poliisi kieltäytyy vastaamasta puolustuksen keskeisiin kysymyksiin, menettelyn kontradiktorisuutta saatetaan loukata siinä määrin, että oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuus tulee kyseenalaiseksi. Näissä tapauksissa tuomioistuimen ei alun perinkään tule sallia todistelua, tai sen tulee vaihtoehtoisesti hylätä syyte.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on pitänyt hyväksyttävänä, että epäsovinnaisessa operaatiossa mukana olleen poliisin henkilöllisyys salataan, jos poliisin tai tämän perheen turvallisuus vaarantuisi tai poliisin henkilöllisyyden paljastuminen vaarantaisi käynnissä olevan tai tulevat peiteoperaatiot. Edellytyksenä salassapidolle on kuitenkin, että puolustuksen oikeudet voidaan muuten turvata oikeudenkäynnissä.

Puolustuksen oikeuksia ei voitane edellytetyllä tavalla turvata ainakaan tilanteessa, jossa valeostoon tai peitetoimintaan perustuva ”editoitu” tai välillinen todistelu muodostaa keskeisen tai ratkaisevan osan syyttäjän näytöstä. Riittävää ei tietenkään ole yksinomaan se, että peitetoiminnan tai valeoston käyttö sellaisenaan olisi kirjattu esitutkintapöytäkirjaan ja/tai oikeudenkäynnissäkin todettu.

Peitetoiminnan suoritta-

neen poliisin kuulemista tuomioistuinkuulustelussa voidaan tarkastella myös ns. itsekriminointisuoja toteutumisen kannalta. Itsekriminointisuoja on turvattu ”perinteisesti” mm. siten, että todistajana tai asianomistajana kuulustellun henkilön kertomus poistetaan esitutkintapöytäkirjasta, jos sittemmin henkilön asema muuttuu rikoksesta epäillyksi tai henkilön lähiomainen tulee rikoksesta epäillyksi. Kukaan ei ole muutoinkaan velvollinen todistamaan seikoista, jotka saattaisivat hänet itsensä syytteen vaaraa, minkä lisäksi rikoksesta epäillyllä on aina täysi vaitiolo-oikeus.

Tätä viimeksi mainittua itsekriminointisuojaan elementtiä on jo aikaisemmin kavennettu, kun telekuuntelulla ja teknisellä kuuntelulla epäiltyä saatuja seikkoja on saanut käyttää todisteina häntä vastaan. Vastaavalla tavalla epäillyn peitetoiminnassa ja valeostossa sanomaa tai tekemää voidaan käyttää todistusekeinona esitutkinnassa ja syyteasiassa ilman, että kyse olisi vaitiolo-oikeuden tai itsekriminointisuojaan sivuuttamisesta. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että rikokseen syyllistyvän henkilön yksityisyyden suoja ei estä käyttämästä peitetoiminnassa siviilipukuista poliisia rikoksen paljastamiseksi. ■

OTT, VT Pasi Pölonen on nuorempi oikeuskanslerinsihteeri.

Rikosilmoituksen teon ja tutkinnan kompastuskiviä

Rikosilmoitusten vastaanoton ja esitutkinnan ongelmat uhrin kannalta liittyvät hyvään tahtoon eli asenteisiin, tiedottamiseen ja ihmissuhdetaitoihin uhrin kohtaamisessa. ”Kivenä kengässä” ovat lisäksi poliisin resurssit. Parannusta voidaan saada mm. koulutuksella ja keskusteluilla. Niissä Rikosuhripäivystys on mielellään mukana.

Kansalaiset eivät ole tasavertaisia lain edessä. Kaikki eivät tiedä oikeuksistaan yhtä hyvin eikä järjestelmämme takaa, että jokainen saisi tarvitsemansa tiedon. Useissa tapauksissa rikoksen uhri ei koskaan saa tietää, etteivät hänen oikeutensa toteutuneet.

Tiukasti sanottua? Rikosuhripäivystyksen kokemukset ilmoitusten vastaanotosta ja esitutkinnasta ovat pääosin myönteiset ja poliisi saa asiakkailtamme usein kiitosta. Tässä en kuitenkaan kerrota sitä, mikä toimii ja missä, vaan kaivelen esille ongelmakohtia. Ongelmat liittyvät usein yksittäisten poliisien/poliisipiirien toimintaan, osaamiseen, asenteisiin ja kiireeseen.

ILMOITUSTEN VASTAANOTTOTILA

Useimmissa poliisipiireissä ilmoitusten vastaanottotila on edelleen aulamainen; parhaimmillaan pieni sermi eristää ilmoitusten jättölukun avotilasta. Tällaisessa tilassa ilmoituksen tekijän ääni kuuluu kaikille samassa tilassa oleville. Uhrille on epämiellyttävää ja suorastaan intimiteettisuojaa vaarantavaa kertoa itseensä kohdistuneesta rikoksesta julkisesti. Ilmoitus saattaa jäädä jopa tekemättä.

Tilannetta voidaan perustella sillä, että rakennuskanta on vanhaa eikä uudistuksiin ole varaa. Huonoja selityksiä kumpikin. Enemmänkin on kysymys siitä, mitä pidetään tärkeänä. Hyvällä tahdolla

voidaan tehdä paljon parannuksia: parannuksen ei tarvitse olla rakennustekninen, vaan se voi myös olla käytäntöjen muuttamista.

Poliisi lupaa järjestää ilmoituksen vastaanoton erillisessä tilassa, jos asiakas sitä pyytää. Tämä edellyttää, että asiakas tietää tästä mahdollisuudesta. Tiedon siitä pitäisi olla ilmoitusten vastaanotossa yleisesti nähtävillä. Näistä tilanteista on myös sellaista kokemusta, että asiakas pyytäessään saa erillisen tilan, mutta kohtelu on tyyliä.

TIEDOTTAMINEN TUKIPALVELUISTA

Poliisissa istuu syvässä käytäntö arvioida itse asianomistajan tukipalvelujen tar-

ve. Tässä poliisi on usein mahdollottoman tehtävän edessä. Rikoksen uhriksi joutuminen voi aiheuttaa shokkitilan, jonka alkuvaiheessa asianomainen on rationaalinen eikä omaa tunnekontaktia tapahtuneeseen. Tällöin vaikuttaa siltä, että tapahtunut ei ole erityisemmin hänen henkistä tasapainoaan horjuttanut. Kysyttäessäkin hän saattaa vastata, ettei ole tukipalvelujen tarpeessa.

Edes tällaisessa tilanteessa poliisiin ei tulisi ajatella, että asiakas ei ole tuen tarpeessa, vaan antaa tietoa tukipalveluista kirjallisesti. Uhrin tukipalvelujen tarve voi nousta esille myöhemmin. Kirjallinen tieto palveluista olisi tässä vaiheessa tarpeen, sillä voimia tiedon et-

simiseen ei asiakkaalla ehkä ole.

Pienessäkin rikoksessa uhri voisi hyötyä oikeusministeriön ym. tekemästä ohjelehtisestä: "Jos joudut rikoksen uhriksi". Se sisältää lyhyesti paljon tietoa mm. rikosprosessista ja tukipalveluista.

KIRJALLINEN ILMOITUS

Kirjallisesti ilmoituksen voi tehdä joko vapaamuotoisesti kirjeitse tai jättämällä täytetty lomakkeen ilmoitustenttöluukulle tai sen voi tehdä sähköisesti. Näiden tapojen ongelmaksi muodostuu tiedottaminen jatkosta. Uhrille ei ehkä koskaan ilmoiteta, miten asia edistyy tai onko se siirretty ns. selvittämättömien kasaan, ellei hän

itse osaa olla aktiivinen. Monikaan ei osaa, sillä usko siihen, että poliisi toimii hoputamatta ja että se toimii oikein ja kansalaisten oikeustajun mukaisesti, istuu syvässä.

Kirjallinen ilmoitus voi olla ongelma esimerkiksi tapauksessa, jossa ilmoituksen vastaanottaja arvioi pahoinpitelyn lieväksi. Siksi tutkintaa ei aloiteta kovin kiireesti eikä uhria ohjeisteta, minkä vuoksi osa mahdollisesta todisteluaineistosta ehtii hävitä. Jos ja kun sitten päästään asiaan, saatetaan tulla siihen tulokseen, että teko täyttää vakavamman rikoksen tunnusmerkistön. Sen tutkinta on auttamattomasti viivästyneistä johtuen vaikeutunut – uhrin oikeusturvasta ei ole tällöin riittävästi huolehdittu.

ILMOITUKSEN TEON TARPEELLISUUS

Uhrille jää joskus epäselväksi, onko hänen tehtävä erillinen ilmoitus vai ei. Näitä ovat tapaukset, joissa poliisi on rikoksen tapahduttua ollut paikalla ja hänelle on siitä kerrottu. Uhri luonnollisesti uskoo, että ilmoitus on näin tehty ja jää odottamaan, mitä tuleman pitää. Jos kyse on asianomistajarikoksesta ei tämä ehkä riitäkään, vaan ilmoitus on tehtävä virallisesti, jotta juttua alettaisiin tutkia.

RIKOSVAHINKOKORVAUSTEN HAKEMINEN

Poliisin velvollisuus on kertoa uhrille hänen oikeuksistaan vahingonkorvauksiin esimerkiksi valtiokonttorin kautta. Kokemuksemme mukaan tämän tehtävän hoitaminen ei aina toteudu toivotulla tavalla.

RANGAISTUS- JA KORVAUSVAATIMUKSET

Uhri ei useinkaan tiedä, mikä merkitys rangaistus- ja korvausvaatimuksen esittämisellä voi olla. Poliisilla on velvollisuus ilmoittaa uhrille rangaistus- ja korvausvaatimuksesta ja niiden merkityksestä asian etenemiselle. Näin poliisi toimiikin. Usein kuitenkin olemme kohdanneet asiakkaita, jotka joko eivät muista tätä tietoa poliisilta saaneensa tai jotka ainakaan eivät ole sen merkitystä ymmärtäneet. Jo sana rangaistusvaatimus on käsitteenä monelle vieras. Uhrin henkinen tila voi

olla sellainen, että hän vaikuttaa jopa rauhallisen asialliselta ja vakuuttaa ymmärtävänsä, mutta sisäinen todellisuus on toisenlainen. Tällöin tieto tulisi aina antaa myös kirjallisena, jotta asiakas voisi myöhemmin tarkistaa asiaa. Uhrille tulisi antaa aikaa vastaukseen ja pyytää häntä palaamaan asiaan harvittuaan sitä tarkoin.

OHJAUS LÄHESTYMISKIELTOASIOISSA

Lähestymiskieltoasioissa ohjaaminen on vielä lapsen kengissä. Usein uhri menee poliisiin luo esittämään halunsa lähestymiskiellon määräämiselle. Joissain paikoissa asia on mallikkaasti järjestetty, mutta parantamista on paljon. Ilman erillistä ohjausta uhria ei tulisi lähettää käräjäoikeuteen, sillä hän on suuressa vaarassa tehdä hakemuksensa taitamattomasti tai puutteellisesti. Silloin hakemus hylätään, vaikka tapaus todellisuudessa täyttäisi tarvittavat kriteerit lähestymiskiellolle. Hakemuksen teko missä tahansa asiassa on taitolaji, niin tässäkin. Kokemuksemme mukaan väliaikaisen lähestymiskiellon saaminen poliisilta on edelleen hankalaa.

ILMOITUS, JOKA EI JOHDA TUTKINTAAN

Uhri saattaa tehdä ilmoituksen tapahtumasta, joka poliisin arvion mukaan ei täytä rikoksen tunnusmerkistöä tai näyttö ei riitä, jolloin tapahtumaa ei aleta tutkia. Tutkin-

Lapsi rikoksen

Milloin lastensuojelun on pyyd

Lapsen tai nuoren huoltaja on ensisijainen taho huolehtimaan lapsen ja nuoren oikeusturvan toteutumisesta ja ilmoittamaan poliisille, kun epäillään lapseen kohdistuvaa rikosta. Tilanne mutkistuu, kun huoltajaa tai lapsen läheistä epäillään lapseen kohdistuneesta rikoksesta tai huoltaja ei kykene huolehtimaan lapsensa oikeusturvasta.

OIKEUS TIETOJEN LUOVUTTAMISEEN POLIISILLE

Vanhemmat ja muut yksityishenkilöt voivat salassapitosäädösten estämättä tehdä tutkintapyynnön poliisille. Mutta silloin kun esimerkiksi huoltajan epäillään kohtelevan lasta kaltoin tai sallivan kaltoin kohtelun, poliisille tietoja luovuttavalla viranomaisella, toimenhaltijalla tai luottamushenkilöllä, pitää olla oikeus tietojen luovuttamiseen.

Kun viranomainen saattaa vireille lapseen kohdistuvan rikosepäilyn tutkinnan poliisissa, hän tarvitsee oikeuden luovuttaa tietoja oma-aloitteisesti. Silloin kun rikosepäily on jo poliisin tutkinnassa, riittää sosiaaliviranomaiselle oikeus luovuttaa tietoja poliisin pyynnöstä. Oikeus oma-aloitteisesti luovuttaa salassa pidettäviä tietoja poliisille on rajoitumpi kuin oikeus tai paremminkin velvollisuus antaa poliisin pyynnöstä tietoja rikosepäilyn selvittämiseksi.

Lastensuojelun sosiaalityö on avainasemassa lapsiin kohdistuvien rikosten selvityksessä, jotka ovat lasten läheisten tekemiä tai sallimia.

Vuonna 2000 voimaan tullut laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista oikeuttaa sosiaalitoimen oma-

Joskus uhri pelkää, että tekijä ottaa häneen yhteyttä. Vaikka pelko olisi aiheetonkin, se on uhrille todellinen. Uhrille tulisi aktiivisesti kertoa, ettei hänen yhteystietojaan ole pakko kirjata tutkintapöytäkirjaan, jonka myös vastapuoli saa pyytäessään.

KUULUSTELU- JA ESITUTKINTAPÖYTÄKIRJAT

Asianomistajalla ja vastaajalla on yleensä oikeus pyydetäessä saada kopio kuulustelupöytäkirjasta. Olisi toivottavaa, että poliisi tiedottaisi asianomistajaa aktiivisesti tästä mahdollisuudesta. Kuulustelupöytäkirjasta voi olla suurta apua jatkoauttajille.

Poliisi voisi myös automaattisesti kysäistä asianomistajalta, haluaako hän kopion esitutkintapöytäkirjasta tutkinnan valmistuttua. Kopion lähettäminen asianomistajalle olisi hyvä tapa ilmoittaa tutkinnan päättyneen.■

Petra Kjällman on Rikosuhripäivystyksen toiminnanjohtaja.

→ tapyynnöstä ei ehkä jää mitään dokumenttia. Joskus tapahtunut voisi kuitenkin myöhemmin olla lisänä todistusaineistossa, esimerkiksi lähestymiskieltoa haettaessa. Oikeusturvan kannalta olisi perusteltua, että poliisi kirjaisi kaikki tutkintapyynnot riippumatta siitä, johtavatko ne tutkintaan vai eivät.

UHRIN KOHTELU

Uhrin kunnioittaminen ja asiallinen kohtelu tutkinnassa on itsestään selvää. Rikoksen tapahduttua uhri on henkisesti hyvin loukkaantunut, ja siten herkistynyt tulkitsemaan auttajan asenteita. Hän saattaa tuntea häpeää ja syyllistää myös itseään tapahtuneesta. Uhri voi kokea poliisin kysymykset tungetteleviksi ja syyllistäviksi. Kyse on subjektiivisesta kokemuksesta, mikä tulee ottaa huomioon. Tilannetta helpottaa, mikäli uhrille selitetään, ettei häntä ole tarkoitus syyllistää tai hänen valintojaan arvostella.

Valitettavasti olemme saaneet kuulla myös sellaisista kokemuksista, että poliisi on oikeasti kohdellut uhria vähätellen tai tylästi, jopa syyllistäen. Kyse on tietysti yksittäisistä tutkijoista, mutta ongelma tulee silti ottaa vakavasti. Aina rikosprosessi ei etene toivotulla tavalla eikä lopputuloskaan välttämättä ole uhrin näkökulmasta kovin hyvä. Tämäkin on helpompi kestää, jos kohtelu on ollut kaikissa vaiheissa ymmärtävistä ja asiallista.

kohteena

lettävä poliisia selvittämään epäilyä?

aloitteisesti luovuttamaan perhettä ja lasta koskevia tietoja poliisille. Sen sijaan lainsäädännössä on epäselvää, voiko salassapitosäädösten estämättä esimerkiksi terveydenhuollosta oma-aloitteisesti ilmoittaa rikosepäilystä poliisille.

Terveydenhuollosta voidaan ja on velvollisuus tehdä ilmoitus lastensuojeluun, kun lapsen tai nuoren kohdalla havaitaan ilmeinen lastensuojelun tarve. Lastensuojelun tarve on ilmeinen, kun lapsi esimerkiksi joutuu rikoksen kohteeksi eivätkä hänen vanhempansa intressiristiriidan tai muiden syiden takia turvaa lapsen tilannetta.

Terveydenhuollon lisäksi ilmoitusvelvollisuus lastensuojeluun sitoo myös muita lastensuojelulain 40 §:ssä mainittuja tahoja: Jos sosiaali- ja terveydenhuollon, koulutoimen, poliisitoimen tai seurakunnan palveluksessa taikka luottamustoimessa oleva henkilö on virkaa tai tointa hoitaessaan saanut tietää ilmeisestä lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta, hänen on ilmoitettava asiasta viipymättä sosiaalilautakunnalle.

Laki ohjaa poliisiakin vastavuoroisesti ilmoittamaan lastensuojeluun, kun he ovat saaneet muulta taholta kuin lastensuojelusta lapseen kohdistuneen rikostutkintapyynnön eikä huoltajilla ole edellytyksiä turvata lapsen etua.

EPÄILYJEN ILMOITTAMINEN LASTENSUOJELUN KAUTTA POLIISILLE

Ilmeisen virkarikkeetön ilmoitusketju lapsiin kohdistuneissa rikosepäilyissä kulkee siis esimerkiksi terveydenhuollosta lastensuojeluun ja lastensuojelusta

ta poliisille. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tulee tietää siitä, että he ovat avainasemassa lapseen kohdistuneen rikoksen tutkinnan vireillepanossa.

Asiasta ei ole riittävästi keskusteltu lastensuojelutyöntekijöiden keskuudessa ja siksi joidenkin juristien ja rikospoliisin esiin nostama huoli siitä, että lastensuojelusta tehdään liian vähän lapsiin kohdistuneissa rikosepäilyissä tutkintapyyntöjä poliisille, on perusteltu. Lisäksi on ilmeistä, että käytäntö vaihtelee paikkakunnittain.

Mutta kun ilmenee epäily, että lasta kohdellaan kaltoin, lapsen asiaa hoitavan sosiaalityöntekijän tulisi muistaa lapsen edun mukaisesti perustella, miksi hän tekee tai jättää tekemättä rikosilmoituksen.

RIKOSEPÄILYN TUTKINTAPYYNTÖ JA LAPSEN EDUN HARKINTA

Sen harkitseminen, miten lastensuojelun tutkimuspyyntö poliisille mahdollisesta rikoksesta suhteutuu lapsen etuun, ei ole yksinkertaista. Lastensuojelun asiakkaina on kaltoin kohdeltuja lapsia. Yksittäisen selkäsauvan merkitys, sen seuraamuksia vähättelemättä, voi olla pienempi kuin pitkäaikaisen laiminlyönnin. Fyysinen pahoinpitely täyttää kuitenkin selvemmin rikoksen tunnusmerkit.

Lastensuojelu sinällään on yksi seuraamusmuoto, kun lapsen tarpeet ja oikeudet eivät muutoin toteudu. Lastensuojelun tavoitteena on kohentaa ja turvata lapsen olosuhteet. Miten rikostutkinta ja syyte vaikuttavat? Tätä vaikutusta mutkistaa se, että lapsi on riippuvai-

nen perheestään ja läheisistään.

Sosiaalityöntekijä joutuu arvioimaan kaltoin kohtelun taustatekijöitä, läheisten keskinäisiä sidoksia ja vuorovaikutusta sekä hoito- ja tukikeinoja ja niiden ennustetta. Rikostutkinnan seuraukset lapsen perheel- le ja vaikutukset lapsen olosuhteisiin joudutaan myös arvioimaan.

Ratkaisua rikostutkintapyynnön tekemisestä tai tekemättä jättämisestä ei helpota sekään, että se olisi tehtävä nopeasti. Totuus pakenee ajan kuluessa, jos poliisi ei pääse tutkimaan tapausta heti.

RIKOSEPÄILYJEN ILMOITUSKYNNYKYN MATALAMMALLE

Stakes julkaisi äskettäin ohjeen "Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen – asiantuntijaryhmän suosituksot sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle." Tarkoituksena on mm. madaltaa ilmoituskyynnystä sekä selkiyttää ja yhtenäistää menettelyä valtakunnallisesti. Tämä ohje ja jatkokeskustelut rikoksista ilmoittamisesta ovat tervetulleita. Vastaus siihen, milloin lapsen oikeudet toteutuvat paremmin hoito ja tukitoimien avulla, milloin rikostutkinnan ja milloin yhtä aikaa molempien avulla, ei ole yksinkertainen. ■

Kirjoittaja on johtava sosiaalityöntekijä Helsingin sosiaalipäivystyksessä.

Lastensuojeluilmoituksista kirjoitetaan myös Julkaisuja-palstalla sivulla 34.

Perheväkivaltaan puututtu yhteistyössä Espoossa

Lyömätön Linja Espoossa, Espoon poliisi ja kihlakunnan syyttäjäosasto aloittivat vuoden 2001 alussa kokeilun, joka jatkuu edelleen. Yhteistyökokeilun avulla perheväkivaltaan on puututtu yhteisesti kehitettyjen toimintamallien mukaisesti. Kahden kokeiluvuoden tuloksista luovutettiin selvitys oikeusministeri Johannes Koskiselle maaliskuussa.

Kokeilun taustalla oli eri tahojen huoli siitä, että nykyinen oikeusjärjestelmä ei riittävän tehokkaasti saata väkivaltaa perheessään käyttäneitä miehiä rikosoikeudelliseen vastuuseen. Uhrin ”vakaa tahto”-pykälä on johtanut siihen, että suuressa osassa tapauksia syyttäjä on jättänyt syytteen nostamatta väkivallan uhrin niin pyytäessä.

Huolena oli myös se, että vain pieni osa perheessään väkivaltaa käyttävistä miehistä hakee apua. Suomessa ei ole lainsäädäntöä, joka velvoittaisi väkivaltaisen käyttäytymisen katkaisuojelmaan. Miehen saaminen palvelujärjestelmän piiriin edellyttää viranomaisten tiivistä yhteistyötä ja oikeusjärjestelmän tulee tukea miesten hoitoon-ohjausta.

Kokeilun yleisenä tavoitteena oli selvittää, miten lainsäädäntöä, poliisi- ja oikeusviranomaisten toimintaa sekä palvelujärjestelmää tulisi kehittää, että perheväkivallan tekijän rikosoikeudellinen vastuuttaminen ja väkivaltaisen käyttäytymisen ehkäiseminen toteutuisi nykyistä paremmin.

Kokeilun tarkoituksena oli selvittää, millaiseksi rikosprosessi muodostuu niissä tapauksissa, joissa syyttäjä nostaa syytteen vaikka väkivallan uhri on nimenomaan pyytänyt, että syytettä ei nostettaisi tai uhri on ilmoittanut, ettei hänellä ole rangaistusvaatimuksia. Tarkoituksena oli myös selvittää, sitoutuvatko miehet vapaaehtoisesti Lyömätön Linja Espoossa -toiminnan ylläpitämään Väkivallan katkaisu -ohjelmaan ja

voidaanko rikosprosessin rinnalle liittää hoitoa.

SOVITTELUA EI KÄYTETTY

Kokeilun aikana Espoon poliisi ei ohjannut perheväkivaltapauksia sovitteluun. Sen sijaan väkivallasta epäilty henkilö neuvottiin Lyömättömään Linjaan, jonka tavoitteena oli sitouttaa hänet Väkivallan katkaisu -ohjelmaan. Yhteistyökokeiluun osallistuneet toimijat olivat sitä mieltä, että perheväkivallassa ei ole sellaista sovitteluun kuuluvaa väkivallan tekijän ja uhrin yhteen saattamistarvetta, kuten muissa rikostyypeissä voi olla. Tavoitteena pidettiin enemmänkin sitä, että jokainen väkivallasta kärsivä saisi ensin yksilöllistä hoitoa ja tukea ennen kuin väkivaltaa voidaan käsitellä yhteisesti.

Periaatteena oli myös se, että ohjelman suorittamisella väkivallan tekijä ei vältty syytteeltä, vaan mies voisi sen avulla katkaista ja ennaltaehkäistä väkivallan käyttönsä. Syyteharkinnassa väkivallan uhrin ”vakaa tahto” pykälälle pyrittiin jättämään mahdollisimman vähän painoarvoa. Tavoitteena oli terävöittää perheväkivaltatapausten seuraamuskäytäntöä ja antaa kansalaisille väkivaltaa ennaltaehkäisevä viesti siitä, että parisuhteessa tapahtuva väkivalta on tuomittavaa ja siitä seuraa rangaistus.

OHJELMA RIKOSPROSESSIN RINNALLE

Kahden kokeiluvuoden aikana Espoon poliisi on toimittanut 57 miehen yhteystiedot Lyömättömälle Linjalle. Yhteystiedon saatuaan Lyömättömän

Yhteistyökokeilun tulokset osoittavat, että syytekynnyksen madaltaminen ja syytteen nostaminen asianomistajan vastakkaisesta tahdosta huolimatta ovat lähes poikkeuksetta johtaneet tuomioon käräjäoikeudessa.

Linjan henkilökunta on ottanut mieheen heti yhteyttä. Miehistä 39 on käynyt kahdenkeskisissä keskusteluissa. Väkivallan katkaisu -ohjelmaan on sitoutunut kahdeksan miestä, joista kaksi on keskeyttänyt. Sitoutuneista miehistä viisi on läpikäynyt koko ohjelman, tällä hetkellä sitä suorittaa yksi mies.

Poliisiin neuvomana Väkivallan katkaisu -ohjelmaan tartuttiin harvemmin kuin kokeilun alussa ennakoitiin. Tältä osin alkuperäistä, ehkä liiankin optimistista tavoitetta ei kokeilussa saavutettu. Toisaalta jopa merkittävämpänä tuloksena voi pitää toimijoiden kokemuksia, jotka ovat samansuuntaisia siinä, että miehiä on välillä vaikea saada ymmärtämään, että ohjelmaan sitoutuminen on tärkeää sekä hänen itsensä että koko perheen kannalta. Ajoittain myös yksittäisten miesten kommenteissa on havaittu välinpitämättömyyttä ja väkivaltataapahtumien vähättelyä.

Kokemukset vahvistavat käsitystä siitä, että nykyinen lainsäädäntö ei tue riittävästi väkivallan tekijöiden hoitoon-ohjausta ja että pelkästään vapaaehtoisuuteen perustuva neuvonta vaikeuttaa eri auttajatahojen ja viranomaisten työtä kohtuuttomasti.

Kokeilun tulokset osoittavat, että useimmiten asianomistaja itse on tehnyt ilmoituksen poliisille pahoinpitelystä. Vain harvoin poliisille tapahtumasta ilmoittaa joku

läheinen, naapuri tai sivullinen. Väkivallan uhrille itselleen jää näin ollen liian suuri vastuu väkivallan lopettamisesta eikä kotona tapahtuvaa väkivaltaa ilmeisesti edelleenkään pidetä niin vakavana asiana, että ulkopuolinen ilmoitettaisiin siitä poliisille.

Varsinaisessa esitutkinnassa naisella on harvoin vaatimuksia miestänsä kohtaan. Lisäksi naisista, joilla on vaatimuksia, osa peruuttaa vaatimuksensa myöhemmin esitutkinnassa tai ottamalla yhteyden suoraan syyttäjälle. Oikeudenkäynnissä vielä osa luopuu vaatimuksistaan. Eli lopulta vain hyvin harva vaatii väkivallan tekijälle rangaistusta tai korvauksia.

Yhteistyökokeilun tulokset osoittavat, että syytekynnyksen madaltaminen ja syytteen nostaminen asianomistajan vastakkaisesta tahdosta huolimatta ovat lähes poikkeuksetta johtaneet tuomioon käräjäoikeudessa. Perheväkivalta-asioiden käsittelyn keskittäminen samalle käräjapäivälle on terävöittänyt seuraamuskäytäntöä. Perheväkivaltaa on tällöin käsitelty laajemmasta rikosoikeudellisesta näkökulmasta, eikä vain yksityisasiana. Pahoinpitelyn laatu, määrä ja toistuvuus on ollut syyttämisen- ja tuomitsemiskäytännön perusteena, ei niinkään se, vaatiiko asianomistaja rangaistusta. Kokeilusta saadut tulokset tukevat vahvasti sitä, että rikoslain 21 luvun 17 § voidaan kumota.

Yhteistyökokeiluun osallistuneet toimijat ehdottavat, että perheväkivallasta epäilty henkilö voitaisiin velvoittaa sitoutumaan väkivallan katkaisuojelmaan ja että velvoite voitaisiin sisällyttää esimerkiksi ehdonalaiseen tuomioon. Suomessa tulisi kehittää väkivallan tekijöille tarkoitettuja väkivallan katkaisuohtoja ja ne tulisi saattaa rikosprosessin rinnalle.

MIEHET VÄKIVALLAN KATKAISU -OHJELMASSA

Lyömättömästä Linjasta saatujen kokemusten pohjalta tiedämme, että miehet ovat usein apua hakiessaan kriisissä. Kriisissä oleva henkilö tarvitsee useimmiten ulkopuolisten ohjausta ja tukea siinä, että hän voi tarkastella omaa toimintaansa ja sen seurauksia. Miehen onkin ensin tiedostettava mitä väkivalta on ja miten vakavia sen seuraukset ovat, ennen kuin väkivallan syntyyn vaikuttavia tekijöitä voi löytää ja muutos on mahdollista.

Lyömättömän Linjan asiakkaaksi hakeutuvat miehet tulevat toiminnan piiriin yleensä vapaaehtoisesti ja usein taustalla ovat puolison kannustukset ja kehotukset. Tiedämme, että vastentahtoisestikin ohjelmaan tullut mies voi motivoitua väkivaltaisen käyttäytymisensä muuttamiseen ja muutosta voi tapahtua, kunhan hänet on ensin saatu ylittämään muutosvastarintansa.

Miehet ovat Väkivallan katkaisu -ohjelman aikana ryhmässä pohtineet, kuinka yhä useampi heidän lisäksi ymmärtäisi väkivaltatilanteen vakavuuden ja lähtisi hakemaan apua itselleen mahdollisimman varhain. Miehet ovat pitäneet hyvänä sitä, että väkivaltaan on puututtu, ja että eri tahot ovat tehneet yhteistyössä toimenpiteitä, joilla väkivallan käytön lopettaminen on tullut heille mahdolliseksi.

Väkivallan katkaisu -ohjelman vaikuttavuutta on arvioitu yksittäisten miesten kohdalla ohjelman aikana ja seurannan avulla. Seuranta on toteutettu noin puolen vuoden kuluttua ohjelman päättymisestä. Tulokset ovat olleet myönteisiä ja ne osoittavat sen, että väkivallan käytön lopettaminen on miehelle mahdollista. ■

Jari Hautamäki on vastaava ohjaaja Lyömättömässä Linjassa Espoossa.

Lyömätön Linja Espoossa toteuttama Väkivallan katkaisu -ohjelma on miehille suunnattu palvelu, joka koostuu yksilö- ja ryhmätyöskentelestä sekä erikseen sovituista tehtävistä. Tavoitteena on kaikkien perheenjäsenten turvallisuus ja avun piiriin saattaminen. Lisätietoja toiminnasta nettiosoitteesta www.lyomatonlinja.fi.

Nuoren rikokseen puututtava nopeasti ja vaikuttavasti

Nuorten seuraamusjärjestelmän uudistamista varten asetettu nuorisorikostoimikunta luovutti mietintönsä maaliskuussa oikeusministeri Johannes Koskiselle. Nyt se on laajalla lausuntokierroksella. Sen jälkeen on tarkoitus valmistella hallituksen esitys niin, että se voitaisiin antaa eduskunnalle alkukeväällä 2004.

Nuorisorikostoimikunta lähtee siitä, että uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi nuorten rikoksiin pyritään puuttumaan nopeasti ja vaikuttavasti, jotta teon ja seuraamuksen välinen yhteys ja yhteiskunnan vakava suhtautuminen tekoon korostuvat. Nopeuttamisen kannalta tärkeää on viranomaisyhteistyön käytännön järjestäminen. Hyvällä yhteistyöllä myös käsittelyn laatu paranee.

Uusintarikollisuuden ehkäisemisessä on keskeistä huomion kiinnittäminen niihin tekijöihin, jotka ovat joutaneet rikokseen. Tämä koskee seuraamuksen määräämisen lisäksi nuoren rikosasian muutakin käsittelyä. Olennaista on nuoren sosiaali- ja terveydenhuollon tarpeen selvittäminen. Samalla epäillyn vanhemmat ja sosiaaliviran-

omaiset on riittävästi yhdistettävä rikosasian käsittelyyn.

Myös nuorten seuraamusjärjestelmää on kehitettävä hallitusti. Rangaistuksen yleisestävän vaikutuksen edellytyksiä ovat rangaistusjärjestelmän ymmärrettävyys ja selkeys. Uusien seuraamusten ja seuraamusyhdistelmien kehittäminen johtaa helposti siihen, että rikosoikeudellinen järjestelmä muuttuu vaikeasti ymmärrettäväksi ja hallittavaksi. Erityisestävyyksikin edellyttää rangaistuksilta yksilöitävää tunnistettavuutta.

ASIAANTUNTEMUSTA KOROSTETAAN

Esitutkintalakiin ehdotetaan otettavaksi joitakin nykyisin asetuksessa olevia säännöksiä nuoren epäillyn kohtelemisesta ja häneen kohdistettavien tutkintatoimenpiteiden edellytyksistä. Alle 18-vuoti-

aan epäillyn esitutkinnassa pidetään tärkeänä kiireellisyttä, avustajan käyttämistä, vanhempien saamista mukaan kuulusteluun sekä poliisin puhuttelua niissä tapauksissa, joissa asia ei etene syyttäjälle. Pakkokeinolakiin ehdotetaan otettavaksi säännös alle 15-vuotiaan epäillyn kiinniotamisesta.

Toimikunnan lainsäädäntöehdotuksissa korostetaan nuoria koskevan asiantuntemuksen merkitystä. Sen vuoksi ehdotetaan, että alle 21-vuotiaana tehtyä rikosta koskevaa asiaa käsittelevän syyttäjän ja käräjäoikeuden puheenjohtajan on mahdollisuuksien mukaan oltava nuorten asioiden käsittelyyn erikoistuneita.

Tuomioistuinkäsittelyyn liittyen ehdotetaan myös, että alle 18-vuotiaan vastaajan rikosasia voitaisiin vain erityisistä syistä tutkia ja ratkaista

hänen ollessaan poissa. Tuomion julistamisen yhteydessä tuomioistuimen puheenjohtajan olisi myös tarpeen mukaan puhuteltava alle 18-vuotiasta tuomittua ja selvítettävä hänelle tuomion sisältöä sekä varoitettava rikollisen käyttäytymisen jatkamisesta aiheutuvista seurauksista.

NUORESTA TEHTÄVIIN SELVITYKSIIN TYÖNJAKO

Nuorisorikostoimikunta ehdottaa nykyisen vanhentuneen henkilötutkinnan korvattavaksi nuoren rikoksentehtävien tilanteen selvittämisellä, josta säädettäisiin oma lakinsa. Alle 21-vuotiaan rikoksentehtävien tilanne selvittäisiin kunnan sosiaaliviranomaisen poliisin ilmoituksesta tekemällä sosiaaliselvityksellä ja Kriminaalihuoltolaitoksen syyttäjän aloitteesta tekemällä seuraamus selvityksellä. Myös tuo-

Nuorisorikostoimikunta korostaa asiantuntemusta nuorten jutuissa. Esimerkiksi alle 21-vuotiaiden rikosjuttuja käsittelevien syyttäjien ja käräjäoikeuden puheenjohtajien olisi hyvä olla erikoistuneita nuorten juttuihin.

mioistuun voisi pyytää seuraamusselvityksen laatimista. Selvitysten tekemisvelvollisuudesta olisi kuitenkin poikkeuksia lievissä rikoksissa. Sosiaaliviranomaisen olisi kiinnitettävä huomiota myös siihen, että epäilty ohjataan tarvittavien sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimien ja palvelujen pariin.

Sosiaaliselvityksellä koottaisiin seuraamusselvitystä ja sitä kautta tuomioistuimen seuraamusharkintaa varten erityisesti epäillyn elinolosuhteisiin ja terveydentilaan liittyvät sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimia koskevat tiedot. Seuraamusselvityksessä arvioitaisiin sitä, miten seuraamuksen valinnalla voidaan edistää epäillyn sosiaalista selviytymistä ja estää hänen syyllistymistään uusiin rikoksiin.

Kriminaalihuoltolaitoksen

olisi toimitettava seuraamusselvityksestä tuomioistuimelle lausunto, johon tulisi liittää sosiaaliselvityksestä laadittu tiivistelmä ja tarvittaessa yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvitys, sopimushoitoselvitys tai nuorisorangaistuksen alustava toimeenpanosuunnitelma. Sosiaaliviranomaisella ja Kriminaalihuoltolaitoksella olisi oikeus saada selvitysten tekemisessä tarvittavat salassa pidettävät tiedot.

NUORISORANGAISTUS KOKO MAAHAN

Toimikunta ehdottaa nuorisorangaistuksen käyttöön ottamista koko maassa. Saatujen kokemusten perusteella nyky-muotoiseen nuorisorangaistukseen esitetään muutoksia. Nuorisorangaistus pyrittäisiin kohdentamaan entistä enemmän sellaisiin nuoriin, joille ehdollinen vankeusran-

gaistus ei valvontoineenkaan ole riittävän tuntuva ja tehokas rangaistus. Nuorisorangaistuksen käyttöalaa ehdotetaan laajennettavaksi myös 18–20-vuotiaana tehtyihin rikoksiin. Rangaistusta tuomittaisiin vähintään neljä kuukautta ja enintään yksi vuosi. Tuomittu olisi valvonnassa rangaistusajan.

Nuorisorangaistus jakaantuisi perusmuotoiseen ja työpalvelulla tehostettuun nuorisorangaistukseen. Perusmuotoinen nuorisorangaistus sisältäisi valvontatapaamisia, sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia sekä niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta. Tapamisen laiminlyönyt voitaisiin määrätä noudettavaksi seuraavaan valvontatapaamiseen.

Työpalvelulla tehostettuna nuorisorangaistus voitaisiin tuomita 18–20-vuotiaana teh-

dystä rikoksesta, jos perusmuotoista nuorisorangaistusta yksinään pidettäisiin riittämättömänä rangaistuksena. Vähintään 10 ja enintään 100 tuntia tuomittava työpalvelu käsittäisi työharjoittelua ja palkatonta työtä. Nykyisin alle 18-vuotiaille tuomittavaan nuorisorangaistukseen kuuluvan, muutakin kuin työtä sisältävän nuorisopalvelun enimmäiskesto on 60 tuntia.

Huomattava muutos nykyiseen olisi, että nuorisorangaistus voitaisiin määrätä kokonaan tai osaksi suoritettavaksi mielenterveys- tai päihdehoitona. Pääsääntöisesti hoitoa täydentäisi perusmuotoinen nuorisorangaistus. Ehdotuksen taustalla ovat kokemukset mielenterveys- ja päihdeongelmista nuorten rikosten tärkeinä taustatekijöinä.

Jos nuorisorangaistuksen suorittaminen epäonnistuu, suorittamatta jääneen osan sijasta voitaisiin erityisistä syistä tuomita ehdoton vankeusrangaistus.

EHDOLLINEN SYYTTÄMÄTTÄ JÄTTÄMINEN KÄYTTÖÖN

Toimikunnan ehdotusten mukaan epäilty voitaisiin jättää syyttämättä ja vastaaja rangaistukseen tuomitsematta myös sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen osallistumisen vuoksi. Kysymyksessä ovat yleensä kokeiluluonteiset hankkeet, joilla pyritään vastaamaan tietyn alueen nuorisorikollisuuden haasteisiin. Hankkeet järjeste-

Tarkoitus on, että ehdollinen vankeus valvontoinen ja nuorisorangeistus ovat sisällöltään toisistaan erotettavia seuraamuksia.

→ tään viranomaisten ja vapaaehtoisjärjestöjen yhteistyönä. Yleisimmin mukana ovat sosiaalitoimen, poliisin, syyttäjän ja Kriminaalihuoltolaitoksen edustajat. Yleensä ryhmissä toteutettaviin vapaaehtoiisiin hankkeisiin voi sisältyä elämysluonteista leiritoimintaa, työtä, opiskelua sekä ryhmä- ja verkostotapaamisia. Hankkeeseen voivat kuulua tai sitä voivat tukea tarvittavat sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteet.

Vaikka nuoren rikosasian nopeaa käsittelyä pidetään tavoiteltavana, ehdotuksen mukaan syyttäjä voisi lykätä alle 18-vuotiaasta koskevaa syyteratkaisuaan enintään kuudeksi kuukaudeksi sovintoneuvottelujen, sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteiden tai sosiaalista selviytymistä edistävän hankkeen taikka muiden vastaavien syyden vuoksi. Näistä hyödyllisistä ja paikoitellen tuntuvis-takin toimista saattaisi seurauksena olla syyttämättä jättäminen.

Toimikunta esittää ehdollisen syyttämättä jättämisen käyttöön ottamista. Ehtona olisi pidättäytyminen uusista rikoksista päätöksen tekemistä seuraavien kuuden kuukauden aikana. Jos nuori joutuisi syytteeseen uudesta koeaikana tehdystä rikoksesta, syyttäjä voisi nostaa syytteen ehdollisen syyttämättä jättämisen kohteena olleesta rikoksesta. Päätös ehdollisesta syyttämättä jättämisestä olisi tehtävä henkilökohtaisessa tapaami-

nessa epäillyn kanssa. Myös sosiaaliviranomaisen edustaja ja huoltaja kutsuttaisiin tapaamiseen.

EHDOTONTA VANKEUTTA HARKITEN

Vankeusrangaistuksen haittavaikutusten ja nuorten vankien korkean uusimisriskin vuoksi toimikunta ehdottaa, että tuomittaessa alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta on kiinnitettävä erityistä huomiota mahdollisuuksiin olla tuomitsematta ehdotonta vankeutta. Ehdotus liittyy nuorisorangeistuksen muutoksiin. Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei edelleenkään saisi tuomita ehdottomaan vankeuteen, elleivät painavat syyt sitä vaadi.

Ehdollisen vankeuden valvontaan liittyvät säännökset ehdotetaan otettavaksi sitä koskevaan uuteen lakiin. Valvontaan määräämistä koskevaa rikoslain säännöstä ei ehdoteta muutettavaksi. Seuramusjärjestelmän selkeyden vuoksi sekä seuraamusten päällekkäisyyden välttämiseksi ehdollisen vankeuden valvonnan ehdotetaan vastaavan pitkälti nykyistä. Tarkoitus on, että ehdollinen vankeus valvontoinen ja nuorisorangeistus ovat sisällöltään toisistaan erotettavia seuraamuksia, joiden kohderyhmä on erilainen tehtyjen rikosten edellyttämien toimenpiteiden suhteen.

Ehdollisen vankeuden valvonta perustuisi edelleenkin valvontatapaamisiin. Siihen

saapumatta jäänyt voitaisiin noutaa seuraavaan tapaamiseen ja valvottavalle voitaisiin antaa myös huomautus.

ARESTIA EI EHDOTETA

Nuorisorikostoimikunta arvioi tarvetta ja mahdollisuuksia ottaa uusina rangaistuksina käyttöön aresti, rangaistusvaroitus, ehdollinen tuomitsematta jättäminen ja erityinen valvontaseuraamus. Niihin ei kuitenkaan päädytty (syyt on tarkemmin esitelty mietinnön II osassa).

Eryteisesti arestiin liittyy ongelmia. Suomalaisessa järjestelmässä arestista on vaikea kehittää nopeasti määrättävää ja täytäntöön pantavaa rangaistusta. Vapautta rajoittavana aresti kuuluisi tuomioistuimen määrättäviin rangaistuksiin. Tuomioistuinkäsittely edellyttää esitutinnan ja syyteharkinnan läpikäymistä. Täytäntöönpanon nopeutta rajoittaa tuomitun muutoksenhakuoikeus. Epäilyjä liittyy myös arestin vaikuttavuuteen rangaistuksena. Laitosarestin kansainvälisesti havaittu ongelma on sen samankaltaisuus ehdottoman vankeusrangaistuksen kanssa.

Nuorisorikostoimikunnan mukaan arestirangaistuksen yleisistä ongelmista huolimatta sähköisesti valvottua kotiarestia tai muuta vastaavaa liikkumisvapauden rajoittamista koskeva jatkoselvittely saattaa olla paikallaan. Toimikunta myös korostaa poliisin määräämän matkustuskiellon

merkitystä nuoren rikoskierteen katkaisussa.

RIKOSOIKEUDELLINEN VASTUUKÄRAJA YHÄ 15

Nuorisorikostoimikunta ei nähnyt syytä alentaa nykyistä 15 vuoden rikosoikeudellista vastuukärajaa. Ratkaisevaa ikärajan kannalta on seuramusjärjestelmän sisältö. Alle 15-vuotiaita lapsia ei voida saattaa rangaistusvastuun piiriin, jollei ole heille soveltuvia rangaistuksia. Alle 15-vuotiaille parhaiten soveltuvat keinot ovat nykyisin lastensuojelun käytössä. Niiden määrittelemiseen osaksi rikosoikeudellista järjestelmää ei ole järkeviä eikä pitäviä käytännön syitä. Lastensuojelujärjestelmän toimivuus onkin turvattava.

On huomattava, että alle 15-vuotiaan rikollisella teolla saattaa rikosoikeudellisen vastuun puuttumisesta huolimatta olla monenlaisia seurauksia. Toimikunnan ehdotuksen mukaan alle 15-vuotias epäilty voitaisiin lisäksi esitutinnan turvaamiseksi ottaa kiinni enintään 12 tunniksi. Esimerkiksi vähäisissä omaisuusrikkoksissa voidaan myös käyttää kokeiluhankkeita, joissa poliisi ja kunnan sosiaalitoimi kytketään asian selvittelyyn välittömästi teon tapahduttua.

Lasten kohdalla on aihetta kiinnittää huomiota myös muuhun oirehtivaan häiriökäyttäytymiseen kuin rikosten tekemiseen. Vanhempien kasvatusedellytysten ja perheiden olosuhteiden parantami-

Alle 15-vuotiaille parhaiten soveltuvat keinot ovat nykyisin lastensuojelun käytössä. Niiden määrittäminen osaksi rikosoikeudellista järjestelmää ei ole järkevää.

sella voidaan estää rikosten taustasyitä. Koulun merkitys on erityisen suuri ja oppimisvaikeuksiin on kiinnitettävä riittävästi huomiota. Harkita tulisi myös sitä, missä määrin koulutuksen tulisi sisältää tietoa rikoksista, niiden seurauksista sekä moraalikysymyksistä. Opetuksen sisällössä ja käytännön ongelmiin puuttamisessa voidaan myös ottaa huomioon koulun mahdollisuus tehdä yhteistyötä poliisin kanssa.

Lisäksi nuorisorikostoimikunta korostaa lasten päihde- ja mielenterveysongelmiin puuttumista varhain sekä siihen tarvittavien voimavarojen turvaamista. Rikosoireileviin lapsiin liittyen on selvitettävä nykyisen pakkohoitolainsäädännön asianmukaisuus. Maahanmuuttajalasten rikollista käyttäytymistä torjuvat kotouttamistoimenpiteet. Nuorisorikollisuutta ja nuoriin kohdistettavien rikosten torjuntatoimien vaikuttavuut-

ta koskevasta tutkimuksesta on huolehdittava.

Myös tekijän ja uhrin välisistä sovittelua on sen myönteisten vaikutusten vuoksi syytä tukea. Sovittelulainsäädäntöä valmisteltaessa olisi syytä kiinnittää mm. sovittelun käynnistämiseen rikosasian käsittelyn alkuvaiheessa, rikosentekijän riittävään kypsytyteen, sovittelijan kokemukseen nuorisotyöstä, vanhempien osallistumistarpeen arviointiin sekä tiedon kulkuun. ■

Toimikunnan mietintö löytyy oikeusministeriön verkkosivuilta osoitteesta www.om.fi/18410.htm.

Kirjoittaja on erityisasiantuntija oikeusministeriössä ja toimikunnan sihteeri.

■ RIIKKA KOSTIAINEN

Turussa nuorisorangaistukseen haettu monipuolista sisältöä

Kriminaalihoitolaitoksen Turun aluetoimistossa nykymuotoista nuorisorangaistusta on kokeiltu kuusi vuotta. Kokemusten mukaan nuorisorangaistus on sisällöltään kovin vaativa. Sen vakinaistamisen ja laajentamisen koko maahan arvioidaan vaativan huomattavia lisäresursseja.

Nuorisorangaistus alkoi kokeiluna seitsemässä kaupungissa vuonna 1997. Se on rikosentekohetkellä 15–17-vuotiaille tarkoitettu rangaistus, joka koostuu nuorisopalvelusta ja valvonnasta. Aluetoimiston johtaja **Pekka Haajanto** kertoo, että

kokeilu lähti Turussa vauhdikkaasti muihin kaupunkeihin verrattuna.

– Alkuaikoina nuoriin rikosentekijöihin kohdistuvat toimenpiteet oli keskitetty yhdelle yksikölle Turun sosiaalikeskuksessa. Sen vetäjä sattui vielä olemaan entinen työntekijämme, joten hän

tunsi meidän kuviomme. Tästä syystä tuli meille runsaasti aloitteita selvittää, onko nuorisorangaistus tarkoituksenmukainen rangaistus. Mutta viime vuoden alussa sosiaalitoimen organisaatiomuutoksessa yksikkö purettiin ja ohjautuvuus nuorisorangaistukseen vaikeutui.

– Siksi sovimme viime syksynä Turun syyttäjien kanssa siitä, että nuorisorangaistus tulisi syyttäjälaitteiseksi samalla tavalla kuin yhdyskuntapalvelukin. Selkeä kokemuksemme on, että aloitelvelvoite täytyy olla lainsäädännössä jotenkin määritelty. Nyt merkit viittaavat uu-

RIIKKA KOSTAINEN

Maria Siren, Pekka Haajanto, Vesa Mäkinen ja Pertti Pesonen ovat olleet kokeilemassa nuorisorangaistusta Kriminaalihuoltolaitoksen Turun aluetoimistossa.

→ den menettelyn alkavan toimia, Haajanto kertoo.

Turussa nuorisorangaistuksia on ollut keskimäärin parikymmentä vuodessa. Rangaistusten keskipituus on ollut 6–8 kuukautta. Niitä on tuomittu enimmäkseen luvattomista käytöistä, varkausrikoksista ja pahoinpitelyistä. Yleensä nuori on tuomittu nuorisorangaistukseen useasta rikoksesta ja hänellä on ollut jo aiempia tuomioita.

Nuorisorangaistuksista on keskeytynyt jonkin verran alle puolet. Haajannon mukaan keskeytykset ovat selvästi yleisempiä kuin esimerkiksi yhdyskuntapalvelussa. Ne johtuvat vakavista päihdetai mielenterveyden ongelmista tai kummastakin yhdessä. Epäonnistumiset tapahtuvat yleensä heti rangaistuksen alussa.

Apulaisjohtaja **Vesa Mäkinen** muotoilee, että kun yhdyskuntapalvelussa mietitään asiakkaan soveltuvuutta rangaistukseen, niin nuorisorangaistuksessa kysytään

päinvastoin, että soveltuuko rangaistus asiakkaalle. Valitsemisperusteina käytetään sosiaalisen tuen tarvetta, tehtyä rikosta, aikaisempaa rikostaustaa ja uusimisriskiä.

– Keskeyttämiset luultavasti vähenisivät, jos nuorisorangaistukseen otettaisiin ”kilttejä lukiolaispoikia”, mutta se ei olisi kovin tarkoituksenmukaista. Kokeilun yhtenä tarkoituksena on löytää se ryhmä, jolle nuorisorangaistus voi todella olla yhteiskuntaan takaisinvetohetki.

Pekka Haajanto arvioi, että 15–17-vuotiaita ns. aktiivisia rikoksentekejiä on Turussa noin 60–70 ja lisäksi parisen sataa sellaista, jotka eivät ole vielä niin tiivistä kiinni rikollisessa elämäntavassa. Tähän pieneen rikoksia tekevään ryhmään pitäisi pystyä panostamaan.

RANGAISTUS RÄÄTÄLÖITY TARPEIDEN MUKAAN

Sosiaalityöntekijä **Maria Siren** kertoo lähtökohdanna olevan, että nuorisorangaistus

on räätälöity nuoren elämäntilanteen mukaan. Rangaistus on intensiivinen, pitkäjänteinen ja johdonmukainen. Siihen sisältyy tarpeen mukaan erilaisia elementtejä kuten päihitteet, mielenterveys, perhesuhteet, opiskelupaikka, asunto, talousongelmat sekä työ.

Yksi tärkeä osio on nuoren suhtautuminen rikoksiin. Sitä varten on työskentelyohjelma, johon on sisällytetty mm. käynti rikosuhripäivätyksessä. Sovittelumenettelyäkin on käytetty.

Lisäksi on järjestetty erilaisia tutustumiskäyntejä; mm. armeijaan tutustumista on pidetty antoisana. Myös erilaiseen harrastustoimintaan on tutustuttu ja esimerkiksi pelattu sählyä. Idea on tartuttaa nuori edes johonkin.

– Koska tämä on kokeilu, olemme kokeilleet kaikenlaista mielestämme järkevää. Yksi Turun erikoisuus on ollut liikennekasvatuskurssit, joita olemme järjestäneet yhdessä autokoulunopettaji-

en ja Liikenneturvan kanssa, Mäkinen kertoo.

Lisäksi nuorisorangaistukseen on voinut sisältyä palkatonta työtä. Ohjaaja **Pertti Pesonen** kertoo lähtökohdanna työssä ja työharjoittelussa olevan, että se tukisi nuoren sen hetkistä koulutuksellista tilannetta ja kiinnostusta. Osa nuorista on juuri lopettamassa peruskouluun ja osa aloittelemassa ammattikoulua. Ne ovat kriittisiä hetkiä. Monella on oppimisvaikeuksia ja osa on pudonnut kokonaan järjestelmästä.

Työpaikkojen löytymisessä Turussa ei ole ollut ongelmia. Yhdyskuntapalvelun kautta on iso verkosto ja nuorisorangaistuksessa on pysytty käyttämään osittain samoja paikkoja.

– Turussa on apua ja tukea tarjoavia tahoja runsaasti. Meidän tehtävämme rangaistuksen täytäntöönpanovastaavina on koordinoita, millaista apua kannattaisi hakea muilta tahoilta, Haajanto toteaa.

Rangaistuksen täytäntöönpanovastaavana kriminaalihuollon tehtävänä on koordinoita, mil-laista apua nuoren kannattaisi hakea muilta tahoilta.

– Ja missä järjestyksessä – eri viranomaisilla voi olla monta hienoa suunnitelmaa nuoren asioiden järjestämiseksi. Mutta jos nuoren elämä ei muutenkaan tahdo sujua, ei sen järjestämistä ainaakaan helpota neljä eri aika-taulua jääkaapin ovesa. Roolimme on painottaa tärkeintä ja kuljettaa nuorta rangaistuksen läpi, Mäkinen painottaa.

KOKEILUSSA ESIIN TULLEITA ONGELMIA

Kaikesta huolimatta nuoret syyllistyvät joskus nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoajanakin uusiin rikoksiin. Turussa poliisi käyttää nuorten kohdalla vangitsemisen vaihtoehtona usein matkustuskieltoa. Haajanto kertoo, että poliisin kanssa sovittiin, että kiellon valvoja ei olekaan poliisi vaan kriminaalihuollon nuorisorangaistusta hoitava työntekijä.

Käytännössä määrätään tietty kellonaika, jolloin työntekijä soittaa tarkistussoiton kotipuhelimeen. Kysymyksessä ei voi olla kännykkänumero.

Kokeilun aikana on korostunut, että nuorisorangaistus on kuitenkin vain rangaistus eikä sillä voida korjata vaurioita tai korvata yhteiskunnan turvaverkkoa.

– Esimerkiksi missään tapauksessa ei saa hyväksyä sellaista ajattelutapaa, että

kun nuori tuomitaan nuorisorangaistukseen, sosiaalitoimi voisi vetäytyä vastuusta. Siirtämistäipumuksesta on ollut joitakin esimerkkejä. Sosiaalitoimen vastuu nuoresta säilyy ja kriminaalihuollon kuuluu tehdä yhteistyötä, Haajanto korostaa.

– Ongelmana on ollut myös, että usein nuori täyttää rangaistuksen suorittamisen aikana 18 vuotta. Sen jälkeen hän putoaa helposti tyhjän päälle, koska sosiaalitoimella ei velvoitteistaan huolimatta ole mahdollisuuksia tehokkaaseen jälkihoitoon.

Lisäksi Haajanto haluaa kiinnittää huomiota yhteen oikeusjärjestelmään liittyvään seikkaan.

– Harkitsemme yhdessä lastensuojelun kanssa, ja jos mahdollista huoltaja on siinä mukana, suositellaanko nuorelle nuorisorangaistusta vai ei. Mutta joissain tapauksissa käräjäoikeus ei kuitenkaan ole tuominnut selkeistä ja dokumentoiduista perusteista huolimatta nuorisorangaistusta. Käsitykseni mukaan syynä on se, että avustaja on vaatinut ehdollista rangaistusta eikä nuorisorangaistusta, joka koetaan rannemmaksi. Tässä on pieni ristiriita.

Lisäksi Haajanto mainitsee ongelmaksi vähäisen tutkimuksen nuorisorangaistuksesta. Tutkimuksen olisi pi-

tänyt pystyä ohjaamaan ko-keilua.

NÄKEMYKSIÄ UUESTA EHDOTUKSESTA

Nuorisorikostoimikunta ehdottaa, että nuorisorangaistus vakinaistetaan koko maahan ja ikäraja nostetaan 18–20-vuotiaisiin.

– Ikärajan nostaminen on sinänsä ihan järkevä ajatus, mutta täytäntöönpanijan näkökulmasta ehdotus tuo resurssiongelmaa. Esimerkiksi meidän alueeseemme kuuluu 73 kuntaa mukaan lukien Ahvenanmaa. Nykyäänhän nuorisorangaistus koskee vain Turkuja. Jos kriminaalihuollon pitäisi kyetä hoitamaan nuorisorangaistus koko toimialueellaan yhdenvertaisesti, vaaditaan aika paljon lisäresursseja. Turun kokemusten mukaan yksi henkilötyövuosi kuluu viiteen nuorisorangaistukseen. Se on määritelty sisällöllisesti niin vaativaksi, Haajanto korostaa.

Vesa Mäkinen toteaa, että resurssipulma riippuu tietysti siitä, millaiseksi rangaistus säädetään; ehkä ei päädytä näin räätälöityyn malliin vaan paljon yksinkertaisempaan järjestelmään.

Haajannosta tuntuu ehdotuksessa pulmalliselta se, mikä on nykyisin ehdolliseen liitetyn valvonnan suhde nuorisorangaistukseen – mitkä ovat niitä nuoria, jotka 18

vuotta täyttäneinä tuomittaisiin ehdollisen rangaistuksen sijaan nuorisorangaistukseen ja mitkä ovat niitä nuoria, jotka tuomitaan ehdolliseen ja määrätään valvontaan. Hiomista löytyy myös perusteissa, joilla keskeytynyt nuorisopalvelu muunnetaan ehdottomaksi vankeudeksi ja ehkä jälleen yhdyskuntapalveluksi.

Mietinnössä turkulaiset pitävät hyvänä työnjakoa siinä, että lastensuojeluviranomaiset tekevät aina sosiaaliselvityksen ja kriminaalihuolto seuraamusselvityksen. Myös hoidollisia elementtejä arvostetaan. Vesa Mäkinen tosin toteaa, ettei haluaisi olla määrittelemässä, milloin rikollinen teko on johtunut päihde- tai mielenterveysongelmasta ja rangaistus voidaan suorittaa hoitona. Käytännön ongelma siinä on myös kuukusien jonot psykiatriin tutkimuksiin. ■

Kirjoittaja on helsinkiläinen rikosasianajaja.

Rikosprosessi on yhtä vahva kuin sen heikoin lenkki

Lokakuussa 1997 voimaan tullut laki oikeudenkäynnistä rikosasiassa on osoittautunut toimivaksi. Voidaan jopa sanoa, että saatujen kokemusten perusteella keskitetty, välitön pääkäsitteily on ainoa tapa ratkaista rikosasiat kunnolla. Vanhaa prosessia kaippaa enää ani harva: joillakin asianajajilla näyttää vieläkin olevan halua tuoda oikeudenkäynnin lopussa jotain yllättävää jutun aineistoon tai jotkut kärjätuomarit viittailevat tuomiossa sujuvasti esitutkintakertomuksiin jopa syytetyn vahingoksi. Mutta yleisesti uudet menettelytavat on omaksuttu, pääkaupunkiseudulla tosin parin vuoden viiveellä. Tässä kuitenkin käsitellään rikosprosessin kipukohtia.

EPÄILLYN TUNNISTAMINEN

Jos esitutkintavaiheessa on menetelty epäasianmukaisesti, on sitä ehkä mahdollon korjata vaikkapa hovioikeusvaiheessa. Esimerkiksi rikoksesta epäillyn tunnistaminen voidaan tehdä vain kerran ja virhettä on mahdollon korjata; siitä Olof Palmen murhaoikeudenkäynti on hyvä osoitus. Jos asianomistajalle tai silminnäkijälle on jo näytetty yhtä epäiltyä käsirautoissa tai lehdet ovat kertoneet, minkä näköisen epäillyn poliisi on pidättänyt, on turha yrittää luotettavaa tunnistusmenettelyä asettamalla ko-

epäilty asianmukaiseen tunnistusriviin.

Tunnistus esitutkinnassa näyttääkin olevan prosessuaaliselta merkitykseltään osa kärjäoikeuden pääkäsitteilyä. Tunnistajan ainutkertaiset reaktiot epäiltyä näytettäessä olisi dokumentoitava mahdollisimman hyvin tuomioistuinten käyttöön, koska tunnistamista ei ole mahdollista toteuttaa ensimmäistä kertaa vasta pääkäsitteilyssä, kuten kaiken muun näytön vastaanottamisessa tapahtuu. Tosin parannus on luvassa tänä vuonna, kun esitutkintalain muutokset tulevat voimaan. Suomen Asianajajaliiton vuonna 1994 tekemä aloite tunnistamista koskevista säädöksistä on siten vihdoinkin toteutettu.

Uudet Tutkintakeinot

Poliisin valeostoihin ja peitetoimintaan liittyy lähtökohtaisesti salailu. Yhä useammin on kärjäsälissa jouduttu tilanteeseen, jossa poliisi todistajana vetoaa vaitiolo-oikeuteensa ja salaa rikoksen keskeiset teko-olosuhteet. Tuomioistuinta ja puolustukselta jää siten olennaista tietoa saamatta esimerkiksi siitä, kuinka poliisi on osannut tehdä pidätyksen välittömästi, kun laitton aine on siirtynyt henkilöltä toiselle, tai olisiko ketjun viimeinen rikos ollut estettävissä poliisin niin halutessa. Yleensä on kyse törkeästä väitetystä huumausainerikoksesta,

mutta millä eväillä tuomioistuin ratkaisee näissä tilanteissa kysymyksen siitä, onko teko kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Esitutkintavaiheen tapahtumat saattavat siis sabotoida koko lopun prosessia. Näin katsoi Euroopan ihmisoikeustuomioistuin tapahtuneen jutussa Teixeira de Castro v. Portugal, jossa kyse oli valeostosta.

AVUSTAJAN SAAMINEN

Esitutkintavaiheen pitkävaikutteinen epäkohta on myös poliisin haluttomuus edesauttaa siinä, että kiinniotetut ja pidätetyt saavat heti alkuvaiheessa avustajan itselleen. Lisäksi poliisilla näyttää olevan joskus vain muutaman tai jopa yhden nimen avustajalistoja, jos omaa ei ole etukäteen tiedossa. Näissä tapauksissa avustaja vaihtuu herkästi prosessin myöhemmässä vaiheessa, koska luottamusta ei ole syntynyt eikä avustajalla ole löytynyt aikaa osallistua kuulusteluihin yms. Ehkä poliisi suosii joitakin avustajia juuri tästä syystä.

KUULUSTELULUN VIDEOINTI

Usein oikeudenkäynnissä todistelu ei keskity siihen, mitä rikospaikalla tapahtui vaan siihen mitä esitutkinnassa on tapahtunut. Tällöin kuulustelukertomuksia väitetään virheellisiksi tai johdatelluiksi. Rikosasianajajana toivoisi, että

Jos esitutkintavaiheessa on menetelty epäasianmukaisesti, on sitä ehkä mahdoton korjata vaikkapa hovioikeusvaiheessa

tällä tekniikan aikakaudella voimme lopettaa puheet poliisin tekaisemista tunnustuksista. Törkeän rikoksen tunnustuksen sisältävä esitutkintakertomus olisi aina videoitava ja avustaja kutsuttava paikalle. Käytäntö ei liene muutettavissa muutoin kuin tuomioistuinten ohjauksella. Poliisi aloittaa videoinnin heti, kun hovioikeus hylkää syytteen näyttönä olleen tunnustuksen (tai kanssasytetyn kertomuksen) puutteellisen dokumentoinnin johdosta.

Eräässä tappojutussa tarjoutui mielenkiintoinen tilanne vertailuun, kun yllättäen kävi ilmi, että tunnustus kuulustelussa olikin videoitu. Katsoimme videon käreillä ja yllätys oli melkoinen, kun pöytäkirjatussa kertomuksessa olikin paljon ylimääräisiä ilmaisuja ja virheitä tapahtumien järjestyksessä. Myöhemmissä kuulusteluissa nämä virheelliset ja täydennetyt kertomukset olivat uusien kysymysten pohjana ja kuulusteltavalta tivattiin tarkennuksia asioihin, joita ei löytynyt videoidusta kertomuksesta.

VANGITSEMINEN

Oikeusministeriö asetti kiireesti työryhmän pohtimaan tutkintavankien kohtelua, kun kuuli Euroopan neuvoston kidutuksen ja muun huonon kohtelun vastaisen komitean (CPT) kolmannesta tarkastuskäynnistä Suomeen. Olisihan se noloa, jos CPT huomauttaisi samoista asioista jo kolmannen kerran eikä edistystä olisi näkyvissä.

Kolkot vankilaolot ovat keskeinen painostuskeino, jolla epäiltyjä yritetään saada tunnustamaan tekonsa – ja kertoamaan myös kavereiden teot. Tässä suhteessa pakkokeinolaki ilmentää täydellistä kaksinaismoraalia. Vangitsemiselle edellytetään erityisiä syitä kuten sotkemisen, jatkamisen tai paon vaaraa, mutta todellisuudessa valtaosa vangitsemisistä on tarpeen vain sen takia, että epäilty ei vielä ole tunnustanut tai kertonut rikoskumppaneitaan. Va-

poudenriistoa täytyy voida käyttää, jotta tunnustus voitaisiin palkita vapauden muodossa.

PAKKOKEINOISTA PÄÄTTÄMINEN

Pakkokeinot siirrettiin suurelta osin tuomioistuinten päätösvaltaan vuonna 1988. Sen jälkeen on saatu uusia pakkokeinoja ja tällä hetkellä näyttää siltä, että mm. kansainvälisistä paineista johtuen yhä suurempi osa pakkokeinopäätöksistä tulee siirtää tuomarin ratkaistavaksi. Tässä suhteessa tilanne on surkea.

Viime vuonna tuomioistuimet eivät hylänneet yhtään puhelinkuunteluhakemusta. Eduskunnan oikeusasiamies on arvostellut tuomareita, jotka ovat myöntäneet televalvontalupia täysin lain vastaisesti ja pelkkänä kirjeenvaihtoasiana.

Tein kantelun eräässä televalvontasasiassa oikeusasiamiehelle, kun mielestäni tuomarille tarjottu aineisto ei mitenkään voinut osoittaa valvonnan edellytysten täyttyvän. Tuomari vastasi rehellisesti, ettei muista tapausta lainkaan. Todellisuudessa poliisi päättää edelleen pakkokeinoista ja käräjäoikeudet toimivat kumileimasimena. Esimerkiksi eräässä paritusjutussa näyttö saatiin telekuuntelulla ja -valvonnalla, kun tuomioistuimelle väitettiin, että henkilöitä epäilläänkin törkeästä huumausainerikoksesta. Luvat tulivat, mutta tutkinta ei tuolta osin edennyt. Poliisi jopa jatkoi erään tutkinnan aikana kuolleen epäillyn puhelimen kuuntelua pari viikkoa kuoleman jälkeenkin, kun ilmeni, että puhelin oli siirtynyt poliisin kannalta mielenkiintoisen henkilön käyttöön.

Lehdistö riemastui, kun erään julkkispariskunnan julkkispoika jäi kiinni huumeiden käytöstä. Lehdet julkaisivat syyttäjän näytöksi tarjoamia puhelinkuuntelun tuloksia. Saadessaan näin antoisaa materiaalia ei yksikään toimittaja viitsinyt kiinnittää huomiota siihen, että julkkispoika oli syytteessä vain tavallisesta huumausainerikoksesta, jonka-

osalta puhelinkuuntelu ei lainkaan ole mahdollista. Syyttäjä ei siten olisi saanut käyttää näyttönä puhelinkuuntelua, johon oli saatu lupa väittämällä huumausainerikoksen tutkittavana olevan törkeän huumausainerikoksen.

PITKÄ KESTO

Rikosprosessin pitkä kesto tulee jatkossa muodostumaan yhä suuremmaksi ongelmaksi. Varsinkin talousrikoksissa tutkinta-ajat ja niiden jälkeen syyteharjinta-ajat ovat tuskastuttavan pitkiä. Oma asiakkaani oli vangittuna talousrikosepäilyä takia keväällä 2000. Sen jälkeen asiasta ei ole kuulunut mitään ja jutun kaikki tutkijat näyttävät siirtyneen muihin tehtäviin. Tässä suhteessa julkisuudessa ollut Suojelupoliisin tutkinta-aika eräässä vakoilujutussa ei ole mitenkään poikkeuksellisen pitkä. Mutta yleensä rikosprosessi kehittyikin nopeimmin silloin, kun joku ns. isokenkäinen pääsee nauttimaan rikosprosessimme hienouksista.

VÄÄRÄT TUOMIOT

Rikosprosessissa tapahtuu aika ajoin oikeusmurhia. Käsitökseni mukaan Suomessakin istuu vankiloissa useita syyttömiä. Korkein oikeus purki erään törkeää ryöstöä koskevan tuomion marraskuussa 2002. Tapaus herätti ajatuksen soveltaa onnettomuustutkinnan menetelmiä sen selvittämiseen, miksi syytön on joutunut tuomituksi. Tarkoitus on koota vapaaehtoisvoimin toimiva erittäin ammattitaitoinen ja asiantunteva joukko analysoimaan esille tulevia tapauksia. Tarkoitus ei ole kaivaa esille syllistä väärään tuomioon, vaan selvittää missä kohdin ovat ne heikoimmat lenkit, jotka ovat mahdollistaneet väärän tuomion. Vika voi olla lainsäädännössä tai puutteellisessa koulutuksessa, jossa ei tuoda riittävästi esiin näytönarvioinnin mahdollisia virhelähteitä. Projektin on tarkoitus käynnistyä syksyllä. ■

Kirjoittaja työskentelee yhteiskunnallisten aineiden yliopettajana Vankeinhoidon koulutuskeskuksessa.

Arkirutiinit ja rikollisuus

Kriminologiassa on perinteisesti tarkasteltu rikoksenteikijää ja hänen motivaatiotaustansa.

Tämä on usein johtanut ongelmiin, kun on etsitty selityksiä rikollisuuden määrän muutoksiin niin ajan kuin paikankin suhteen.

Läntisissä maissa törmättiin viimeistään 1970-luvulla ns. sosiologiseen paradoksiin. Alempien sosiaaliryhmien elämän paraneminen sodan jälkeen ei johtanutkaan rikollisuuden vähenemiseen vaan kävi aivan päinvastoin. Esimerkiksi Yhdysvalloissa vuosina 1960–70 alimmalla tulotasolla olevien ihmisten määrä väheni 44 prosentilla ja työttömyysaste peräti 186 prosentilla. Samaan aikaan rikollisuuden kasvukäyrä saattoi olla erittäin jyrkkä.

Pelkkä talouden tai hyvinvoinnin luvujen tuijottaminen ei riittänyt selittämään rikollisuudessa tapahtuneita muutoksia. Jo aiemmin kriminologian historiassa oli viitattu ekologisiin ja alueellisiin tekijöihin ja ihmisten ajankäytön rytmityksiin. Tunnettiin myös historiallisia kuvauksia siitä, miten tavaraliikenteessä tapahtunut kehitys on voinut näkyä myös rikollisuuden rajuna kasvuna. Kokonaisvaltaisemman selitysteorian asialle esittivät kuitenkin vasta **Lawrence Cohen** ja **Marcus Felson** (1979) esitellessään ”arkirutiinotoimintoihin liittyvän lähestymistavan” (routine activity approach). Teoriassa keskeistä osaa näyttelee sosiaalisen rakenteen ja siinä tapahtuvien tilaan ja aikaan liittyvien suurten muutosten tarkastelu.

Cohenin ja Felsonin mukaan suuri osa rikoksista edellyttää kolmea välttämättömää tekijää: todennäköistä rikoksenteikijää, sopivaa rikoksen kohdetta ja sellaisen kyvykkään valvojan poissaoloa, joka voisi ehkäistä rikoksen. Mikään näistä ei yksin riitä tuottamaan rikoksia ja yhdenkin puuttuminen ehkäisee rikostapahtuman.

Yhteiskunnan rakenteissa tapahtuu jatkuvasti muutoksia, jotka muuttavat arkielämäämme. Nämä muutokset saavat aikaan myös sellaisia rutiinotoimintojen muutoksia, jotka vaikuttavat erityisesti rikoksen kohteiden määrään ja valvojien olemassaoloon. Cohen ja Felson määrittelevät rutiinotoiminnot seuraavasti: ”Määrittelemme sellaisiksi mitkä tahansa toistuvat ja yleiset toiminnot, jotka vastaavat perustaviin väestön ja yksilöiden tarpeisiin, oli niiden biologinen tai kulttuurinen alkuperä mikä tahansa. Siten rutiinotoiminnot pitävät sisällään virallisen työn, kuten myöskin perusruoan, asumisen, seksuaalisen tyydytyksen, vapaa-ajan, sosiaalisen vuorovaikutuksen, oppimisen ja lastenkasvatuksen hankkimisen.”

Rutiinotoiminnot tapahtuvat yleensä joko kodissa, työpaikoilla tai muissa toimunnoissa kodin ulkopuolella. Teorian

esittäjät väittävätkin, että toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvalloissa tapahtui suuri käänne arkielämässä: ensimmäisestä tapahtumapaikasta siirryttiin kahteen jälkimmäiseen. Tämä muutos johti siihen, että yhä useammin potentiaalinen rikollinen ja sopiva kohde kohtasivat tilassa ja ajassa eikä kyvykkästä valvojaa ollut. Kehitystä edisti myös rikoksentekevälaineiden ja kohteiden teknologinen muutos. Rikollisten määrä ei välttämättä kasvanut, rikosten kylläkin. Monet sinänsä myönteiset asiat, kuten naisten työssäkäynti, autoistuminen ja kulutuselektronikan kehitys loivat myös mahdollisuuksia rikolliseen toimintaan aivan uudessa mittakaavassa.

Cohen ja Felson loivat myös empiirisen muuttujan, jolla testasivat hypoteesiaan. He kutsuivat sitä ”kotitalousaktiivisuudeksi”. Se sisälsi arvion siitä, miten kotitaloudet ovat rikosriskin kohteena vuoden aikana liikkueensa kodin ulkopuolella sekä myös millä todennäköisyydellä kotitaloudet omistavat sellaisia erityisiä hyödykkeitä, jotka muodostavat uhriksi joutumisen riskin. Tässä muuttujassa tapahtuneita muutoksia he vertasivat useiden rikostyyppien kehityk-

Suuri osa rikoksista edellyttää kolmea välttämätöntä tekijää: todennäköistä rikosentekijää, sopivaa rikoksen kohdetta ja kyvykkään valvojan poissaoloa.

seen 1960- ja 1970-luvuilla. Korrelaatio oli positiivinen ja merkittävä kaikkien rikostyyppien kohdalla, oli sitten kyse väkivalta- tai omaisuusrikoksista.

Esimerkiksi murtorikoksissa tapahtui selkeää siirtymä liikemurroista kotimurtoihin. Teorian mukaan tämä johtui ”kyvykkäiden valvojen” poistumisesta esikaupunkialueiden kodeista eli naisten työssäkäynnin huomattavasta laajenemisesta USA:ssa 1960- ja 1970-luvuilla. Ihmisten laajempi liikkuminen kotien ulkopuolella altisti heidät myös ryöstöille ja tuntemattomien toimesta tehdyille väkivalta-, jopa henkirikoksille.

Yksi keskeinen elementti oli myös se teknologinen muutos, joka nosti omaisuusrikosten kohteena olevien tuotteiden arvoa suhteessa niiden painoon. Mitä kevyempiä ja arvokkaampia tavaroita ihmisillä ja heidän kodeissaan on, sitä suuremman riskin ne muodostavat. Tällaiset tuotteet on helpompi anastaa ja realisoida ja niiden ”tuotto” on suurempi. Keskeinen vaikuttava taustatekijä tässä on transistorin keksiminen,;1940-luvun ”putkitelevisioita” oli lähes mahdotonta varastaa. Tämän päivän matkapuhelimet ovat hyvä esimerkki tästä kehityksestä; ”sopivia kohteita” on yhä enemmän.

Vieraillessaan Suomessa vuonna 1991 Felson muistutti myös kauppojen aukioloaikojen merkityksestä. Pidempi aukiolo lisää myös rikostilaisuuksia. Eri-tyinen amerikkalainen ”perusrikoskohde” on myöhään illalla tai yöllä avoinna oleva liike, jossa on vain 1-2 myyjää ja kohtalainen kassa. Kohde on ryöstöille erityisen sopiva ja valvojat vähemmän kyvykkäitä.

Felson (1987) on kiinnittänyt myös huomiota siihen, miten suurkaupunkien sisäinen rakenne voi monella tavalla suosia tai estää rikollisuutta. Perinteinen kaupunki koostui erillisistä, usein pienis-

täkin yhteisöistä. Ihmiset liikkuvat lyhyitä matkoja ja pääosin jalan. Rikollisuutta oli suhteellisen vähän. Paljolti auton käyttöönoton myötä syntyi metropoli tai Felsonin mukaan erityinen ”metroriutta” (metroreef), suurkaupunkirakenne, jossa ihmiset liikkuvat moottoriteitä pitkin työn, kodin ja vapaa-ajan tarpeissa hyvinkin pitkiä matkoja. Pahimmillaan, kuten Los Angelesissa, julkinen liikenne on olematon ja kaikki, jotka haluavat liikkua, tarvitsevat auton. Tällainen rakenne luo sellaiset arkirutiinotoiminnot, jotka lisäävät valtavasti rikollisuuden kolmen ehdon kohtaamista. Autostereoita ei varasteta Sonyn tehtailta vaan eri puolille metroriuttaa pysäköidyistä autoista.

Rikokset eivät ole mitään satunnaisia tapahtumia, vaan niitä voidaan kutsua ”systemaattisiksi onnettomuuksiksi”, koska niiden esiintyvyys voidaan päätellä, kun tarkastellaan ihmisvirtojen liikkumista ajan ja tilan suhteen. Esimerkiksi jonkin suuren massatapahtuman välitön rikollisuusvaikutus läheiseen ympäristöön niin varkauksien, vahingontekojen kuin väkivallankin osalta on suhteellisen helppoa arvioida.

Uusin kaupunkikehitys saattaa Felsonin mukaan kuitenkin kääntää rikoskehityksen toiseen suuntaan. On syntymässä uudenlainen metropoli, ”metrotilkutäkki” (metroquilt), jonka rakenne vähentää rikostilaisuuksia. Siinä keskeistä osaa näyttelevät monentyyppiset laitokset (facility). Ensimmäinen tällainen oli ostoskeskus, joka tarjosi monipuoliset ja turvalliset palvelut, mm. pysäköintialueet. Sen lisäksi on syntynyt erilaisia teknologia- ja teollisuuskyliä, oppilaitoskokonaisuuksia, vapaa-ajan keskustoja yms., joiden toiminnassa ja suunnittelussa myös turvallisuusaspektit otetaan huomioon. Niiden sisällä rikostapahtuman ehdot eivät täyty niin helposti kuin muualla. Ihmiset liikkuvat autoilla vain tällaisten ”turvalaitosten” ja kodin

välejä. Tästä kehityksestä seuraa välttämättä yksityisten turvapalvelujen yhä lisääntyvä kysyntä, mikä ei kaikilta osin ole toivottavaa. Se voi johtaa myös siihen, että rikokset kohdistuvat yhä enemmän niihin väestöryhmiin, joilla ei ole varaa suojautua ja oleskella ”turvalaitoksissa”.

Cohenin ja Felsonin analyysia voidaan soveltaa myös poikkeusolojen rikollisuuteen. Esimerkiksi sota on tilanne, jossa potentiaalisten tekijöiden ja sopivien kohteiden määrän voidaan olettaa kasvavan. Samalla sekä virallisen että epävirallisen sosiaalisen kontrollin mekanismit, siis ”kyvykkäät valvojat” romahtavat. Oliko tällainen tilanne Bagdadissa keväällä, kun koalition joukot marssivat kaupunkiin ja ryöstelyaalto alkoi? Voitaisiko sotien ja sisällissotien aikaisia raiskauksia ja muitakin julmuuksia selittää tämän ajattelutavan kautta? Poikkeusolot ja virallisen kontrollin romahtaminen eivät kuitenkaan aina johda rikollisuusvyöryyn. Tämä on nähty mm. eräiden luonnonkatastrofien kohdalla. Tätä on selitetty **Donald Blackin** (1976) ajatuksella, että virallinen kontrolli, ”laki” on aina kääntäen verrannollinen muun sosiaalisen kontrollin kanssa. Laki on silloin vahva, kun epävirallinen sosiaalinen kontrolli on heikkoa, mutta myös päinvastoin, kun laki romahtaa, muu kontrolli tulee tilalle. Poikkeuksellisissa oloissa ihmiset luovat itse ”kyvykkäät valvojansa”.

Viime sotien jälkeinen rikollisuuden kasvu on siten ”normaali” seuraus yhteiskunnan rakenteen ja ihmisten arkiikäyttyymisen muutoksista. Cohen ja Felson päättävät tutkimusartikkelinsa seuraavasti: ”Mieluummin kuin että olettaisimme saalistavan rikollisuuden olevan yksinkertaisesti sosiaalisen romahtamisen indikaattori, voimme tarkastella sitä sivutuotteena vapaudesta ja vauraudesta, siten kuin ne ilmenevät arkielämän rutiinotoiminnoissa”. ■

Pojat ovat poikia, mutta miksi?

Kaksi kirjaa väkivallan sukupuolisuudesta

Terrie E. Moffitt, Avshalom Caspi, Michael Rutter ja Phil A. Silva: Sex Differences in Antisocial Behavior. Cambridge University Press, 2001.

Richard B. Felson: Violence and Gender Reexamined. American Psychological Association, 2002.

Valtaosan rikoksista tekevät nuoret miehet. Tätä kriminologista perustulosta pidetään niin itsestään selvänä, että monet alan tutkimukset keskittyvät yksinomaan tähän ryhmään. Sikäli kun tarkoituksena on sosiaalisena ongelmana pidettävän rikollisuuden kitkeminen, naisten, lasten ja vanhusten sivuuttamista voidaan pitää ymmärrettävänä; eihän esimerkiksi eläkeläisten rikollisuuden puolittaminenkaan kansakunnan rikostilannetta paljon parantaisi.

Rikollisen käyttäytymisen syvällisemmän ymmärtämisen kannalta tällaisten universaaleina pidettävien faktojen sivuuttaminen olisi kuitenkin virhe. Tehokain tapa edistää kriminologisen tiedon kasvua on keskittyä hyvin todennettujen tosiasioiden täsmälliseen selittämiseen. Moffitin ja Caspin johtaman tutkimusryhmän teos "Sex differences in antisocial behavior" on oivallinen esimerkki tällaisesta strategiasta.

Kirjan aiheena on sukupuolierojen muodostuminen rikollisuudessa ja siihen rinnastettavassa "epäsosiaalisessa" käyttäytymisessä. Tutkimus perustuu Uudessa-Seelannissa kerättyyn aineistoon, jossa seurataan säännöllisin väliajoin noin tuhatta Dunedin kaupungissa vuosina 1972–73 syntyneitä hen-

kilöä ikävuosien 3–21 aikana. Itseilmoitettun rikollisuuden ja virallisten tilastojen ohella rikollisuutta ja muuta epäsosiaalista käyttäytymistä mitataan haastattelulla vanhempia, opettajia, kavereita ja puolisoa; käytöshäiriöitä koskevat tiedot perustuvat psykiatrin diagnoosiin.

RIKOLLISTA KÄYTTÄYTYMISTÄ ON KAHTA TYYPIÄ

Hankkeen keskeisenä tuloksena voitaneen pitää näkemystä, jonka mukaan rikollisuus-nimikkeen alle kätkeytyy kaksi hyvin erilaista epäsosiaalisen käyttäytymisen lajia: jatkuvakestoinen (life-course persistent) ja nuoruuteen rajoittuva (adolescence-limited) tyyppi.

Nimensä mukaisesti pysyvä alttius rikollisuuteen alkaa esiintyä jo varhaislapsuudessa ja ilmenee mittavina käytöshäiriöinä. Vain häviän pieni osuus väestöstä voidaan luokitella tähän ryhmään, joka tosin vastaa valtaosasta seuraamisjärjestelmän piiriin tulevasta rikollisuudesta. Teini-ikään rajoittuva tyyppi on puolestaan verrattain yleinen ja edustaa tavallisesti rikollisen käyttäytymisen lievempää haaraa.

Sukupuolten välinen ero riippuu merkittävästi siitä, kumpaa ryhmää tarkastellaan. Vakava, jatkuvakestoinen rikollisuustyyppi on miehillä noin kymmenen kertaa yleisempi kuin vastaava ero teini-ikään rajoittuvassa ryhmässä on ainoastaan 1,5-kertainen. Nämä tulokset eivät koske tekoja vaan ihmisiä: on selvää, että pysyvästi epäsosiaalisiksi luokiteltavat henkilöt tekevät myös paljon lieviä rikoksia ja varsinkin teini-ikäisinä.

Valtaosa sukupuolieroista johtuu siis varhaislapsuuden riskitekijöistä eikä esi-

merkiksi sosialisointia myötä opituista sukupuolikohtaisista käytösnoormeista. Psyko-biologisiksi luonnehdittavat muuttajat, kuten hyperaktiivinen temperamentti ja neurokognitiiviset vajaatilat, osoittautuvat tärkeimmiksi pysyvälunontaisen epäsosiaalisen käyttäytymisen korrelaateiksi.

Moffitin ja kumppaneiden tutkimus kumoaa uskomuksen, että tyttöjen "kynnys" rikollisuuteen olisi sosiaalisten normien vuoksi korkeampi kuin poikien. Dunedinin aineiston valossa relevantit riskitekijät lisäävät naisten rikollisuutta yhtä paljon kuin miestenkin. Miesten suurempi rikollisuus johtuu puhtaasti siitä, että epäsosiaaliseen käyttäytymiseen altistavat yksilötason ominaisuudet ovat pojilla huomattavasti yleisempiä.

Teini-ikään rajoittuva laittomuus seuraa tämän tutkimuksen mukaan biologisen ja sosiaalisen kehityksen välisestä epätasapainosta eli ns. kypsyyskuilusta. Tätä teoriaa tukee tulos, jonka valossa sukupuolten välinen ero on pienimmillään ikävuosien 14–15 aikana, jolloin tyttöjen biologinen kypsyys on merkittävästi poikia edellä: tyttöjen suurempi kypsyyskuilu teini-ikäen keskivaiheessa kuroo siis umpeen sukupuolten välistä peruseroa epäsosiaalisessa käyttäytymisessä.

Tätä provokatiivista näkemystä tukee myös havainto, jonka mukaan kuukautiskierron käynnistymisellä on voimakas yhteys tyttöjen häiriökäyttäytymiseen. Varhaiskypsien tyttöjen joukossa epäsosiaalinen käyttäytyminen huipentuu jo 13-ikävuoden kohdalla ja kestää kauemmin kuin tytöillä, joiden kuukautiset käynnistyvät myöhemmin.

PERHEVÄKIVALTAAN EPÄSOSIAALISTEN KUMPPANIEKSEN VÄLILLÄ

Toinen tämän tutkimuksen perustulos koskee rikollisen elämäntavan uusintamista. Varhaislapsuudesta aikuisuuteen ulottuvan aineiston avulla voidaan havaita, että epäsosiaaliset miehet ja naiset tapaavat pariutua keskenään ja tuottavat epäsosiaalisia lapsia. Tämän havainnon valossa ei liene yllättävää, että valtaosa perheväkivallasta näyttää olevan kahden epäsosiaalisen kumppanin vuorovaikutuksen tulosta. Naiset lyövät miehiään yhtä usein kuin miehet naisiaan.

Kirjoittajien mukaan tämän yllättävää on kuulostavan tuloksen selityksenä on se, että sosiaaliset normit tuomitsevat naisiin kohdistuvan väkivallan kun taas miesten hakkaaminen naisten toimesta on sallitumpaa. Naisten tekemä perheväkivalta ei ole lievempää kuin miesten, eikä sitä voida panna itsepuolustuksen nimiin. Perheväkivaltaan sortuvat naiset (ja miehet) ovat keskimääräistä väkivaltaisempia myös perhekontekstin ulkopuolella.

Moffitin, Caspin, Rutterin ja Silvan tutkimus on täynnä provokatiivisia tuloksia, jotka kattavat aihepiirin keskeisimmät kysymykset ainutlaatuisen vahvan aineiston ja harvinaisen monipuolisten mittareiden avulla. Tuloksena on teoreettista debattia laajasti stimuloiva tietopaketti. Kirjan systemaattinen ote on myös sen heikoin puoli: parinsadan sivun teksti on jaettu 17 lyhyeen ja kaavamaisesti kirjoitettuun lukuun, mikä tekee siitä kuivakan lukukokemuksen.

NAISTEN KOKEMAAN VÄKIVALTAAN EI TARVITA ERI TEORIOITA

Samaa ei voida sanoa Richard Felsonin uusimmasta kirjasta, jonka tarkoituksena väkivallan sukupuolisuutta koskevien myyttien horjuttaminen. Se on sujuvasti kirjoitettu, mutta kriminologisen sivistyksen kannalta vähän vähemmän välttämätön lukukokemus. Felsonin projektin

taustalla on henkilökohtaisesta kokemuksesta kumpuava näkemys, jonka mukaan "feministinen" oikeaoppisuus on merkittävä este perheväkivaltaa, raiskauksia ja muuta naisiin kohdistuvaa väkivaltaa koskevan tieteellisen tutkimuksen edistykseen.

Felson kertoo törmänneensä tähän ongelmaan kehitellessään väkivallan yleistä teoriaa yhdessä kollegansa James Tedeschin kanssa (Tedeschi ja Felson 1994). Teoria korostaa osapuolten välisen vuorovaikutuksen merkitystä väkivaltaan johtavien episodien dynamiikassa. Soveltaessaan teoriaa naisia koskevaan väkivaltaiseen käyttäytymiseen Felson ilmoittaa joutuneensa voimakkaiden vastalauseiden ja vihanpurkausten kohteeksi. Tutkimustuloksia ei julkaistu alan aikakauslehdissä tai jos julkaistiin, häntä vaadittiin vaimentaamaan johtopäätöksensä vallitsevan ideologian mukaisiksi. Kirjan yhtenä tarkoituksena on antaa sensuroimaton versio Felsonin tutkimusten tuloksista.

Kirjan ydinteessin mukaan naisiin kohdistuva väkivalta tulee ymmärtää osana yhteiskunnassa yleensäkin esiintyvää väkivaltaista käyttäytymistä. Raiskausten tai perheväkivallan selittäminen ei edellytä erityisiä teorioita tai oletuksia, koska niihin vaikuttavat motiivit ja olosuhteet ovat olennaisesti samoja kuin esimerkiksi miestenvälisissä tappeluissa. Kriminologista tutkimuskohdetta ei tule luovuttaa naistutkimuksen haltuun vain sen takia, että uhrina sattuu olemaan miehen asemesta nainen.

Felsonin (ja Tedeschin) yleisen teorian mukaan väkivallassa on kysymys uhrin pakottamisesta tekijän etua palvelevan päämäärän saavuttamiseksi. Väkivaltainen käyttäytyminen on siis aina välineellistä, ei itsetarkoituksellista: ryöstön päämääränä on rahat (eikä henki), tappelun syynä voi olla loukatun kunnian puolustaminen ja raiskauksessa kysymys on seksuaalisten halujen tyy-

dyttämisestä.

Sikäli kun seksistisillä asenteilla tai patriarkaalisella sukupuolijärjestelmällä on jotain vaikutusta naisten kokeman väkivallan määrään, vaikutus on Felsonin mielestä lähinnä myönteinen, naisia suojeleva. On totta, että miehet tuottavat enemmän väkivaltaa kuin naiset, mutta miehet ovat myös naisia useammin väkivallan uhreja. Ilman perinteistä "ritarillisuusnormia", joka tuomitsee jyrkästi kaikenlaisen naisiin kohdistuvan väkivallan, naisiin kohdistuva väkivalta olisi luultavasti nykyistä yleisempää.

Felsonin perusargumentti on siis aika suoraviivainen ja on hieman kyseenalaista, tarvitaanko sen todistelun lähes 250 sivua. Kirja on kuitenkin erittäin perusteellinen puheenvuoro, joka samalla on hyvä jatke Felsonin ja Tedeschin (1994) teorian ansiokkaalle perusesitykselle.

Sekä Moffitin ja Caspin tutkimusryhmän että Felsonin tulokset romuttavat monia väkivallan sukupuolisuutta koskevia uskomuksia. Keskeinen näitä teoksia yhdistävä teema on maskuliinisuutta tuottavien sosiaalisten normien vähättely väkivallan käyttäytymisen selittäjänä. Tämän radikaalin johtopäätöksen hyväksymistä vaikeuttaa se tosiseikka, että nämä itsepintaiset normit eivät vaihtelee merkittävästi vertailukelpoisten yksilöiden tai sosiaalisten ryhmien välillä. Maskuliinisuutta korostavien teorioiden uskottava hylkääminen (ja puolustaminen) edellyttää tutkimusasetelmaa, joka voi olla käytännössä mahdoton toteuttaa. ■

Viite: James T. Tedeschi ja Richard B. Felson (1994): *Violence, Aggression, and Coercive Actions*. Washington, DC: American Psychological Association.

Kirjoittaja on erikoistutkija Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa.

Lastensuojelulain 40 §:n ilmoitusvelvollisuus – mutkatonta lainsäädäntöä?

Sami Mahkonen: Lastensuojeluilmoitus. Edita Publishing Oy 2003.

Sami Mahkonen on "avannut auki" lastensuojelulain 40 §:n säännöksen, jossa on säädetty velvollisuudesta (ja mahdollisuudesta) lastensuojeluilmoituksen tekoon. Käytännön soveltamistilanteessa joudutaan aina kysymään, kuka on oikeutettu tai velvollinen lastensuojeluilmoituksen tekemiseen, missä tilanteessa ilmoitus on tehtävä, oikeuttaako ilmoituksen tekeminen salassa pidettävien tietojen luovuttamiseen ja missä laajuudessa näitä salassa pidettäviä tietoja voidaan ilmoituksen yhteydessä luovuttaa. Kirja antaa näihin kysymyksiin vastaukset.

LAPSEN EDUN JA INTEGRITEETIN KUNNIOITTAMINEN

Mahkonen käsittelee aluksi yleisesti lapsen edun käsitettä, sen määräytymistä ja toisaalta lapsen edun huomioimista viranomaistoiminnassa mm. lastensuojeluilmoitusta tehtäessä. Kirjan kattavana punaisena lankana on lapsen etu – mitä se on ja mitä se missäkin tilanteessa merkitsee ja mitä vaikutuksia sillä on – ja toisaalta lapsen integriteetin kunnioittaminen ja huomioiminen viranomaistoiminnassa. Integriteetillä Mahkonen tarkoittaa eheyttä, kokonaisuutta, fyysistä ja psyykkistä koskemattomuutta sekä yksilön persoonallisuuden, tajunnallisuuden ja minuuden suojaamista. Mahkosen mukaan integriteetissä on kysymys perusasennoitumisesta toiseen ihmiseen.

On helppo yhtyä kirjan lopetuslau-

seeseen; (lapsen) oirehtimiseen ja tekoihin tulee puuttua. Integriteettiin ei milloinkaan.

Edellä nostetut näkökulmat eivät jää kirjassa irralliseksi vaan Mahkonen käsittelee yksittäisiä tulkintatilanteita esimerkiksi viranomaisten yhteistyössä tai tietojen luovuttamisessa; näkökulmasta, jossa lapsen edun ensisijainen periaate ja sen huomioon ottaminen on luontevasti upotettu sisään kirjoitukseen.

Sen jälkeen Mahkonen käsittelee eri seuraamusjärjestelmiä ja niiden vaikutuksia velvollisuuteen tehdä lastensuojeluilmoitus. Hän ottaa esille sosiaalihuollon että terveydenhuollon eri "seuraamusputket" sekä varsinaisen rikoskeudellisen seuraamusjärjestelmän tarjoamat mahdollisuudet. Hän analysoi näitä palvelu- ja kontrollijärjestelmiä ja arvioi lastensuojelulain ilmoitusvelvollisuuden suhdetta niihin.

MONIAMMATILLISEN YHTEISTYÖN MAHDOLLISUUDET

Tämän jälkeen siirrytään moniammatillisen yhteistyön mahdollisuuksiin ja esteisiin lainsäädännössä. Käytännön sosiaalihuollon juridiikassa ja sosiaalityössä mukana olevalle Mahkosen pohdinnat ja ratkaisuehdotukset ja mallit antavat ajateltavaa.

Mahkonen on laajasti käsitellyt moniammatillista yhteistyötä sekä sosiaalihuollon, opetustoimen, terveydenhuollon että poliisitoimen osalta. Käsiteltyä tulee myös kirkon työntekijöitä koskevat säännökset. Hän peilaa salassapitoa sekä tietojensaantia ja luovutusta koskevia säännöksiä nimenomaan moniammatillisen yhteistyön tekemiseen,

sen mahdollisuuksiin ja esteisiin. Mahkonen arvioi myös näiden säännösten suhdetta lastensuojeluilmoituksen tekemiseen. Kuten kaikki tiedämme salassapitoa, tietojen luovutusta koskevat lain säännökset ovat soveltajilleen vaikeita ja myös lähes aina tulkinnanvaraisia. Mahkosen tulkintoihin voi "turvallisesti mielin" yhtyä. Tulkinnant ja näkemykset ovat hyvin perusteltuja.

Kirjassa on myös käsitelty perinpohjaisesti käytännön sosiaalityössä jo vuosikymmeniä ollutta ongelmaa: oikeutta tehdä anonyymi lastensuojeluilmoitus ja asianosaisen oikeutta saada tietoonsa ilmoittajan nimi. Kirjassa on esitetty myös tulkintasuositus, johon lukijan on helppo yhtyä.

Mahkonen kirjoittaa niin juristeille, virkamiehille kuin maallikoillekin. Mahkosen teksti on ymmärrettävää, juridisen täsmällisyyden siitä kuitenkin kärsimättä. Teksti on tieteellistä mutta helpposti omaksuttavaa ja tajuttavaa. Mahkonen maalaa kuvan säännösviidakosta ja eri lakien törmäyskursseista, mutta pystyy ohjaamaan lukijan niiden läpi.

Kirja palvelee hyvin sitä tiedontarvetta, joka ainakin sosiaalihuollon näkökulmasta on noussut esiin. Arvattavasti siitä on hyötyä muissakin viranomaisissa. Se on oiva lisä niihin tutkimuksiin, joissa on paneuduttu asiakirjojen julkisuuteen, tietojen salassapitoon, salassapidosta poikkeamiseen. Kirja palvelee myös erityisesti lastensuojelussa työskentelevien tarpeita; lapsen etua, sen käsitettä, määräytymistä ja merkitystä on käännetty kirjassa monelta kantilta. ■

Kirjoittaja on lakimies Helsingin sosiaalivirastossa.

Kuntien rikosentorjuntahanke etenee

Suomen Kuntaliiton ja rikosentorjuntaneuvoston viime vuonna aloittama hanke rikosentorjuntayhteistyön tukemiseksi kunnissa jatkuu. Hankkeessa on tähän mennessä kerätty tietoa paikallisesta turvallisuussuunnittelusta ja kansallisen rikosentorjuntaohjelman toteutumisesta kunnissa ja etsitty pilottikuntia. Myös rikosentorjunnan yhdys henkilöverkostoa on laajennettu.

Tänä vuonna hanketta jatketaan pilottikuntien kanssa. Tällä hetkellä mukana ovat Oulun seutu, Kerava, Tuusula, Järvenpää ja Nurmijärvi. Mahdollisesti muitakin kuntia tulee vielä mukaan. Ensimmäinen työkokous pilottikuntien kanssa pidettiin huhtikuussa.

Hanketta Kuntaliitossa vetävä erityisasiantuntija **Sirkka Perttu** kertoi, että tavoitteena on yhteistyöverkostojen va-

kiinnuttaminen sekä paikallisen rikosentorjuntayhteistyön ja sen lähisukuisten ohjelmien ja yhteistyöjärjestelmien koordinointi; esimerkiksi kunnissa mahdollisesti erillisten rikosentorjunta- ja perheväkivaltaverkostojen kohtaaminen voisi olla hyödyllistä. Lisäksi tarkoituksena on luoda alueellista ja seutukunnallista yhteistyötä, kouluttaa turvallisuusyhteistyöhön osallistuvia, yleistää hyviä käytäntöjä sekä kehittää turvallisuuden tilaa koskevia indikaattoreita.

Kuntien edustajat esittelivät kokouksessa alueensa turvallisuussuunnitelmia sekä jo toteutuneita projekteja. Lisäksi keskusteltiin toiveista yhteistyöhankkeen suhteen. Syksyllä on tarkoitus järjestää pari teemakokousta rikosentorjunnan painopistealueilta.

RTN:lle oma logo

Rikosentorjuntaneuvosto on ottanut käyttöönsä oman liikemerkin. Sen on suunnitellut graafinen muotoilija **Teemu Sirviö** Kajaanista. Logosta ja liikemerkestä järjestettiin suunnittelukilpailu nuorille graafikoille.

Rikosentorjuntaneuvoston merkki kuvastaa yhteistyötä, samaan päämäärään pyrkiviä eri tahoja. Merkissä on liikkettä ja dynamiikkaa: jotain on tapahtumassa. Se antaa myös vaikutelman välähdyksestä, valottamisesta. Merkki symboloi asiantuntevuudelle pohjautuvaa toimintaa, jonka tavoitteena on rikollisuuden ehkäisy ja turvallisuuden edistäminen. Sini-valkea värimaailma liittää merkin Suomeen.

Sakkovankien määrää pyritään vähentämään

Oikeusministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön selvitysmiehet, neuvotteleva virkamies **Kirsti Kuivajärvi** ja ylitarkastaja **Kari Haavisto** ehdottavat, että maksamatonta sakkoa ei muunnetaisi vankeudeksi, jos sakotettu on ulosotossa todettu varattomaksi eikä yleinen etu vaadi muuntamista. Alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista saatuja sakkoja ei myöskään muunnetaisi vankeudeksi. Näissä tapauksissa täytäntöönpanosta luovuttaisiin jo ennen oikeuteen haastamista ja käsittelyä tuomioistuimessa. Mahdollisuus sakon muuntamiseen vankeudeksi on kuitenkin selvitysmiesten mukaan syytä säilyttää.

Lisäksi päiväsakkojen muuntosuhdetta vankeuspäiviksi muutettaisiin siten, että kolme päiväsakkoa vastaisi yhtä

päivää vankeutta. Nykyisin kahdesta päiväsakosta tulee yksi päivä vankeutta. Muuntorangaistuksen vähimmäispituudeksi ehdotetaan kymmentä päivää ja enimmäispituudeksi 60 päivää. Usean muuntorangaistuksen täytäntöönpanon enimmäispituus olisi 90 päivää.

Selvitysmiehet esittävät myös, että muuntorangaistukseen tuomitut päihdeongelmaiset suorittaisivat pääosan rangaistuksestaan päihdehuollon yksikössä. Nykyisin sakkovangit kuormittavat erityisesti sijoitusvankilansa terveydenhuoltoa, koska valtaosa heistä on fyysisesti ja psyykkisesti huonokuntoisia, alkoholin tai huumeiden käyttäjiä, työttömiä, asunnottomia ja monin tavoin huono-osaisia. Rangaistuksen täytäntöönpanon viisi ensimmäistä arkipäivää suoritettaisiin vankilassa. Tänä aika-

na valmisteltaisiin sijoitussopimus päihdehuollon yksikköön.

Selvitysmiehet perustelevat ehdotuksia muun muassa nykytilanteen epäkohdista sekä tarkoituksenmukaisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen liittyvillä seikoilla. Nykyisin muuntomenettelyyn käytännössä päädytään vain yhteiskunnan syrjäytyneimpien ja köyhimpien henkilöiden kohdalla. Lisäksi ehdotusten uskotaan vähentävän sakkovankien määrää merkittävästi. Sakkovankien määrä on yli kaksinkertaistunut viidessä vuodessa. Huhtikuussa heitä oli keskimäärin päivittäin 217. Sakkovankien yleisimpiä rikoksia ovat näpistykset.

Lausunnot saatu Vankilaan toimittamistyöryhmän ehdotuksista

Oikeusministeriön asettama Vankilaan toimittamistyöryhmä jätti mietintönsä kesäkuussa 2002. Siitä saaduissa lausunnoissa on korostettu vankeusrangaistusten välittömän täytäntöönpanon tärkeyttä. Tahallinen täytäntöönpanon vältteleminen murentaa rangaistusjärjestelmän uskottavuutta, vaikka se onkin harvinaisia. Toisaalta lienee ilmeistä, ettei sitä kyetä täysin estämään ehdotetuilla säädösmuutoksillakaan.

Työryhmä ehdotti, että ehdottomaan vankeusrangaistukseen vähintään kahdeksi vuodeksi tuomitut vangittaisiin nykyistä useammin; pääsääntöisesti aina kun tuomio on yli kolme vuotta. Lausunnoissa korostettiin vangitsemiskäytännön yhdenmukaisuuden tärkeyttä. Ehdotetun vangitsemisedellytysten tiukennuksen otaksuttiin ehkäisevän täytäntöönpanon tarkoituksellista välttelyä. Toisaalta todettiin, ettei se välttämättä auttaisi tapauksissa, joissa syytetty on läsnä oikeuskäsittelyssä, mutta aloittaa välttelyn vangitsemisen alkaessa

näyttää todennäköiseltä.

Joissakin lausunnoissa korostettiin vangitsemisen vaihtoehtoisia keinoja. Näitä ovat mm. matkustuskielto sekä viranomaisten yhteistyön tiivistäminen ennen tuomion antamista. Keskeinen yksityiskohta olisi se, että syyttäjä saisi tiedon aikaisemmasta täytäntöönpanon välttelystä mahdollisimman nopeasti, jotta hän voisi tehostaa vangitsemisvaatimuksia. Lisäksi todettiin, että tuomitulla itsellään pitäisi olla mahdollisuus nopeuttaa täytäntöönpanon käynnistämistä.

Talousrikoksista ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitut jätetään usein vangitsematta, vaikka rikollisen toiminnan jatkamisvaara ei ole sen pienempi kuin esimerkiksi huumausainerikoksista tuomituilla. Talousrikollisilla on usein hyvät edellytykset vältellä täytäntöönpanoa. Talousrikoksiin liittyy usein kuitenkin vaikeita oikeuskysymyksiä. Jos vaikeissa asioissa päädyttäisiin tarpeettomasti vangitsemiseen, muutoksenha-

ku voisi muuttua merkityksettömäksi rangaistuksen tultua suoritetuksi ennen hovioikeuden ratkaisua.

Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon lykkäämisissä pidettiin hyvänä painopisteen siirtämistä enintään puolen vuoden pituisiin lykkäyksiin, alistusmenettelystä luopumista sekä luopumista toistuvan lykkäyshakemuksen automaattisesti täytäntöönpanon estävästä vaikutuksesta. Lykkäyspäätöksiin kaavailun muutoksenhakumahdollisuuden arveltiin voivan hidastaa täytäntöönpanoa.

Lausunnonantajien mukaan kiinniotto-oikeuden antaminen ulosottomiehelle sekä poliisilta saatavaa virka-apua koskevan säännöksen ottaminen lakiin selkiinnyttävät eräitä hankalia täytäntöönpanon käynnistämistilanteita. Kiinniotto-oikeuden käyttämisen arveltiin kuitenkin olevan harvinaista. Lisäksi todettiin, että poliisin voimavarat eivät kaikissa tilanteissa riitä virka-avun antamiseen. Kiinniotto-oikeuden käyttämisen korostettiin edellyttävän asianmukaista koulutusta.

Pääosin lausunnoissa pidettiin tuomitun matkustuskieltoon määräämistä sekä passin ottamista pois hyvinä keinoina ehkäistä pakoilua ja täytäntöönpanon karttamista. Toisaalta eräät lausunnonantajat muistuttivat, että perusoikeuksiin kuuluvan liikkumisvapauden rajoittamisen tulee perustua yksilölliseen harkintaan.

Pääosa lausunnonantajista piti hyvänä sitä, ettei täytäntöönpanon lykkäämis- eikä vankilaan toimittamisen eteen ehdoteta merkittäviä organisatorisia muutoksia. Nykyisen järjestelmän todettiin toimivan hyvin.

Kirjoittaja on hallitussihteeri OM:n kriminaalipoliittisella osastolla.

Neuvottelukunta kehittämään rikosseuraamusalaa

Valtioneuvosto on asettanut rikosseuraamusalalle neuvottelukunnan. Oikeusministeriön yhteyteen perustetun neuvottelukunnan tehtävänä on toimia asiantuntijana kriminaalihuollon ja vankeinhoidon kehittämiseen liittyvissä kysymyksissä sekä tukea ja edistää laaja-alaista yhteistyötä tuomittujen yhteiskuntaan sijoittumisessa sekä uusintarikollisuuden vähentämisessä.

Neuvottelukunnan toimikausi on kolme vuotta. Neuvottelukunta korvaa aikaisemman vankeinhoitoasiain neuvot-

telukunnan, mutta sen toimiala on laajempi. Aikaisempaan verrattuna neuvottelukunnan tehtävissä ja kokoonpanossa painottuu monialainen asiantuntemus sekä yhteistyö eri viranomaisten ja yhteisöjen kesken.

Rikosseuraamusalan neuvottelukunnan puheenjohtaja on laamanni **Lauri Melander** Vantaan kärjäoikeudesta ja varapuheenjohtaja professori **Matti Tolvanen** Joensuun yliopistosta.

Huumekokeilut lisääntyneet Suomessa

Stakesin tuorein tutkimus suomalais-ten huumeiden käytöstä kertoo, että huumeita kokeilleiden määrä on edelleenkin lisääntynyt. Vuonna 2000 koko väestölle suunnatun huumeekyselyn tulokset viittasivat siihen, että huumeiden käytön 1990-luvulla alkanut kasvu olisi mahdollisesti jo taittunut (Haaste 1/2002). Tuolloin huumeita oli kokeillut

10 prosenttia vastanneista. Uudessa vuonna 2002 toteutetussa tutkimuksessa 12 prosenttia vastaajista ilmoitti joskus elämässään kokeilleensa jotain laitonta huumausainetta. Viimeksi kuluneen vuoden aikana huumeita oli käytänyt kolme prosenttia vastaajista.

Huumekokeilut olivat lisääntyneet voimakkaimmin 20–29-vuotiailla. Tä-

män ikäisistä miehistä joka kolmas ja naisista joka neljäs ilmoitti kokeilleensa joskus elämässään kannabista. Amfetamiinin ja ekstaasin käyttö sekä lääkkeiden ei-lääkinnällinen käyttö olivat myös lisääntyneet.

Pääkaupunkiseudulla ja yli 100 000 asukkaan kaupungeissa huumeiden käyttö oli yleisempää kuin muualla maassa.

Pietarin vaikea päihdetilanne käynnistänyt yhteistyötä

Pietarissa huume- ja alkoholimyrkytyksiä on rekisteröity yhä enemmän, samoin niiden käyttöön liittyviä sairauksia, kertoo johtaja **Galina Khan** Pietarin päihdehoitolaitoksesta nro 1.

Huumeiden käyttö painottuu suomen-säisiin huumeisiin; eniten käytetään heroïinia. Naisten huumeidenkäyttö on lisääntynyt ja nykyään neljänneksen käyttäjistä arvioidaan olevan naisia. Nuoret käyttävät yhä enemmän psykoaktiivisia aineita. Alkoholien käyttö painottuu väkeviin viinoihin, erityisesti vodkaan. Tosin sen kulutus on parina viime vuonna vähentynyt. Nuorten, erityisesti tyttöjen alkoholien käyttö on lisääntynyt selvästi. Nuoret juovat limuviinoja ja olutta, joita ei varsinaisesti pidetä alkoholina, Khan toteaa.

Tutkija **Anna Yakovleva** kertoo, että virallisten tilastojen mukaan Pietarissa oli 8700 huumeidenkäyttäjää vuonna 2002. Kuitenkin asiantuntijoiden arvioiden mukaan jopa 8,5 prosenttia kaupunkilaisista (väkiluku 4,6 milj.) käyttäisi huumeita joko säännöllisesti tai satunnaisesti. Iso ero johtuu mm. siitä, että joutumista viranomaisiin rekistereihin kannattaa välttää viimeiseen asti, sillä käytännössä se estää esim. työpaikan saannin tai armeijaan pääsyn jatkossa.

Khan ja Yakovleva puhuivat A-Klinikasäätiön ym. järjestämässä päihdetiedotusseminaarissa, jonka teemana oli pietarilaisten sosiaali- ja terveystilanne suomalaisprojektien erityiskohteena.

NUORTEN HUUMEIDEN KÄYTÖN EHKÄISY PAINOPISTEITÄ

Luoteis-Venäjällä onkin käynnissä useita sosiaali- ja terveysalan suomalais-venäläisiä yhteistyöhankkeita. Toiminnan painopisteitä ovat nuorten huumeiden käytön ehkäisy ja terveyden edistäminen, tarttuvien tautien ehkäisy ja hoito, perhekeskeisten palvelujen kehittäminen sekä kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen.

Mielenkiintoinen on esimerkiksi pietarilainen Rovesnik (ikätoveri) -hanke, joka saa rahoitusta mm. EU:lta. Siinä kehitetään paikallisten viranomaisien ja järjestöjen kanssa uusia toimintamuotoja nuorten huumeiden käytön ehkäisemiseen ja varhaiseen puuttumiseen. Hankkeen suomalaiset osapuolet (Aseman Lapset, Irti Huumeista, Lohjan AMK ja 4H-liitto) saavat myös kokemuksia, jotka palvelevat Venäjän paluumuuttajien parissa tehtävää työtä Suomessa.

Rovesnik-toiminnan käynnisti kuusi vuotta sitten kolme pietarilaista nuorta, nyt siinä on mukana satoja nuoria ja toi-

minta on levinnyt muuallekin Venäjälle, mm. Moskovaan. Pitkään mukana ollut **Dmitry Retchnov** kertoo, että huumeongelmaan keskittymisen sijaan ideana on työskennellä positiivisten asioiden parissa ja vahvistaa nuorten sosiaalisia taitoja. Toiminta keskittyy ehkäisevän huumeiden keskukseen Pietarin keskustassa. Rovesnik-nuoret vierailevat myös kouluissa ja päivystävät huumeinjassa, johon voi soittaa ympäri vuorokauden. Uusia toimintamuotoja ovat mm. 13–18-vuotiaiden vankien parissa tehtävä huumeiden ja katupartiointi.

– Vapaaehtoistyöntekijät tukevat katusuhteita antamalla vaatteita ja ruokaa viemättä heitä poliisin luo. Pietarin katusuhteiden määrää on vaikea arvioida, mutta heitä lienee parikymmentä tuhatta. Heistä vajaa puolet on todella vaikeassa tilanteessa olevia kodittomia, jotka yleensä käyttävät myös huumeita. Loppuilla on jonkinlainen koti, mutta he elävät mieluummin kadulla. Näiden joukossa on pienemmiltä paikkakunnilta ”seikkailun” vuoksi Pietariin joksikin aikaa tulleita, Retchnov arvioi.

– Pietarilaisten nuorten, myös ongelmien, tulevaisuus näyttää kuitenkin suhteellisen hyvältä. Tosin etniset ongelmat ovat vielä piilossa.

■ HILLE KOSKELA

Kohti avointa kaupunkia

Torontolainen taiteilija **Steve Mann** on antautunut pitkäkestoiseen projektiin: hän kehittää yhä pienempiä ”päälle puettavia” videolaitteita ja kiertää niihin pukeutuneena kauppoissa, joissa on kameravalvonta, mutta yleisöllä kuvaamiskielto. Mann keskustelee turvallisuuspäälliköiden kanssa ja kysyy: ”miksi minua saa kuvata, mutta minä en saa kuvata?” Kaupat perustelevat kameravalvontaa (tuote)turvallisuudella ja Mann vastaa argumentoimalla, että hänen videolaitteensa tarkoitus on (henkilökohtaisen) turvallisuuden takaaminen. Vastareaktiot ovat hämmentyneitä.

Mannin olennaisin viesti on kuitenkin muualla: meitä kontrolloidaan, mutta meillä ei ole mahdollisuutta ”kontrolloida kontrolloijia”. Vastaavia kauppvoja löytyy Suomesta, mutta vastaavia taideprojekteja ei, joskin huhtikuussa 2003 ilmestyi Helsingin jalkakäytäviin valvontakameroiden alle salaperäisiä spraymaalattuja valvontakameran kuvia. Keskustelu valvonnasta on ollut vähäistä ja tulkittu helposti suoraviivaisesti vastustamiseksi. Tutkimustakin valvonnasta on tehty vähänlaisesti, joskin **Hannu Takala**, **Ilari Hannula** ja **Risto Heinonen** ovat ansiokkaasti tarkastelleet sen eri ulottuvuuksia. Helsingin kaupungin tietokeskuksessa valmistuu lähiaikoina tutkimus helsinkiläisten suhtautumisesta kamera-valvontaan.

KAMERAKÄNNYKÄT VALVOJINA?

Viime kädessä kysymys on kaupunkitilan avoimuudesta. Kaupunki, joka näyttää avoimelta onkin usein valvojien valikoivan katseen alla ja suljettu ei-toivotuilta käyttäjäryhmiltä. Kysymys on turvallisuuden parantamisesta, mutta asiaan liittyy monia muitakin puolia, jotka

leikkaavat läheltä Steve Mann projektia. Kenellä on oikeus kuvata? Minkälaiset säännöt kuvaamista koskevat? Kenen vastuulla on ”vastavalvonta”?

Valvonnan rajat ovat liukuvat, eikä kaikkea kuvaamista voi pitää valvontana. Kamerakännyköiden yleistyminen avaa keskusteluille uusia uria ja osoittaa lainsäädännöllisen sääntelyn ongelmallisuutta: tekniikan kehityksen vauhdissa on vaikea pysyä. Britanniassa kamerakännyköiden käyttö on jo kielletty kuntosaleilla ja saunoissa. Suomessa suhtautuminen sekä kännyköihin että valvontaan on niin myönteistä, että kielloista tuskin tullaan lähitulevaisuudessa keskustelemaan.

TIUKENNUSTA VALVOJEN VALVONTAAN

Suomessa kameravalvonnan lainsäädännöllinen sääntely on niukkaa. Koska valvontakameroiden asentaminen ei ole luvanvaraista, kenelläkään ei ole käsitystä niiden määrästä. Valvonnan sääntely ja valvontakäytännöt ovat varsin kaukana toisistaan. Viime aikoina Tietosuoja-valtuutettu on ja ohjeistanut valvojia. Valvonnan tarkoitus tulisi perustella ja nauhoitettua materiaalia säilyttää vain tarpeellinen aika. Tallentavien järjestelmien käytöstä tulisi ilmoittaa yleisölle näkyvästi ja ilmoituksesta tulisi käydä ilmi järjestelmän ylläpitäjän yhteystiedot. Valvojan tulisi laatia henkilötietolain edellyttämä rekisteriseloste ja pidettävä se rekisteröityjen saatavilla. Kaupunkilaisilla tulisi pääsääntöisesti olla oikeus saada nähtäväksi itseään koskeva kuvamateriaali.

Käytännössä Tietosuojavaltuutetun suositusten vaikutus ei näy katukuvassa. Ilmoitukset valvonnasta ovat yleistyneet, mutta hyvin harvoin niihin on liitet-

ty valvojien yhteystietoja. Jos haluaisi nähtäväksi rekisteriselosteen, olisi se usein erittäin hankalaa. Kaikkeen ”itseään koskevaan kuvamateriaaliin” tutustuminen on käytännössä mahdotonta. Julkisella paikalla salaa kuvaaminen ei myöskään ole lain mukaan kiellettyä, mikä tekee ristiriitaiseksi sen, että valvonnasta ilmoittamiseen velvoitetaan.

ULOSSULKEVA VAI AVOIN KAUPUNKI?

Muissa maissa valvonta on herättänyt enemmän keskustelua, vaikka Suomi onkin Euroopan valvotuimpia maita. Yksi kritisoija on Privacy International -järjestö, joka myöntää vuosittain Big Brother awards ”-palkinnon” pahimmasta yksityisyyden loukkauksesta. Myös lainsäädännöt vaihtelevat maittain. Ruotsissa kameravalvonta on luvanvaraista ja Britanniassa valvojia ohjaava ohjesääntö on edellytyksenä sille, että kaupunki voi saada valvontajärjestelmälleen sisäministeriön tukea. Tanskassa kaikenlainen kameravalvonta on tiukasti säänneltyä ja salattu valvonta kokonaan kiellettyä. Tanskan periaatteen mukaan kansalaisilla on oikeus liikkua kaupungilla ilman valvontaa – kaupunki on siis tässä mielessä avoin.

Suurin ongelma on se, ettei valvojia valvota. Salattu valvonta tuottaa ulossulkevaa kaupunkitilaa. Kontrollin kontrolli tekee valvonnan näkyväksi, ”tasa-arvoistaa” tilaa, erityisesti silloin, kun ilmoitukseen liitetään valvojien yhteys- ja sijaintitietoja. Jos Tietosuojavaltuutetun ohjeet alkavat vaikuttaa konkreettisiin käytäntöihin, siirrytään Suomessakin askel kohti avoimempaa linjaa. ■

Kirjoittaja on Suomen Akatemian tohtoritutkija.

Wibeliuksen keltaiset housut

J.L. Runebergin runossa Maaherra maaherra Olof Wibelius antaa uh-kavaatimuksia esittävälle "ryssäin voimien pääkenraalille" eli F.W. von Buxhoevdenille rohkean ja miehekkään vastauksen lausuen muun muassa seuraavat tunnetut sanat, tässä Paavo Cajanderin kääntäminä:

"Te voiton saitte. Teill' on valta nyt, siis minun tehkää, miten miellyttää! Mut laki, ennen mua syntynyt, myös jälkeheni jää."

Runoilijalla on runoilijan vapaus ja muistelijalla muistelijan vapaus. Wibeliuksen aikalainen, ensimmäinen senaatin talousosaston varapuheenjohtaja eli "Suomen ensimmäinen pääministeri" salaneuvos kreivi C.E. Mannerheim luonnehtii jälkeenjääneissä muistelmissaan Wibeliusta taitavaksi, toimeliaaksi ja aikaansaavaksi virkamieheksi, joka kuitenkin oli jossakin määrin itsevaltainen ja pyrkyryyteen taipuvainen. Mannerheimin mukaan Wibelius oli 1802 kuningas Kustaa IV Adolfin vierailuissa Suomessa anonut kuninkaalta oikeutta käyttää maaherran virkapukuun kuuluvia keltaisia housuja ("gula böxor") vaikka olikin vain varamaaherra. Mannerheim piti tätä esimerkkinä siitä, millaiseen lapsellisuuteen järkevinkin virkamies saattoi erehtyä.

Mannerheim ei kerro, miten kuningas suhtautui Wibeliuksen anomukseen, mutta keltaiset housunsa Wibe-

lius sai viimeistään 1803 tultuaan nimitetyksi Savon ja Karjalan läänin maaherraksi Kuopioon. Venäjän joukkojen otettua 15.3.1808 haltuunsa Kuopion Wibelius oli muiden siviilivirkamiesten tapaan yhteistoiminnassa miehittäjien kanssa ja kehotti lakiin vedoten lääninsä asukkaita pidättäytymään aseellisesta vastarinnasta. Wibeliuksen hyvää mainetta venäläisten silmistä kuvaa se, että hänen nimensä oli mukana venäläisen tiedustelu-upseerin eversti Turskin keväällä 1808 laatimassa ehdotuksessa Suomen hallitusneuvostoksi, jonka jäsenistä puolet olisivat olleet suomalaisia ja puolet venäläisiä.

Tätä taustaa vastaan on luontevaa, että Wibelius saattoi vedota lakiin myös von Buxhoevdenin käskyjä vastaan. Kuuluisin on hänen von Buxhoevdenille 14.4.1808 kirjoittamansa kirje, jossa hän piti lainvastaisena tämän maaherroille antamaa määräystä Ruotsin armeijassa palvelevien upseerien virkatalojen takavarikoinnista ja vuokraamisesta ja vetosi von Buxhoevdenin humanisuuteen ja armeliaisuuteen. Kirje tuskin lienee ollut niin uhmakkaan pateettinen kuin Runebergin maaherran puhe, vaan luultavimmin alamaisen kohtelias kuriaalikielinen anomus. Vastausta kirjeeseensä Wibelius ei ehtinyt saada, ja J.A. Sandelsin joukot valtasivat Kuopion takaisin toukokuun puolivälissä.

Wibeliuksen vetoomuksista huoli-

matta Sandelsin joukoissa oli taistellut myös talonpoikaisryhmittymiä, mistä syystä Venäjän sotaministeri A.A. Araktshejev oli määrännyt Wibeliuksen otettavaksi kiinni syyllisenä kapinan nostattamiseen. Välttääkseen vangitsemisen Wibelius poistui Kuopiosta Sandelsin joukkojen mukana. Lähtiesään hän vei mukanaan tärkeimmän osan lääninhallituksen arkistosta, joka jäi sille tielleen. Tämä osoittaa, ettei Wibelius oman "sotansa" loppuvaiheissa enää aivan johdonmukaisesti noudattanut linjaansa sodankin oloissa lakia kunnioittavana virkamiehenä.

Jo toukokuussa Wibelius oli aateloitu nimellä af Wibeli, mutta hän ei kirjoittautunut ritarihuoneeseen. Maaherran virkapukua hän käytti vielä 1809–1812 Karlstadin läänin maaherrana Värmlannissa. ■

Haaste syksyllä

Seuraava lehti ilmestyy 29. syyskuuta ja siihen tarkoitettu aineisto pitää olla toimituksessa viimeistään 25. elokuuta. Teemana on mm. moniammatillisuus. Haaste 4/2003 ilmestyy 15.12. (aineistopäivä 6.11.).

Toimitukselle voi lähettää juttuideoita, artikkeliehdotuksia ja keskustelupuheenvuoroja. Yhteystiedot löytyvät sivulta 3.

HAASTE

ASIAANTUNTEVASTI
RIKOKSENTORJUNNASTA
JA KRIMINAALIPOLITIIKASTA

HAASTE-lehdestä saa tietoa rikollisuudesta, kriminaalipolitiikasta ja rikoksentorjunnasta, tutkimuksesta ja käytännön työstä Suomessa ja muualla. Lehdessä eri tahot keskustelevat ja kirjoittavat samalla foorumilla ajankohtaisista ja periaatteellisista kysymyksistä. Lehteä julkaisevat oikeusministeriö ja rikoksentorjuntaneuvosto.

HAASTE kertoo rikoksista ja rangaistuksista, tekijöistä ja uhreista, rikoksentorjunnasta sekä lainsäädännöstä ja tutkimuksesta. Lehdessä julkaistaan asiantuntija-artikkeleita, kannanottoja, haastatteluja, uutisia sekä kuvauksia käytännön paikallisesta rikoksentorjuntatyöstä.

HAASTE on tarkoitettu rikollisuuteen liittyvien ongelmien parissa työskenteleville sekä aihepiiristä muutoin kiinnostuneille. Erityisesti lehdestä on hyötyä niille, jotka tekevät rikoksentorjuntatyötä poliisissa, sosiaali-, koulu- ja nuorisotoimessa, yhdyskuntasuunnittelussa, elinkeinoelämässä, vakuutuslalla, kirkossa ja kansalaisjärjestöissä.

HAASTE ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Lehden vuositilaus maksaa 25 euroa. Lasku lähetetään erikseen.

Tilaa HAASTE oheisella tilauskortilla, faksilla (09) 1606 7518 tai sähköpostitse haaste@om.fi.

HAASTE

Tilaan HAASTE-lehden hintaan 25 euroa/4 numeroa/12 kk

- kestotilaus, tilaukseni jatkuu, kunnes ilmoitan sen päättymisestä (laskutusväli 12 kk)
 määräaikaistilaus (12 kk)

Tilaaaja

Nimi

Yritys/Yhteisö

Lähiosoite

Postinumero ja -toimipaikka

Puhelinnumero

Lehden saaja (mikäli eri kuin tilaaaja)

Nimi

Yritys/Yhteisö

Lähiosoite

Postinumero ja -toimipaikka

Vastaanottaja
maksaa
postimaksun

RIKOKSENTORJUNTA-
NEUVOSTO
VASTAUSLÄHETYS
Sopimus 00120-890
00003 Helsinki